

Tidskriften Fjärde Internationalen om Polen

Innehåll

Introduktion	1
Polen.....	1
För den polska arbetarklassen	4
Tredje rondan i Polen	6
Den stora ekonomiska ordningen i Polen.....	39
Solidaritet En intervju med Henryk Szlajfer	47
Tankar om den polska revolutionen	53
Polen i brytningstid	61

Introduktion

Nedan har samlats de artiklar som publicerades om Polen i tidskriften *Fjärde Internationalen* (FI) under åren 1971-91 (dessutom har det medtagits en artikel, den första, från tidningen *Mullvaden* 1-1971).

1970- och 1980-talen var två mycket händelserika årtionden i Polens efterkrigshistoria. Landet genomgick en djup kris, ekonomiskt, socialt och politiskt, med omfattande masskamp – demonstrationer, strejker, bildandet av Solidarnosc m m. Regimen försökte kväsa kampen genom att tillgripa både eftergifter och repression, men utan att egentligen lyckas. Det var först när general Jaruzelski i december 1981 införde undantagstillstånd som man lyckades få stopp på massrörelsen. Det var dock bara tillfälligt. Regimen hade uttömt sina möjligheter och det hela slutade med att kommunistpartiet 1989 förlorade makten.

Artiklarna nedan ger en bra bild av denna utveckling och dess bakgrund – se särskilt artikeln ”Tredje rondan i Polen”.

Se även Oliver MacDonald: [Den polska strömvirveln: Solidaritet och socialismen](#), en intressant artikel som först publicerades i tidskriften *New Left Review* sommaren 1983.

Ur *Mullvaden* 1-1971

Polen

Den 14 december 1970 kl. 11.00 på förmiddagen tågade polska arbetare med röda fanor i händerna och sjungande Internationalen genom staden Gdansks gator. De kom från ett möte på sin arbetsplats, Leninvarvet, och var på väg mot det lokala partihögkvarteret. De bar med sig krav.

Dessa var de första stegen mot de landsomfattande demonstrationer och strejker som i december 1970–januari 1971 bröt ut i Polen och som brutalt möttes med automatvapen, pansarfordon och helikoptrar – byråkratins första desperata svar på arbetarnas krav.

Återigen har arbetarklassen i de östeuropeiska länderna rest sig. I dag är det de polska arbetarna som går ut i direkt offensiv mot byråkratin, som återupptar och fortsätter kampen från Berlin 1953, Polen och Ungern 1956, Tjeckoslovakien 1968.

Ekonomisk strejk – politisk kamp

Men kampen i Tjeckoslovakien 1968 och framförallt i Polen 1970 är ingen enkel upprepning av de tidigare händelserna. Såväl politiskt som organisatoriskt uttrycker den en skärpning, en stegring och utveckling till högre nivåer. Kraven rör inte bara en rättvisare och rimligare fördelning av produktionsresultatet – de rör nu i sista hand ett försvar av de socialistiska landvinningarna gentemot byråkratin, som speciellt i krissituationer tenderar att undergräva basen för samhällets socialistiska uppbyggnad. Detta ger kampen en ofrånkomlig och omedelbar politisk dimension. Genom att ställa frågan om kontrollen över produktionsmedlen och samhällets vidare utveckling, kommer arbetarna i direkt konfrontation med stats- och i partibyråkrati – det gäller frågan om i den politiska makten i samhället.

Byråkratin och den politiska revolutionen

Denna konfrontation har tvingat byråkratin på reträtt – den har tagit några steg tillbaka och bättrat på sitt ansikte en smula. Men endast för att få andrum och samla nya krafter. Detta drag lyckades 1956, då Gomulka trädde fram som representant för ”Socialismens förnyelse”, ”den polska vägen till socialismen”.

I dag träder näste ”förnyare” Gierek, fram med följande deklARATION: ”en stor del av arbetarnas krav är berättigade – men, vi kan endast diskutera dem i lugn och ro . . . då alla befinner sig på sina arbetsplatser”, dvs. då arbetarna har demobiliserats!

Men 1971 är inte 1956 – de illusioner som då fortfarande var livskraftiga har i dag bleknat bort. Arbetarnas krav går vida utöver de genomförda ommöbleringarna i stats- och partibyråkratin, strejkerna fortsatte efter dessa och strejkkommittéerna fungerar fortfarande på flera platser.

Giereks perspektiv är uppenbarligen att försöka orientera det polska samhället i riktning mot någon slags ”teknokratisk” modell (som Kadar i Ungern), vilket också givit honom förtjusta applåder i den borgerliga västpressen. Men byråkratin som politisk maktstruktur förändras inte genom att några odugliga politruker och funktionärer ersätts med ett antal uppodlade ”specialister”. Dess oförmåga att utveckla och lösa *övergångssamhällets*¹ problem framstår allt tydligare i bristen på en klart formulerad revolutionär strategi – i stället en ständig vacklan och oupphörliga inre slitningar.

Den polska (liksom den tjeckiska, ungerska, östtyska osv) *arbetarklassens perspektiv* är den *politiska revolutionen*.²

Byråkratin har fränkännt arbetarklassen den direkta politiska makten och därigenom tillförsäkrat sig själv rätten att förfoga över produktionsresultatet och att omfördela detta i enlighet med sina egna intressen. Därigenom kommer det byråkratiska skiktet (i synnerhet i brist- och krissituationer – som i Polen 1970–71) i direkt motsättning till arbetarklassen. Denna motsättning rör inte, i en avgörande mening produktionsättet, utan den politiska kontrollen över produktionsprocessen. Denna motsättning kan bara lösas genom att arbetarklassen kullkastar byråkratin och övertar den politiska makten, organiserar och centraliserar, denna i ett system av arbetarråd (sovjeter) under fullständig proletär demokrati.

Kampens internationella samordning

Den politiska revolutionens process i Polen hotar att sprida sig, först och främst till de öst-europeiska länderna och – Sovjetunionen! Byråkratin i dessa länder reagerade snabbt på utvecklingen i Polen: i Östtyskland prissänkningar och lönehöjningar, i Jugoslavien prisstopp, i Tjeckoslovakien en våg av repression (t. ex. processen mot den s. k. ”trotskistiska sammanvärjningen”) Kampens vidareutveckling i Polen ställer oss inför den omedelbara faran av en sovjetisk invasion – byråkratins sista kort. Detta visar erfarenheten. I Ungern 1956 och i Tjeckoslovakien 1968 var det just arbetarklassens mobilisering och organisering i politiska

¹ Avser perioden mellan upprättandet av proletariatets diktatur och socialismens genomförande.

² Med *politisk revolution* menas störtandet av det parasiterande skikt, byråkratin, som på den socialiserade (förstatligade) ekonomins bas innehar och utövar den politiska makten ”i arbetarklassens namn”. Detta revolutionära maktövertagande sker alltså med bevarandet av de socialiserade produktionsmedlen – till skillnad från den *sociala revolutionen* i de kapitalistiska eller imperialistiska dominerade länderna. Här är den revolutionära omvälvningens uppgift såväl att störta en *klass* från den politiska makten, som att radera den ekonomiska basen för den störtade klassens politiska makt genom att återuppbygga ekonomin på basis av ett annat (socialistiskt) produktionsätt. (Se Ernest Germain *Om byråkratin*, Partisan Röda Häften/1).

maktorgan (upprättandet av arbetarråd på fabriker och företag) som blev signalen till Kreml-byråkratins militära intervention.

Men även vidare – proletariats revolutionära kamp erkänner inga Berlinmurar (och än mindre några nationalstatliga gränser). Den polska arbetarklassens kamp har också, såväl politiskt som exemplariskt, en direkt betydelse för den västeuropeiska arbetarklassens kamp. Politiskt, därför att byråkratins och bourgeoisins öden är nära sammanlänkade. Den tidigare ”fredliga samexistensen” utvecklas allt mer och mer till ett intimt samarbete (sålunda försåg den polska byråkratin Francoregimen med kol när de asturiska kolgruvearbetarna strejkade och Bonnregeringen har nu utlovat ett lån på 200 miljoner D-mark åt den polska regeringen). Det är i detta ljus vi måste se det samfälliga talet om ”den europeiska säkerheten” det är byråkratins och bourgeoisins gemensamma säkerhet mot den europeiska arbetarklassen – och den plötsliga smidigheten i deras ömsesidiga relationer (pakterna Moskva–Bonn och Warszawa–Bonn). *Exemplariskt*, därför att de polska, liksom tidigare de ungerska och tjeckiska, arbetarna konkret visar på formerna för arbetarklassens revolutionära kamp i de industrialiserade samhällena: kontroll över produktionsprocessen genom fabriks- eller arbetarråd, samordning och centralisering av dessa i politiska maktorgan.

Kampen i de kapitalistiska länderna sker inte oberoende av den heroiska kamp som nu förs av den polska arbetarklassen. Och den politiska utvecklingen i de östeuropeiska länderna svarar mot *hela* den europeiska arbetarklassens frammarsch de senaste 3 åren. En seger för den polska arbetarklassen är också en seger för proletariats i väst.

Ur *Fjärde Internationalen* nr 4 (1/1971)

Den 20 december demonstrerade Revolutionära Marxister och Bolsjevikgruppen i Stockholm mot Polska ambassaden med röda fanor och parollerna:

LEVE DEN POLSKA ARBETARKLASSEN

ARBETARMAKT MOT BYRÅKRATI

LEVE FJÄRDE INTERNATIONALEN PROLETÄRER I ALLA LÄNDER FÖRENA ER

Samma statsmakt, som en dag senare på samma plats lät en antikommunistisk demonstration av polska emigranter passera oantastad, ingrep med 200 poliser mot vår demonstration, slet sönder våra plakater och våra fanor och grep 15 av våra kamrater. Vi återger här (med rättelse av några språkliga fel) det flygblad med vilket vi manade till demonstration.

För den polska arbetarklassen

Mot polska ambassaden

Samling i dag den 20.12. 1970 kl. 18.30 Linnéstatyn vid KB Humlegården.

Kampen mot det byråkratiska systemet i Polen har återigen tvingat massorna att bege sig ut på gatorna för att demonstrera sitt missnöje mot regimen. Det har återigen visat sig att det byråkratiska systemet är oförmöget att tillfredsställa arbetarklassens behov.

I en av de s. k. ”socialistiska” arbetarstaterna skjuter polis och militär på arbetare, studenter, husmödrar och barn.

Det är inte första gången som arbetarklassen revolterar mot byråkratin. 1953 i DDR, 1956 i Polen och Ungern, och 1968 i Tjeckoslovakien gick arbetare och studenter ut på gatorna för att protestera mot parti- och statsledning.

Polen, liksom Sovjetunionen, Tjeckoslovakien, Ungern osv, är arbetarstater¹ utan proletär demokrati. Landet styrs av en byråkrati — utan arbetarklassens kontroll. Byråkratin bestämmer hur det ekonomiska överskottet ska fördelas. Men arbetarklassen som skapar detta är maktlös, medan byråkratin, som lever på det av arbetarklassen skapade överskottet, har all makt.

Den polska arbetarklassen har fått sänkta reallöner, bl. a. genom ständiga prishöjningar, de statliga utgifterna för kultur skärs ned och de sociala utgifterna minskar, samtidigt som arbetstakten i den polska industrin drivits upp. Byråkratins utsugning av den polska arbetarklassen ökar. De politiska strukturer som byråkratins makt grundas på har blivit ett hinder för den ekonomiska utvecklingen. Motsättningen skärps mellan byråkratin och massorna.

Arbetarklassen saknar alla framtidsutsikter om förbättring inom det byråkratiska systemets ramar. Därför kommer alla initiativ från arbetare och intellektuella att vändas mot byråkratin, som då tvingas använda de brutalaste medel — inklusive polisterror — för att behålla sin makt. Enbart om denna anti-byråkratiska kamp stöds och drivs vidare mot den politiska revolutionen, som hämtar sin kraft ur Marx', Lenins och Trotskijs revolutionära tradition, kan byråkratin störtas i arbetarstaterna och proletariatet erövra den politiska makten.

¹ Arbetarstater i den meningen att bourgeoisin frångits kontrollen över produktionsmedlen och dessa integrerats i en planekonomi. Dessa förändringar motsvarar arbetarklassens historiska intressen. Vad som återstår är att tillförsäkra arbetarklassen kontrollen över planekonomin. (Red.)

Ett ekonomiskt och socialt system grundat på arbetardemokrati måste upprättas: Bildandet av arbetarråd; ett centralråd för arbetardelegaterna; val av delegaterna och möjlighet till omedelbart återkallande av dessa; flerpartisystem genom politiska grupper som erkänts av arbetarklassen; fackföreningarnas oberoende av staten; erkännande av strejkrätten; undervisning för arbetarna i allmänna ekonomiska frågor; avskaffande av den politiska polisen; indragande av den stående armén och beväpnande av arbetarklassen.

Den revolutionära arbetarrörelsen har två fiender — bourgeoisin och byråkratierna i arbetarstaterna tillsammans med de etablerade kommunistiska och reformistiska partierna. Dessa samarbetar medvetet för att demobilisera arbetarklassen — förstärka bourgeoisins och byråkratins maktställning — och behålla sina intresseområden genom status-quo-politiken. Den polska arbetarklassens kamp är en del av den världsomfattande kamp som fördes i Ungern 1956, Tjeckoslovakien och Frankrike 1968 och som nu förs av de spanska arbetarklassen som mobiliserar sig i protest mot Burgosrättegången.

Den polska arbetarklassens kamp idag är också vår kamp. Genom att försvaga byråkratin försvagas bourgeoisin och tvärt om. En seger för arbetarklassen i Paris, Madrid, Prag, Buenos Aires, Warszawa och Kiruna är också den svenska arbetarklassens seger.

NED MED BYRÅKRATIN I ARBETARSTATERNA

ARBETARMAKT MOT BYRÅKRATI

STÖD DE POLSKA ARBETARNAS KAMP MOT BYRÅKRATIN. DERAS SAK ÄR VÅR SAK

FÖR EN INTERNATIONELL SAMORDNING AV KAMPEN FÖR 4:e
INTERNATIONALEN

PROLETÄRER I ALLA LÄNDER — FÖRENA ER

Bolsjevikgruppen i Stockholm
Revolutionära Marxister

Ur *Fjärde Internationalen* nr 4/1980

Peter Green

Tredje rondan i Polen

Vid en första anblick var de segerrika polska arbetarstrejkerna mot prisökningarna i juni 1976 ett bländande exempel på Marx' observation angående historiska upprepningar: den första gången, vid Östersjökusten 1970, en tragedi; och nu /1976 – ö.a./ en farsartad återupprepning av Gumulkas försök att med hjälp av prishöjningar sänka levnadsstandarden. Samma fråga, samma arbetarsvar, och samma reträtt från regimen sida. Den enda skillnaden verkade vara händelsernas hektiska tempo den andra gången, med premiärministern i en ny TV-utsändning inom 24 timmar efter den förra för att motsäga sitt tidigare måttfulla uttalande i ett ännu mer högtidligt tonfall. För övrigt, kan läsarna av västpappen tro, att ingenting har förändrats i Polen. Ekonomin och politiken sitter fast i samma sörja som när Gomulka gjorde sin snabba sorti. Detta intryck förstärks lätt av vetskapen om att Polen, med en befolkning som är nästan lika stor som Östtysklands, Tjeckoslovakiens och Ungerns samlade folkmängd och med det näst största kommunistpartiet i Sovjetblocket, i ett antal viktiga avseenden skiljer sig från övriga Östeuropeiska länder. Den stalinistiska terrorvåg som härjade kommunistpartierna inom den sovjetiska "buffert"-zonen i slutet av 1940-talet drabbade det Polska Förenade Arbetarpartiet (PFAP) minde än nästan alla andra – dess ledande "titoist", Gomulka, blev inte ens ställd inför rätta, än mindre avrättad. Framför allt medförde den omfattande massrörelse, som i oktober 1956 trots Sovjets bittra fientlighet, förde Gomulka till makten, en rad förändringar som senare särskiljde Polen från sina grannar: främst ett jordbruk som till sin överväldigande majoritet fortfarande ägs av privata bönder; en starkt rotad katolsk kyrka; den enda verkligt självständiga gruppen parlamentsledamöter i Östeuropa – den katolska *Znak*-gruppen i Sejmen; och en intelligentsia med avsevärt mycket större yttrandefrihet än vad som är vanligt i resten av Östeuropa. Alla dessa otvivelaktiga särdrag i dagens Polen kan få den tillfälliga betraktaren att inte bara tro att föga har hänt med de inhemska styrkekonstellationerna, utan också att den polska politiken har sina egna lagar. I Polen kan ovanliga saker hända som aldrig skulle tolereras i andra östeuropeiska stater, och i själva verket hade de senaste omvälvningarna under sommaren 1976 ingen allmän betydelse för den östeuropeiska politiken i sin helhet.

Syftet med denna artikel är vare sig att förneka sambanden med händelserna 1970-71 eller det polska samhällets och politikens viktiga särdrag. Men den försöker visa hur den till stora delar missförstådda krisen vintern 1970-71 skapade en politisk dynamik, vars motsättningar både är specifika för 70-talet och även i högsta grad karakteristiska för de problem som andra östeuropeiska, regimer brottats med under den andra halvan av detta årtionde. Dessutom har dessa i huvudsak internationella motsättningar för de byråkratiska regimerna i Östeuropa i kombination med det polska samhällets särdrag skapat en mycket explosiv situation i Polen, en situation som alltmer kommer att kräva uppmärksamhet från den revolutionära vänstern i hela Europa.

Polen under Östersjökrisen 1970-71

Händelserna i juni 1976 var inte en repris av strejkrörelsen i slutet av 1970. Men de politiska styrkeförhållandena inom vilka Giereks ledarskap ända fram till idag har tvingats verka formades på ett djupgående och konkret sätt av den arbetaroffensiv som inleddes på Östersjökusten i december 1970. Ty denna rörelse var betydligt mer än ett plötsligt enkelt uppror som ersatte en person i toppen på den byråkratiska pyramiden med en annan. Man måste betona ett

antal drag hos arbetarrörelsen i vad vi för enkelhetens skull kan kalla ”Östersjökrisen”.

Arbetaroffensiven.

För det första har vi arbetaruppsvingets oerhörda omfattning och dynamik. Lördagen den 12 december tillkännagav Ministerrådet prishöjningar på matvaror på i genomsnitt 30%. På morgonen följande måndag höll 3 000 arbetare ett massmöte på Leninvarvet i Gdansk vid Östersjökusten¹. När fackföreningsledarna vägrade vidta några åtgärder mot prishöjningarna började arbetarna strejka och marscherade till den lokala radiostationen för att försöka sända en appell till lokalbefolkningen. När milisen hindrade dem marscherade massan av varvsarbetare till stadens partihögkvarter medan de ropade ”Bröd” och ”pressen ljuger”. Polisen gick till angrepp och massan försökte bränna ner byggnaden. Nästa dag befann sig Gdansk mitt uppe i ett folkligt uppror och strejkrörelsen spred sig till Gdynia och Elblag, där massorna också kastade sten på partihögkvarteren. Arbetarna i Szczecin gick också ut i strejk, och onsdagen den 16:e spred sig strejkerna i Katowice-området i Övre Schlesien och arbetet upphörde även i Poznan. Rörelsen var inte längre begränsad till Östersjökusten. Den 17:e skedde en massaker på arbetare i Gdynia och ytterligare arbetare dödades i Slupsk. Vid denna tidpunkt tog en total arbetarmobilisering i Szczecin ledningen över rörelsen, under ledning av strejkkommittén vid Adolf Warskivarven. På kvällen den 17:e rullade stridsvagnar in i de största hamnarna på Östersjökusten, medan strejkrörelsen och demonstrationerna spred sig till Wrocław och Krakow. Samtliga städer i Östersjöområdet strejkade, även Starograd och Malbork. Fredagen den 18:e lade många av de stora fabrikerna i Warszawa, inbegripet den berömda bilfabriken Zeran som hade lett arbetarrörelsen 1956, ner arbetet. Ledarna för strejkkommittéerna i Warszawa proklamerade en generalstrejk till måndagen den 21 december². Under veckoslutet den 20-21 december sammanträdde centralkommittén och avsatte den redan sjuke Gomulka och utropade Edward Gierek till ny partiledare.

Men detta fick inte slut på rörelsen; det var bara början. Den 23 december tillkännagav Gierek en hel rad ekonomiska eftergifter i Sejmen: ett löfte att under de följande två åren inte höja priserna ytterligare, ett nytt bonussystem, sju miljarder zloty i tilldelningar till låginkomsttagare, ett kraftfullt bostadsprogram, etc³. Det fick inte slut på rörelsen. Strejkkommittéerna fortsatte att verka och organiserade upprepade strejker på Östersjökusten för att tvinga fram omfattande politiska förändringar. Den 24 januari, mitt under en ockupationsstrejk av varvsarbetarna i Szczecin och fortsatta strejker i andra delar av staden, anlände partisekreteraren Gierek och premiärministern Jaroszewicz för att under nio timmar i sträck diskutera med ett massmöte av strejkande arbetare⁴. Genom att erbjuda ytterligare eftergifter lyckades Gierek få slut på strejkerna i Szczecin. Men detta stoppade inte rörelsen. Strejkkommittéerna i Szczecin och Gdansk ombildades till arbetarkommittéer som fortsatte att fungera som arbetarnas valda ledarskap på varven. De behöll också sin auktoritet bland arbetarna i omgivningarna, och höll ett stort antal massmöten i fabriker inom hela Östersjöregionen, och övervakade nya val till fackföreningarna på varven. Regimen hade frusit priserna, men på den nivå som hade be-

¹ *Gloz Wybzeza*, 28 december 1970; se den franska översättningen av denna lokala dagstidning i *Est et quest*, 16-28 februari 1971.

² Den mest detaljerade redogörelsen för strejkrörelsen finns i Paul Barton, *Misere et Révolte de l'Ouvrier Polonais*, Paris 1971. För en viktig analys av krisen se *Pologne: Le Crépuscule des Bureaucrates*, Cahiers Rouge, Nouvelles Série Internationale nr 3 Paris, 1971.

³ *Trybuna Ludu* (partiets dagstidning), 24-27 december 1970.

⁴ Se översättningen av utdrag ur detta märkvärdiga nottimmars möte i *New Left Review* nr 72, mars-april 1972. En fullständig version av de band som smugglades ut ur Polen publicerades i *Rewolta Szczecińska i jej znaczenia*, Paris 1971.

stämmts av Gomulka i december och inte på de nivåer som fanns före december. Dessutom reste arbetarklassen en rad politiska krav på självständiga fackföreningar och press, liksom en mängd ekonomiska och politiska klagomål. Gierek hade deklarerat att det var fullkomligt omöjligt att återgå till 1966 års prisnivåer, men rörelsen vek sig inte. Gierek försökte oskadliggöra jäsningen i Gdansk genom att hålla ytterligare ett möte med arbetarna där, men trots det organiserade arbetarna sig och drev sina krav. Strejker fortsatte i övriga delar av landet, speciellt på den stora traktorfabriken i Ursus nära Warszawa, där partiledare förgäves försökte övertala ett möte med strejkdelegater att återvända till arbetet⁵.

Den 11 februari gick så mer än 10 000 i huvudsak kvinnliga arbetare på sju textilfabriker i Lodz ut i strejk, och nästa dag behärskades Polens näst största industristad av en masstrejk. Gierek bönföll om förtroende och tålamod, men utan resultat. På kvällen den 14 februari anlände premiärminister Jaroszewicz till Lodz tillsammans med tre andra politbyråmedlemmar för att träffa de strejkande. Efter en farsartad händelse där Jaroszewicz upptäckte att det entusiastiska massmöte som han talade till i stadens största mötessal var packat med partifunktionärer som gav sig ut för att vara strejkande arbetare, togs premiärministern slutligen till ett möte med delegater från ockupationsstrejkerna vid Marchlewskiverken, och han stannade och diskuterade med arbetarna hela natten. Nästa morgon lämnade Jaroszewicz fabriken tomhänt: Lodzarbetarna hade vägrat backa från sina grundläggande krav, i synnerhet det som krävde en återgång till 1966 års prisnivåer. Under tiden hade Gierek skyndsamt träffat sovjetledarna, och den 15 februari tillkännagav radion i Warszawa att partiledningen tack vare ett lån från Sovjet på 100 miljoner dollar i hårdvaluta hade beslutat att införa ett tvåårigt prisstopp på 1966 års nivå. Partiet hade kapitulerat för Lodz-arbetarna medan strejken var i full gång och sedan förhandlingarna misslyckats. Trots det tog strejken i Lodz inte slut förrän efter ytterligare två dagar.⁶

Och inte ens då tog rörelsen slut. Den 15 februari hade en regional konferens för arbetar-delegater träffats i Szczecin; efter tjugosex timmars diskussioner föreslog konferensen att man skulle bilda en ny fackförening, eftersom den existerande inte hade några verkliga band till arbetarna. Vid centralkommitténs möte i mitten av april talade politbyråmedlemmen Edward Babiuch om de fortsatte strejkerna och proteströrelserna i landet.⁷ Den nya fackföreningen bildades aldrig, men de arbetarkommittéer som hade uppstått ur strejkkommittéerna var fortfarande verksamma i april, när vissa av dem rapporterades ha upplöst sig frivilligt. Andra fortsatte fungera under hela året, och en rapport från hösten 1972 sade att arbetarkommittén i Szczecin fortfarande hade ett stort inflytande i staden.⁸ Kort sagt ägde de så kallade östersjö-strejkerne mot Gomulka 1970 huvudsakligen rum 1971, de var ingalunda begränsade till Östersjökusten, och de inskränktes inte till strejkorganisering. Enligt denna analys är det viktigaste alltså att strejkerna inte främst riktade sig mot Gomulka, utan mot Gierek.

Det andra viktiga kännetecknet hos Östersjöupproret, vilket måste ha framkommit av rörelsens dynamik var följande: *rörelsens drivkraft var inte alls enbart priserna*. En rörelse som hade uppstått kring enbart ekonomiska krav kunde inte ha hållit ut på detta sätt. Massrörelsens politiska karaktär visade sig i de upprepade våldsamma angreppen mot partihögkvarteren i den ena staden efter den andra, och i de kravlistor som de bäst organiserade delarna av

⁵ Barton. op.cit., s. 150.

⁶ Den 17 februari tillkännagav radion i Warszawa att strejken i Lodz var slut.

⁷ *Trybuna Ludu*, 18 april 1971.

⁸ Neal Ascherson i *The Observer*, 24 september 1972.

rörelsen ställde upp.⁹ Man lade stor vikt vid kampen för grundläggande politiska rättigheter; omedelbara fria val till de sk arbetarråden och fackföreningarna; fackföreningarnas fullständiga oberoende från partiet; slut på censuren och pressens lögner; krav på rättegångar mot de som var ansvariga för morderna på mer än hundra arbetare i Östersjöhamnarna i december, och krav på upplösande av de repressiva styrkorna – detta var absolut centrala angelägenheter för arbetarna i Östersjöupproret. Ett sådant program innebär ett potentiellt dödligt hot mot de byråkratiska regimerna i Östeuropa, oavsett vem som företräder det.

En vattendelare i det politiska medvetandet.

Ett annat viktigt tecken på rörelsens politiska mognad var att den mycket snabbt gick från sin elementära, spontana inledning till skapandet av stabila, auktoritativa kamporgan, med ledarskap som var förmögna att sprida rörelsen och uttrycka dess krav. Detta leder till ett tredje, mer allmänt kännetecken hos arbetarupproret: det innebär ett viktigt steg i den polska arbetarklassens historiska utveckling. Den polska arbetarrörelsen har en lång revolutionär tradition, med få medtävlare i andra länder. Den ryska revolutionära rörelsens historia är välkänd inom den internationella arbetarrörelsen. Mindre välkänt är det faktum att arbetarklassen i Warszawa demonstrerade ett helt år innan den Blodiga Söndagen i januari 1905, något som utlöste flera strejker över hela den polska delen av det ryska imperiet. I början av 1905 organiserades det i hela det ryska Polen en framgångsrik generalstrejk i solidaritet med arbetarna i St. Petersburg. I juni 1905 höll arbetarna i Lodz kontrollen över staden under tre dagars gatustrider.¹⁰ Trots ett våldsamt förtryck demonstrerade arbetarna i Lodz, Sosnowiec och Radom till stöd för Moskvaupproret i december. Vidare är den revolutionära krisen i Tyskland på hösten 1923 en välkänd del av den europeiska arbetarklassens historia; men mindre välkänt är den polska generalstrejken i november detta år, under vilken arbetarna i Krakow tog över staden, avväpnade en infanteribataljon och besegrade ett kavalleriangrepp, och frivilligt lämnade tillbaka staden till den polska borgarklassen först sedan de övertalats till detta av det Polska Socialistpartiets ledare.

De stora sittstrejkerna i USA på 30-talet är en annan välbekant del av arbetarklassens historia. Vad man tenderar att glömma bort är det faktum att taktiken med fabriksockupationer i början kallades ”polska strejker” efter sina upphovsmän, de polska textilarbetarna, som utnyttjade dem med stor framgång 1931. 1936 befann sig inte mindre än 85% av hela arbetsstyrkan inom den stora och medelstora industrin i strejk vid ett eller annat tillfälle.

Men mellan generalstrejken i Lodz mot det tsaristiska enväldet och generalstrejken i Lodz mot Gierek sjuttio år senare har den klassmedvetna kärnan av den polska arbetarklassen vid upprepade tillfällen länkat sina socialistiska strävanden till politiska ledare som har lett in klassen i en återvändsgränd. Före kriget följde den det Polska Socialistpartiet till en rad nederlag, medan den minoritet som stödde kommunistpartiet före kriget fick bevittna hur Stalin 1938 fullkomligt krossade det som ett ”trotskistnäste”. Efter kriget, vid tiden för sammanslagningen av det nya kommunistpartiet och resterna av PSP, stödde en avsevärd del

⁹ De program av krav som finns tillgängliga i väst är: den första listan av krav från strejkkommittén i Szczecin, tjugoen till antalet, i Barton, op.cit., s. 133-34; kraven från Gdansk, också i Barton; s. 144-45; och den andra kravlistan från Szczecin, i *NLR* nr 72.

¹⁰ Många av uppgifterna här är tagna ur M.K. Dziewanowski, *The Communist Party of Poland*, Cambridge Mass. 1959 – det borgerliga standardverket om det polska partiet. Se även Isaac Deutschers bedömning av den polska kommunistiska rörelsen mellan kriget, ”The Tragedy of the Polish Communist Party” i Tamara Deutscher (red.), *Marxism in Our Time*, London 1971 [svensk översättning: [Det polska kommunistpartiets tragedi](#)]. Deutscher beskriver organisationen under denna period som ”ett stort och hjältomodigt parti”.

av arbetarklassen den nya regimen, bara för att se sina förhoppningar grusas under staliniseringen i början av 50-talet. 1956 satte arbetarna sin tilltro till den del av partiet – symboliserad av Gomulka – som hade förföljts av Stalins agenter. Nu hade femton år med Gomulka övertygat arbetarklassens kärna att man måste hitta något alternativ till att hoppas på en eller annan grupp i partiets ledarskap. I denna mening innebar 1970-71 en verkligt historisk vändpunkt: den första inledningen till ett sökande efter en ny framgångslinje bland de klassmedvetna delarna inom den polska arbetarklassen. Det var denna nya inställning som gjorde att strejkrörelsens ledare inte hade någon blind tilltro till Giereks löften, och förberedde dem på att behandla den nya ledningens åtgärder som politiska manövrer.

Den fullständiga innebörden i detta förändrade medvetande bland de polska arbetarnas avancerade skikt kan endast förstås mot bakgrund av arbetarklassens enorma tillväxt i numerär styrka och social tyngd sedan andra världskriget. 1938 utgjorde arbetarna i städerna mindre än 10% av hela den ekonomiskt aktiva befolkningen. I tabell 1 finns en grov skiss över Polens sociala struktur den 31 december 1970, och den visar arbetarnas dominans i landet.

Tabell 1.

Polens sociala struktur 1970

Kategori	% av hela befolkningen	% av arbetande befolkning
Arbetare	49,8	41,5
Tjänstemän	22,4	22,9
Privatbönder	25,1	32,9
Övriga	2,7	2,7
Summa	100	100

Källa: Alexander Matejko: *Social Change and Stratification in Eastern Europe*, New York 1974.

Den utdragna arbetaroffensiven 1970-71 har ingen like i Östeuropas historia efter kriget. Gierek själv erkände att den förde landet till randen av inbördeskrig.¹¹ Och lika enastående var att den polska arbetarklassen 1970-71 inte besegrades. Efterspelet till oktober 1956 hade varit nederlaget för transportarbetarnas strejk i Lodz 1957. Efterspelet till december 1970 var Lodzarbetarnas seger i februari 1971. Och trots de efterföljande förföljelserna av strejkledare, så försökte regimen aldrig konfrontera och besegra arbetarklassen i en inför den polska nationen öppen kamp. Efter Gomulkas försök att med våld krossa rörelsen, var den nya partiledningen tvungen att ta till desperata manövrer för att överleva och återta initiativet. Under månader betraktade Polens hela befolkning detta förödmjukande spektakel, där Gierek och Jaroszewicz försökte skaffa sig politisk auktoritet genom att förhandla med strejkande arbetare i Szczecin, Gdansk och Lodz, arbetare som hade kämpat mot polisen och armén på gatorna, och som i december hade brännmärkts som kriminella element och ligister i hela den polska pressen. Både på Östersjökusten och i Lodz hade arbetarmedlemmar i PFAP dragits med på sina arbetskamraters sida i denna dödliga sammandrabbning, och vissa av dem spelade t o m en framträdande roll: av de trettioåtta medlemmarna i strejkkommittén i Szczecin var sju partimedlemmar, och strejkkommittén i Gdansk förefaller ha innehållit ett något större antal.¹² Den politiska regimen och partiledningens hela inriktning måste byggas upp på nytt ända från noll. Som politbyråns rapport till centralkommitténs februarimöte slog fast: ”händelserna har visat att ett avbrott i banden mellan partiet och arbetarklassen... kan orsaka en allvarlig

¹¹ I ett tal till ett möte med tidningsredaktörer publicerat i *Prasa Polska*, november 1971.

¹² Se Barton, op.cit., s. 146.

omvälvning i vårt land.” Den tillade att partiet ”i framtiden alltid måste inrikta sig på att förhindra alla konflikter med arbetarklassen.”

Man fick en glimt av vilket kaos som rådde i vissa av PFAP:s lokalorganisationer från partiets distriktssekreterare i Malbrok, som under krisen skrev att ”det inte finns någon enhet i partiets verksamhet. Vissa av kamraterna förlorade fattningen, de började angripa partiet.”¹³ Regimer som den polska får sin politiska legitimitet genom att göra anspråk på att vara de enda som företräder industriarbetarklassens intressen, och i linje med detta måste ledarna för Östeuropas kommunistpartier alltid försöka visa att de har band till proletariatet, inte bara genom att utsluta alla andra socialistiska strömningar från det politiska livet, utan också genom att kunna uppvisa ett stöd, oavsett hur passivt, i form av arbetarmedlemmar i kommunistpartiet. Det politiska förtrycket – milisen, armén och den politiska polisen – är livsviktigt för dessa byråkratiska regimer. Men det är inte tillräckligt, i synnerhet inte under kriser av den typ som ägde rum 1970-71, när de väpnade konfrontationerna visade sig vara en bumerang, och regimen endast kunde överleva med hjälp av politiska manövrer och genom att upprätta någon sorts politisk allians med olika delar av samhället. Och om vi tittar på PFAP:s sociala sammansättning strax innan Östersjökrisen, så finner vi, åtminstone enligt de officiella siffrorna, att inte mindre än 40% av partiets samtliga medlemmar var arbetare.¹⁴ I slutet av 60-talet innebar detta att 13% av alla arbetare i Polen var partimedlemmar: vid tiden för Östersjöupproret var var tionde polsk arbetare medlem i det härskande partiet. Och under själva krisen hade – med i viss mån undantag för Övre Schlesien – Giereks eget noggrant uppfostrade industrilän och centrum för kolindustrin, med löner över landets genomsnitt och med en mer begränsad strejkvåg – den polska arbetarklassen *en masse* övergivit partiet på ett aktivt och omisskännligt sätt.

Under sådana förhållanden måste vi vid en studie av Östersjökrisen inte bara inse arbetaroffensivens enastående styrka, utan också ett annat anmärkningsvärt faktum: det sätt på vilket det nya ledarskapet kunde överleva krisen intakt och på våren 1971 t o m uppnå något som liknade ordning i det politiska livet.

Tabell 2.

Partiets medlemskader 1945-74

År	Totalt	% arbetare	% bönder	% tjänstemän	% övriga
1945 (januari)	30 000	80 +	?	?	?
1945 (april)	300 000	?	?	?	?

¹³ *Polityka*, 13 februari 1971.

¹⁴ Den stabila siffran på 40 % arbetarmedlemmar under sextioalet betyder ingalunda att de faktiska arbetarmedlemmarna under decenniet var relativt stabila till sin sammansättning. Under perioden mellan 1959 och 1970 utslöts omkring 450 000 arbetare ur partiet; med andra ord var de 800 000 arbetarmedlemmarna 1970 ett ganska flytande antal, mycket mer lösligt än andra samhällsgrupper i partiet. Detta faktum blir viktigare när vi påminner oss att kriterierna för inval av arbetare i partiet var betydligt lägre än för medlemmar från andra samhällsskikt. Nästan vilken arbetare som helst kunde gå med i partiet om han ville, och en arbetare blev bara av med partiboken p g a allvarliga förseelse, som kriminell eller omoralisk verksamhet, alkoholism eller grava disciplinära överträdelser. Man bör också komma ihåg att de officiella siffrorna över antalet arbetarmedlemmar inte är helt tillförlitliga. Olika grupper av anställda med övervakande funktion eller privilegierade positioner på arbetsplatsen räknades som arbetare, och de centrala myndigheternas ständiga påtryckningar på de lokala sekreterarna att uppvisa en stark proletär sammansättning, som ett tecken på partiets lokala auktoritet, uppmuntrade till löslighet och överdrifter av medlems-siffrorna. Om man också minns att partimedlemskap kunde medföra reella om än små fördelar för arbetarna och deras familjer, så är i själva verket siffrorna över arbetarmedlemmar betydligt mindre imponerande än vad siffran 40 % kan få en att tro. Den betydde inte att partiet hade ett starkt politiskt stöd inom arbetarklassen. Icke desto mindre kvarstår det faktum att banden till arbetarklassen är av mycket stor politisk vikt för sådana regimer.

1947 (juli)	850 000	?	?	?	?
1948 (december)	1 420 000	?	?	?	?
1949	1 368 000	60,0	18,0	17,3	4,7
1954	1 296 936	48,0	13,8	36,2	2,0
1959	1 018 100	40,0	11,5	43,2	5,3
1960	1 154 700	40,3	11,8	?	?
1965	1 775 000	40,1	11,7	?	?
1970	2 320 000	40,3	11,5	42,5	5,7
1974	2 330 000	40,0	10,0	?	?

Källor: B.Lazitch, *Les Partis Communistes D'Europe*; Hans Roos, *A History of Modern Poland*; Dziewanowski, *History of the Polish Communist Party*; Jan B. Weydenthal, *Party Development in Contemporary Poland*.

Giereks strategi

Under sin första period vid makten utsattes Gierek för en hel del kritik från vissa av sina kollegor i andra östeuropeiska huvudstäder, i synnerhet från den befästa Husakregimen på andra sidan gränsen i Tjeckoslovakien.¹⁵ Men så fort man hade tagit det första beslutet att undvika en direktkonfrontation med arbetarklassen och behovet av Warszawapaktstrupper därmed hade försvunnit, så hade man inget annat val än att lita på Giereks förmåga att behärska arbetarrörelsen och avleda den från objektivt revolutionära krav genom att erbjuda massiva ekonomiska eftergifter. Sovjetledningen hade stött Giereks inriktning hela tiden, trots att det skapade styrkeförhållanden i landet som avsevärt begränsade Giereks strategiska valmöjligheter på medellång sikt. För det första hade inte arbetarrörelsen besegrats: i själva verket hade Gierek varit tvungen att träffa överenskommelser med strejkkommittéerna och direkt stödja sig på dem för att skaffa sitt ledarskap den nödvändiga auktoriteten. För det andra hade Gierek varit tvungen att erbjuda stora ekonomiska eftergifter till arbetarna: i och med att han hade godtagit arbetarmassornas första grundläggande krav att under två år frysa priserna på 1966 års nivå, så hade han också lovat en oavbruten ökning av arbetarklassens levnadsstandard. I själva verket väddade partiledningen vid upprepade tillfällen till massorna att bedöma dess framtida arbete utifrån detta kriterium. Dess budskap till arbetarklassen var: ta emot konsumtionsvaror som en ersättning för proletär demokrati.

Industri och jordbruk

Varje avsevärd och långvarig ökning av arbetarnas levnadsstandard skulle vara något nytt för den polska ekonomin. I februari 1971 medgav politbyrån: ”Man måste helt klart slå fast att Polen under åren 1966-70 hade den lägsta ökningstakten av reallönerna av alla länderna i Comecon... Det fanns t o m arbetargrupper som fick försämrade reallöner.”¹⁶ Dessutom var den ekonomiska situationen kritisk. Den ekonomiska kampens två huvudfronter var ett industrisystem vars funktionssätt skapade ekonomiskt kaos; och ett privatjordbruk som var underkapitaliserat och allvarligt hämmat av den snabba ökningen av antalet små, oekonomiska bondelotter.¹⁷ På bägge fronterna stod det nya ledarskapet dessutom inför politiska debatter av gammalt datum, vars bägge sidor erbjöd lösningar som under de förhållanden som rådde 1971

¹⁵ En borgerlig källa som citeras i *Intercontinental Press*, 16 oktober 1972, säger: ”Upprepade rapporter i Warszawa säger att det tjeckoslovakiska kommunistpartiet har riktat kritik mot utvecklingen i Polen, senast vid ett möte med partiledare i Krim”.

¹⁶ *Trybuna Ludu*, 15 februari 1971.

¹⁷ 1970 omfattade 30 % av alla lantbruk mindre än 3 hektar jord, vilket är att slösa med jordbruksresurserna, eftersom sådana egendomar inte kan drivas med moderna mekaniserade jordbruksmetoder.

verkade ogenomförbara.

På industrifronten hade man under hela 60-talet upprätthållit den traditionella kommenderande planeringsmodellen i Polen; 1970 hade den lett den polska ekonomin till katastrofens rand. Berg av oönskade och osäljbara varor strömmade från fabrikerna till lagerlokalerna, med en hastighet som var dubbelt så stor som detaljhandelsförsäljningen i slutet av 60-talet. Under andra halvåret 1970 hade de totala lagren uppnått den enorma summan av 500 000 miljoner zloty – hälften av Polens beräknade bruttonationalprodukt för det året! Man var tvungen att överge tanken på ekonomisk tillväxt med hjälp av kommenderande planering i en sluten ekonomi.¹⁸ Men det arbetaruppsving som hade fört Gierek till makten hade samtidigt blockerat ett gammalt alternativ – en institutionell ekonomisk reform, vilket Gierekfraktionen själv hade argumenterat för i slutet av 60-talet. Det ironiska var att stackars Gomulka, som under så lång tid hade tvekat att genomföra en djupgående teknokratisk ekonomisk reform, startade den rörelse som fällde honom i december 1970 genom att till slut försöka genomdriva just ett sådant reformprojekt. Och Gierek hade kommit till makten på en våg av motstånd mot hans egen fraktions tidigare ekonomiska strategi! Han måste snabbt finna en tredje väg på industrifronten.¹⁹

De traditionella alternativen för jordbruket var lika blockerade: ett försök att lösa jordbrukskrisen med hjälp av en politisk kampanj för att kollektivera småböndernas jordlotter skulle omedelbart väcka alla bönders vrede och orsaka en sammandrabbning med kyrkan, utan att på något sätt öka jordbruksproduktionen på kort sikt. Tvärtom skulle det uppväcka hotet om en bondestrejk och en matkris i städerna. Men att fortsätta på Gomulkas väg att behålla de nuvarande arrendeuppställningarna hur länge som helst, samtidigt som man använde ett tungt statligt anskaffningssystem för att försöka pressa ur jordbruket ökande mängder födoämnen, skulle bara göra den dåvarande stagnationen beständig.

På bägge fronterna var det nya ledarskapets lösningar genialiska. Giereks rådgivare var fantasifulla och djärva nog att inse vilka möjligheter som låg i att utnyttja ansträngningarna att uppnå internationell avspänning för att förnya den polska industrin utan att klart välja mellan olika inhemska planeringsmekanismer. Hursomhelst såg man i Moskva med misstänksamhet på omfattande inhemska modeller som den ungerska Nya Ekonomiska Mekanismen, medan Brezjnevs kampanj för västkrediter och utökning av handeln mellan öst och väst hyllades som det senaste exemplet på sovjetledningens nyskapande tillämpning av ”marxismen-leninismen” på moderna förhållanden. Den första politiska programpunkten i Giereks ekonomiska strategi var att gripa tag i Sovjets exempel och efterlikna det med en entusiasm som var utan motstycke i Östeuropa. Gierek utnyttjade det vänskapsfördrag som Gomulka strax före sitt politiska frånfälle hade slutit med Brandt och vände sig till det kapitalistiska väst på jakt efter massivt lån. Dessa skulle skapa en på utländska lån grundad investeringsboom i den polska ekonomin. Krediterna skulle användas till att importera en ny uppsättning produktionsmedel till stora delar av den polska industrin; denna skulle i sin tur kunna använda den nya moderna utrustningen för att exportera till den kapitalistiska världen, betala tillbaka de gamla lånen och lägga grunden för nya, och på så sätt ge upphov till en långvarig ekonomisk tillväxt. Under tiden skulle reformerna av de inhemska institutionerna först vara små och sedan gradvisa, i

¹⁸ M. Kowalewski, *Trybuna Ludu*, 13 maj 1971.

¹⁹ Det är riktigt att Gierek hade protesterat mot vissa aspekter av Gomulkas ekonomiska plan – den hade presenterats av en av hans gamla fraktions-motståndare – men Gierek puffade själv för den allmänna ekonomiska strategin under hela sextioalet. Se Michael Gamarnikov, ”Poland: Political Pluralism in a One-Party State”, *Problems of Communism* juli-augusti 1967, angående Gierekfraktionens ståndpunkter i slutet av 60-talet.

huvudsak inriktade på de mest dynamiska och exportinriktade delarna av den polska ekonomin. Men viktigare skulle försöken vara att utnyttja de reallöneökningar som de polska arbetarna uppnått för att höja produktivitetsavtalen och i allt högre grad binda samman framtida löneförhöjningar med produktivitetsavtal, ackordsarbete, bonussystem. Medan Gierek på den stora strategins område använde ett blad ur Brezjnevs bok, så tänkte han på mikronivån verka med hjälp av de företagshandböcker som var på modet i väst i slutet av 60-talet, och använda frikostiga engångslöneförhöjningar som en muta för att öka produktiviteten. På detta snygga sätt hoppades Gierek kunna höja levnadsstandarden utan att vare sig direkt angripa arbetarna eller stöta sig med sovjetledningen.

Inom jordbruket var det nya ledarskapets strategi lika fantasirikt. Gierek var inte rädd för att avskaffa Gomulkas påstått leninistiskt ortodoxa slagord – statliga tvångsköp av huvuddelen av böndernas produkter. Han var också beredd att erbjuda generösa ekonomiska morötter till privatbönderna, i form av gratis hälsovård och högre inköspriser.²⁰ Men detta betydde inte att Gierek tänkte låta de nuvarande arrendeavtalen fortsätta för gott. Men istället för att använda den traditionella metoden att kollektivisera med hjälp av politiskt tvång, så införde det nya ledarskapet ekonomiska motiv för att övertyga ett växande antal bönder att frivilligt ge upp sina oekonomiska privata jordlotter. Regimen erbjöd den allt äldre bondebefolkningen attraktiva pensioner i utbyte mot att de överlämnade sina privata jordlotter till en statlig jordfond. Detta kunde på ett trovärdigt sätt presenteras som ett frikostigt sätt att befria åldrande bönder från behovet att arbeta tills de blev gamla, för att uppehålla en knapp tillvaro när deras söner för länge sedan hade rest till städerna på jakt efter industrijobb. Dessutom skulle Jordfonden *formellt* (om än knappast i praktiken) ha rätt att inte bara överlämna sin nyförvärvade jord till kollektivjordbruk, utan också till de mest effektiva privatjordbrukarna – ett vettigt sätt att vända de rika böndernas tvivel om detta system till en möjlig entusiasm. På detta sätt hoppades Gierek både öka produktionen och tillfredsställa bönderna, samtidigt som han fick beröm från Moskva.

Dynamisk ekonomisk tillväxt

Under de häftiga dagarna 1972 och 1973, när regimenens nya ekonomiska politik gav parti-propagandisternas fantasi en alltmer religiös böjelse, blev ord som ”Polens ekonomiska mirakel” eller ”den polska industrins återuppståndelse” på modet. Och det finns inget tvivel om att både den polska ekonomin och arbetarnas levnadsstandard förbättrades snabbare mellan 1971 och 1976 än någonsin tidigare. Mellan 1971 och 1976 innebar kampanjen för moderniseringen av industrin att det uppstod en situation där i början av 1976 43% av alla produktionsmedel inom den polska industrin var mindre än fem år gamla.²¹

Dessutom uppfyllde partiledningen till stor del sina löften att använda den ekonomiska utvecklingen till att förbättra levnadsstandarden. Detta genomfördes med hjälp av en kraftig omfördelning av investeringsresurserna, vilket visas i tabell 3.

Tabell 3.

Konsumtionsvaruproduktionens genomsnittliga tillväxt i % av produktionsmedelsproduktionen.

²⁰ I mars 1971 ökade tilldelningen av foder till bönderna och inköspriserna på kött, fläsk och mjölk höjdes (*Trybuna Ludu*, 20 mars). I april tillkännagavs ett omfattande program av förändringar (*Trybuna Ludu*, 18 april): alla tvångsleveranser till staten skulle avskaffas; fullständiga egendomsrättigheter garanterades till mer än en miljon bönder som tidigare hade haft osäkra egendomsförhållanden; privatbönderna och deras familjer fick en omfattande gratis sjukvård; och man utlovade en grundläggande förändring av skattesystemet inom jordbruket.

²¹ *Trybuna Ludu*, 23 januari 1976.

1961-5 1966-70 1971-4
67,3 70,2 95,3

Källa: Stanislaw Paradysz, ”Relativ tillväxt av produktions- och konsumtionsvaror”, *Nowe Drogi*, mars 1976.

Som tabell 4 visar skiljer sig de polska reallönernas tillväxttakt under de första fem åren på 70-talet avsevärt från den stagnerande trenden på 60-talet. Den officiella siffran för de genomsnittliga reallönernas tillväxt under hela femårsperioden till slutet av 1975 är 40% (den nominella löns ökning 56%).²² Även om denna siffra överdriver de framsteg som gjorts – genom att t ex inte ta med prisökningarna på den privata marknaden i beräkningen²³ – så höjdes otvivelaktigt den polska levnadsstandarden mycket snabbt: under hela 60-talet hade den officiella ökningen av reallönerna bara varit 20%; på halva tiden hade ökningstakten fördubblats. Hur kunde man uppnå detta? Vilka var källorna till den ekonomiska tillväxten?

Som vi tidigare nämnt var den huvudsakliga drivkraften lågräntekrediter från väst, vilka gjorde det möjligt för Polen att i stor skala importera maskiner från den kapitalistiska världen. Polens utrikeshandel sköt i höjden i början på 70-talet, med en ökning på 10,5% 1971, 19,3% 1972 och 27,5% 1973²⁴. Tabell 5 berättar historien mer i detalj.

Tabell 4.

Ökning av reallönen i % av siffrorna för föregående år.

	1971	1972	1973	1974	1975
Bulgarien	3,0	6,0	7,9	5,0	4,7
Tjeckoslovakien	5,5	6,2	6,2	4,3	4,4
Östtyskland	4,0	6,0	5,7	4,8	4,4
Ungern	5,0	3,5	4,8	6,6	3,8
Polen	10,3	11,9	14,2	11,4	12,0
Rumänien	8,6	6,5	4,4	5,8	9,0

Källor: *Nowe Drogi*, april 1975, s. 50-51; *Voprosij Ekonomiki*, januari 1975, s. 90-100.

Tabell 5.

Polens handel i miljoner zloty: procentuell ökning (1070 = 100).

	1970	1971	1972	1973	1974	% ökn.
Import						
Comeconländer	9 503	10 407	11 519	12 902	14 717	154,9
EG-länder	2 409	2 821	4 160	7 006	10 558	438,3
EFTA-länder	629	773	1 268	2 163	3 646	579,7
Andra utvecklade kapitalistländer	683	813	1 251	2 428	3 478	509,2
Sammanlagd import	14430	16 151	19 612	16 103	34 823	241,3
Export						
Comeconländer	8 600	9 206	991	12 418	14 638	170,2
EG-länder	666	736	948	1 144	1 518	227,9
EFTA-länder	2 423	2 777	3 287	4 485	6 116	252,4
Andra utvecklade kapitalistländer	939	1 109	1 280	1 674	2 379	253,4
Sammanlagd export	191	15 489	18 133	21 355	27 625	194,7

²² Detta var de siffror Jaroszewics lade fram i sin rapport till CK-mötet den 20 november 1975, och som rapporterades av den officiella polska nyhetsbyrån.

²³ De fria marknadspriserna har ökat avsevärt: sedan 1970 har fläskpriset stigit med mer än en tredjedel, oxkött med cirka 30 %, etc.

²⁴ *Zycie Warszawy*, 18 maj 1975.

Tabell 6 understryker klarare förändringen i Polens handel.

Tabell 6.

Den polska handelns fördelning mellan Comecon och de utvecklade kapitalistiska länderna.

	1971	1972	1973	1974
Comecons del	62	59	53	47
Kapitalist-ländernas del	28	32	40	44

Källa: *Rocznik Statystyczny* 1975.

De ekonomiska fördelarna med sådana importinvesteringar från den kapitalistiska världen kunde bli avsevärda. De medförde en förbättrad teknologi och möjligheter till ökad export.

Dessutom kunde en sådan import innebära en dramatisk förkortning av investeringscyklerna. Exempelvis tar det i Polen i genomsnitt tjuugoått till fyrtyotvå månader att fullborda ett inhemskt byggt matvaruindustriprojekt, medan byggnationstiden för importerade projekt av denna sort under de senaste fem åren inte översteg arton månader. I Lublin och Lagisza byggdes det på tolv månader två amerikansk-producerade kyllager, medan tidigare polska projekt av detta slag hade tagit mellan tjugofyra och trettiofyra månader att bygga färdigt.²⁵

I sin jakt efter modernisering och tillväxt med hjälp av importinvesteringar införde regeringen en viktig reform på utrikeshandelns område. man gav en rad industriföretag rätt att gå förbi Ministeriet för Utrikeshandel och Sjöfartsekonomi och låna hårdvaluta direkt från Polska Handelsbanken. Pengarna kunde spenderas utomlands efter företagsledningens gottfinnande, och de kunde användas till att skaffa allt från löpande band till hela fabriker. Det fanns bara ett viktigt villkor: i sinom tid måste företaget producera tillräckligt med exportvaror eller tjänster för att betala tillbaka lånen med hårdvaluta. Syftet bakom denna s k *samosplata*-princip var att släppa lös industrins företagarenergi, och den blev faktiskt en viktig mekanism för att stimulera den kreditstyrda boomen. Den mycket viktiga matvaruindustrin tredubblade sina investeringar under perioden 1971-75, jämfört med den föregående femårsperioden. Men jämfört med denna period tiodubblades mellan 1971 och 1975 dess importinvesteringar. Maskinindustrins importinvesteringar mellan 1971 och 1975 var sex gånger så stora som under den föregående femårsperioden, och 1974 bestod inte mindre än 45% av alla investeringar inom maskinindustrin av importerad utrustning. Mellan 1971 och 1975 fullbordades tjugoen större investeringsprojekt inom den polska lätta industrin, och av dessa var nio helt och hållet finansierade med hjälp av *samosplata*-arrangemang.²⁶

Vad gäller västkrediterna för att finansiera dessa enorma importräkningar var Gierek anmärkningsvärt framgångsrik i sina förhandlingar om lån till ett värde av miljarder dollar, både genom diplomatiska initiativ, i synnerhet gentemot Tyskland och Frankrike, och också genom direkta överenskommelser med kapitalistiska bankmän. Det är inte lätt att exakt bestämma summan av alla kapitalistiska lån till Polen, men det är helt klart att Polen utnyttjade lån från och handel med väst i en omfattning som var kvalitativt större än något annat östeuropeiskt land. Likt en roulettspelare huvudperson i en Dostojevskijroman satsade den polska ledningen mellan 1971 och 1975 allt på handeln med väst.

²⁵ Ungern är ett speciellt slående exempel på de ekonomiska fördelar man kan uppnå genom att delta på den kapitalistiska världsmarknaden: de köpte nya metoder för att producera konstgödsel från väst för 15,3 miljoner forinter; hade man utvecklat dem ur enbart inhemska resurser hade de kostat omkring 120 miljoner forinter och tagit 12 år att få färdiga (Se *Zycie Warszawy*, 16 juni 1975).

²⁶ En omfattande diskussion om erfarenheterna från *samosplata*överenskommelserna publicerades i *Politykas* månadsbilaga "Export-Import" nr 8, augusti 1975.

”Överläggningar”.

Giereks politbyrå hoppades att denna ekonomiska strategi skulle medföra en tillräcklig ökning av levnadsstandarden för att minska arbetarnas missnöje och få dem att betrakta partiledningen med om inte entusiastiska så i alla fall fördragsamma ögon. Regimen visste att om den inte inom de följande arton månaderna lade fram bevis på ekonomiska förbättringar, så kunde Gierekledningen knappast hoppas på att överleva. Men Östersjökrisen hade lärt det nya ledargarnityret så mycket att de insåg att det också krävdes nya politiska grepp för att styra landet. Gomulka hade under flera år lyckats överleva tack vare det politiska namn han fick i och med sin seger i oktober 1956. De nya ledarna kunde inte räkna med något sådant andrum. Under månader hade de på massmöte efter massmöte hört arbetarklassens allt mer omfattande politiska krav. Under dessa förhållanden var det brådskande nödvändigt för partiledningen att inför massorna presentera en förklaring av den nya politiska situationen efter Gomulkas fall och reträtten i frågan om prishöjningarna. Hur skulle den nya politiska ordningen under Gierek se ut, och hur skulle den skilja sig från Gomulkaeran? Eftersom det nya ledarskapet uteslöt en direktkonfrontation med arbetarklassen som ett perspektiv på kort och t o m medellång sikt, så krävde denna fråga ett snabbt svar. Lika viktigt var det dessutom att Gierek måste vara säker på att statsmaskineriet skulle kunna försvara och stärka den nya politiska ordningen, vilken definition man än gjorde av den.

Under månaderna mellan december och april improviserade Gierek helt enkelt fram en rad politiska manövrer: han skaffade olika sorters moraliskt och materiellt stöd från Brezjnev; erbjöd en rad ekonomiska eftergifter; framgångsrikt vädjade om stöd från bönderna och kyrkan; stödde sig på studenternas och de intellektuellas passivitet; och genomförde ett flertal dramatiska maratondebatter med massmöten av strejkande arbetare. Men vad innebar dessa olika aktiviteter för *inriktningen* på det nya ledarskapets politik? Framför allt, vad betydde massmötena? Ett tillfälligt svaghetstecken som skulle följas av en framtida sammandrabbning? Eller det första steget mot ett genomgripande program för proletär demokrati? Dessa frågor, som var angelägna för både byråkratin och arbetarklassen, fick inget klart svar förrän vid centralkommitténs aprilplenium. Ty den långsiktiga innebörden i ledningens dilemma var hotfullt för den framtida politiken i Polen och möjligen Östeuropa.

Å ena sidan var inriktningen på arbetarklassens krav omisskännlig. Arbetarna, i synnerhet de på Östersjökusten, krävde åtgärder vars logik var att ersätta byråkratins diktatur med en ny statsform som förverkligade den proletära demokratins principer. Genom att sammanträffa med de strejkande arbetarna hade Gierek givit de som var inblandade i kampen en laglig täckmantel: de var varken de lättlurade offren för imperialismen eller de ligister som Gomulka hade påstått att de var, utan de drev frågor som behövde diskuteras. På något sätt måste regimen ge en definition av den nya situationen, som i praktiken skulle visa sig vara betydligt annorlunda än Gomulkaeran. Den måste åtminstone i viss utsträckning göra eftergifter till arbetarklassens strävanden. Men varje verkligt steg mot politisk demokratisering var uteslutet för den sorts regim som Gierek ledde. Även om man bortser från alla personliga böjelser hos pampen från Schlesien och de personer han tog med sig från Katowice till Warszawa – och Gierek hade aldrig tidigare varit benägen att genomföra demokratiseringar – så stod två överväldigande hinder i vägen: det viktigaste var sovjetledningen själv, tillsammans med de andra byråkratiska regimerna i Östeuropa; det andra var den polska byråkratiska apparaten, med tiotusentals statstjänstemän och partifunktionärer som hade allt att förlora på ett sådant program.

Gierek försökte lösa detta dilemma på två inbördes kompletterande nivåer: å ena sidan den nationella politiska arenan, och å den andra de vardagliga byråkratiska kontrollmekanismerna.

Hans mål var att på nytt befästa kärnan i den byråkratiska regimen, men ge den en mer smaklig *form* för lösandet av landsomfattande politiska konflikter. På den nationella nivån lanserade Gierek en nya paroll: *överläggningar!* Underordnat detta, men ingalunda viktigt, var ett andra lösenord: Polens nya historiska roll som den drivande kraften för avspänning i Europa. På den lokala nivån, å andra sidan, skulle de viktigaste medlen för social politisk och repressiv kontroll behållas intakta, eller riktigare återupprättas, men med ett förbehåll: partiledningen skulle skaffa sig hårdare kontroll över de lokala myndigheterna.

Ur ideologisk synvinkel var parollen om ”överläggningar” generande inkonsekvent. Det fanns ingen rim och reson i en teori som sa att Polen sedan slutet av 40-talet hade varit en socialistisk demokrati eller folkdemokrati, men att denna demokratiska regim nu skulle vidta den ovanliga åtgärden att faktiskt överlägga med befolkningen innan den antog en politik! Men ur politisk synvinkel hade parollen sina förtjänster. Var Giereks sammanträffanden med arbetarna ett svaghetstecken eller ett cyniskt trick? Inte alls: de var inledningen på en ny politik av *överläggning!* Vad var felet med Gomulka? Han hade inte *överlagt* med folket. Från och med nu skulle möten mellan partiledningen och arbetarna – som de som hade ägt rum på östersjökusten och Lodz – bli vardagsmat. För att göra dessa överläggningar meningsfulla skulle det dessutom bli en ny öppenhet angående landets problem och en mer eftergivlig inställning till bestämmelserna om exakta informationer i massmedia.

Parollen om överläggningar skulle användas som ett komplement till återupprättandet av byråkratins kontroll i basen. Genom att erbjuda överläggningar mellan arbetarna och ledarna tänkte sig Gierek att man skulle kunna återinföra ordningen i landets städer och fabriker. Samtidigt skulle detta återinförande av ordningen lokalt garantera att ”överläggningarna” inte skulle glida byråkratin ur händerna. På samma gång skulle partiledningen på hemmaplan försöka skaffa sig största möjliga politiska vinst ur sin jakt efter krediter från Västeuropa och sin internationella kamp för avspänning. Detta var ingalunda frågan om att närma sig ett nytt oberoende från sovjetledningen, men det var ett försök att följa Sovjets inriktning på ett sätt som tilltalade de polska massornas nationalistiska känslor. Dessa massor skulle se partiledningen ta små initiativ, resa till huvudstäderna i väst, osv.

Den nya politiken i praktiken

Personer som är benägna att dra snabba slutsatser, inte minst de borgerliga journalister som sysslar med Östeuropa och letar efter någon ny snärtig vinkling av utvecklingen där, frestades att betrakta Giereks nya politiska stil som något av permanent historiskt intresse: den nya vind som blåste i Östeuropa, eller, som den olycklige Rickard Davy vid *The Times* beskrev det mindre än en månad före händelserna i juni 1976, ”Polen får det bästa från bägge världarna”.²⁷ Framtida händelser kommer att visa att ”gierekismen” ur historisk synvinkel var en övergående improvisation, en produkt av ett flexibelt ledarskap som stod inför de styrkeförhållanden som arbetarklassen skapat 1971. Men som vi ska se spelade ändå regimens anammande av dessa mer sofistikerade metoder en avsevärd politisk roll i bestämmandet av den form den politiska utvecklingen tog innan junikrisen. Och under de första tre åren av Giereks styre verkade modellen med överläggningar mycket effektiv.

Den viktigaste praktiska effekten av överläggningarna var det faktum att byråkratin var beredd att inom vissa begränsade ramar låta massorna uttrycka sina uppfattningar och t o m protestera mot vissa av politikens aspekter. Gränsen var naturligtvis att man inte tillät något som ens liknade en organiserad politisk gruppering, och man skulle inte tolerera något som

²⁷ *The Times*, 25 juni 1976.

liknade en allmän protest mot regimen. Det var t o m riskfyllt att göra en skriftlig protest eller strejka, men till skillnad från andra östeuropeiska länder innebar inte längre protester i Polen att det med säkerhet blev snabb sammandrabbning med milisen eller den politiska polisen. Detta var den viktigaste aspekten på det påfund som Gierek kallade överläggningar.

Överläggningarnas mer formella aspekter var nästan helt kosmetiska. Massmöten mellan parti- och regeringsledare och arbetarna fortsatte i ganska frekvent men oregelbunden omfattning. Exempelvis höll Gierek mellan mars 1971 och november 1975 ungefär tretton sådana möten med varvsarbetarna på Östersjökusten, utöver omkring ett dussintal möten med partiapparaterna i hamnarna under samma period.²⁸ Dessa massmöten var noggrant förberedda för att garantera att inget obehagligt eller oväntat skulle hända framför TV-kamerorna och mikrofonerna – mötena utsändes ofta i redigerad form – men just pga att tanken var att visa en verklig dialog med arbetarklassen, så var man tvungen att tillåta kritik från arbetarna. En annan åtgärd från regimen var att knyta partiorganisationerna i omkring 160 av de största fabrikena direkt till centralkommitténs sekretariat, och ge dem rätten att förbigå de lokala och regionala myndigheterna. Detta gjordes i själva verket för att hjälpa till i kampanjen för modernisering och högre produktivitet, genom att tillåta den centrala ledningen att gå förbi den lokala byråkratiska trögheten eller sabotaget av den centrala politiken; men det presenterades också i skepnad av en ny åtgärd för att stärka banden mellan ledningen och arbetarklassen. Som ytterligare en kosmetisk åtgärd placerades några verkliga industriarbetare som fortfarande befann sig i produktionen i centralkommittén, arbetare blev i större utsträckning än vad som hade varit fallet på 60-talet delegater till konferenser, osv. En annan aspekt på den nya modellen var ett mer sofistikerat utnyttjande av massmedia: regimen gjorde allvarliga ansträngningar att öka mängden information och dess trovärdighet.²⁹ Exempelvis kunde vissa arbetsnedläggelser nämnas, men ofta med tillägget att de hade orsakats av ”dåligt väder” eller något annat verk av Gud. Ministrar framträdde i TV för att svara på tittarnas frågor, och regeringen blev mer beredvillig att offentligt erkänna irriterande sociala och ekonomiska problem.

Giereks direkta förhandlingar med de strejkande arbetarna 1971 var ett pris som partiledningen tyckte det var väl värt att betala i utbyte mot en garanti att de grundläggande politiska maktinstitutioner som Gierek litade till – den politiska polisen, milisen, armén och partiapparaten – bevarades under arbetaroffensiven. Trots kraven på rättegångar mot polischefer och ledande partitjänstemän lyckades Gierek behålla de grundläggande institutionerna intakta. Men särskilt en institution hade blivit mycket illa mörbultad; fackföreningsapparaten. Under krisen hade partiledarna råd att låta den lokala fackföreningsapparaten fara och flyga: sommaren 1971 hade mer än 50% av de lokala fackföreningsfunktionärerna över hela landet avsatts pga arbetarnas påtryckningar.³⁰ På flera ställen hade de lokala medlen för att tukta arbetarna på fabrikena brutit samman. Men det hade inte bildats någon ny självständig fackförening, och sedan partiledningen hade avsatt fackföreningarnas gamla misskrediterade nationella ledning förberedde de ett långvarigt arbete för att återupprätta kontrollen lokalt. Detta skulle delvis genomföras genom att utesluta uppenbart opålitliga arbetarmedlemmar ur

²⁸ Under samma tidsperiod besökte Gierek Lodz ungefär tio gånger. Men huvuddelen av dess möten var med partimedlemmar snarare än med massan av industriarbetare.

²⁹ Gierek har upprättat speciellt nära förbindelser med landets ledande journalister, och infört ett system av regelbundna, personliga, inofficiella sammanträffanden med cirka 200 av dem. Systemet beskrivs i *Polityka*, 21 februari 1976.

³⁰ *Rouge*, Paris, januari 1973.

partiet – enbart 1971 uteslöts 150 000 arbetare³¹; delvis genom att suga upp de av arbetarledarna som kunde lockas med framtidsutsikter på betydande ekonomiska och sociala privilegier som funktionärer; och delvis med hjälp av ett långsamt men alltmer obarmhärtigt krossande av de mest beslutsamma förtruppsarbetarna på fabrikerna.

Den framgångsrika höjdpunkten på denna kampanj att uppifrån återupprätta kontrollen över fackföreningarna kom vid den sjunde fackföreningskongressen i november 1972. Den första nationella fackföreningskongressen sedan Gomulkas fall skilde sig på ett flertal sätt markant från sina föregångare. Det var en femfaldig ökning av antalet delegater som hade valts direkt på de stora fabrikerna³² – på en fabrik strejkade faktiskt arbetarna mot de lokala byråkraternas försök att påverka valet av fabriken delegation.³³ På själva kongressen fanns det ett betydande antal vänsteroppositionella arbetare som gick mot partiet i ett flertal frågor. Baluka, ordföranden i Szczecins strejkkommitté, var delegat till kongressen; och en av delegaterna från Zeranfabriken i Warszawa – som hade stått i spetsen för arbetarrörelsen 1956 – kände sig säker nog att säga:

”70% av våra fackföreningsfunktionärer är en veritabel armé av pappersblandare och titeldelegater till resor utomlands; de reser till Bulgarien för att leta efter pälsar, till Tjeckoslovakien för att leta efter skor och till Sovjet för att leta efter bilar.”³⁴

På kongressen stod en strid om den föreslagna nya arbetslagstiftningen, och flera paragrafer i denna stötte på hårt motstånd från delegaterna. När flera delegater hotade att lämna salen om lagförslaget ställdes till omröstning, beslutade ledarskapet att inte framtvunga ett stadfästande av den. Ur partiets synvinkel var det en bifråga. Huvudsaken var att man med hjälp av denna kongress skulle kunna visa att fackföreningsapparaten nationellt återigen låg helt i regimens händer. Detta visades på ett övertygande sätt av den nästan enhälliga rösten på partiledningens lista: bara Edmund Baluka och en handfull andra delegater gick emot den. Efteråt började fackföreningsfunktionärerna ändra på tonen. Återigen skulle deras huvudfunktion, med den nye fackföreningsordförandens ord, vara att ”aktivera produktionen och den ideologiska skolningen”.

Men samtidigt som fackföreningskongressen visade på framgångarna för partiets ansträngningar att återupprätta sitt grepp över det polska samhällets institutioner, så visade arbetarklassen upp en fortsatt förmåga att handla oberoende av dessa institutioner i försöken att lösa viktiga problem. I november 1972 närmade sig slutet på det nationella prisstopp som arbetarna i Lodz tillkämpat sig i februari 1971: beslutet hade varit att endast ha kvar prisstoppet under två extra år, inte för gott. Det fanns en ökande oro inom arbetarklassen att ledningen skulle skrota prisstoppet i december. Det fanns också en uppenbar övertygelse om att massaktioner kunde framtvunga en tillfredställande lösning på problemet.

Just innan kongressen inleddes gick varvsarbetarna i Gdansk och Szczecin ut i strejk. Gierk och Jaorszewicz tog än en gång flyget till Östersjökusten för att diskutera med arbetarna, ”undersöka problemet”, och mer exakt få slut på strejken. Knappt hade partichefen att premiärministern återvänt till Warszawa förrän de kvinnliga textilarbetarna i Lodz gick i strejk. De följdes sedan av arbetarna vid fyra Katowice-gruvor. Återigen var den polska arbetarklassen i rörelse. Överallt där strejker ägde rum krävde arbetarna en fortsättning av prisstoppet utöver

³¹ Se Jan B. de Weydenthal, *Party Development in Contemporary Poland*, College of William and Mary, Virginia USA.

³² Neal Ascherson i *The Observer*, 24 september 1972.

³³ James Feron, *New York Times*, 15 september 1972.

³⁴ *Intercontinental Press*, 5 mars 1973.

tvåårs-gränsen. till detta kopplade Lodzarbeterskorna ett krav på en omedelbar 15%-ig löneförhöjning; gruvarbetarna i Katowice krävde 25%. Hot fullast av allt var rösterna på Östersjökusten, ty varvsarbetarna krävde än en gång fackföreningarnas oberoende från partiet och fria val av både fabriksdelegater och fackföreningsledare.³⁵ Inte för sista gången avbröts TV-programmen av premiärminister Jaroszewicz's anletsdrag. Han lovade bestämt att prisstoppet skulle fortsätta även 1973.³⁶ I Schlesien återställdes ordningen genom utdelning av matkuponger. Men här vidtog regimen ytterligare en åtgärd, som visade dess ökande tilltro till sin egen styrka: trettio av gruvarbetarna i Katowice arresterades.

Att denna strejkrörelse och fackföreningskongressen ägde rum samtidigt illustrerar på ett snyggt sätt de mest iögonfallande dragen hos de politiska styrkeförhållanden som fanns under mittenperioden av Giereks styre fram till dags dato (1977). I sina dagliga relationer till arbetarna var regimen herre över situationen. Men detta herravälde hade en viss grund och låg inom vissa gränser. Grunden var att arbetarna kunde uttrycka sitt missnöje i vissa frågor t o m genom att strejka, utan att sådana handlingar automatiskt ledde till en direkt konfrontation med regimen militära apparat. De nationella begränsningarna för Giereks herravälde var de som bestämts av de styrkeförhållanden som upprättats 1971: prisstopp, ekonomisk utveckling och beredvillighet att tala och t o m lyssna till arbetarklassens mest välorganiserade delar. Man bör också komma ihåg att den uppenbara politiska stabilisering som uppnåddes i slutet av 1972 också inbegrep ännu så länge lugna studenter och intellektuella, en skäligen nöjd kyrka och bönder som, speciellt vad gäller de rika skikten, hade klarat sig riktigt bra under den nya partiledningen. Ingen av dessa drag var nödvändigtvis oföränderligt.

Partiets reorganisering

Den kanske mest anmärkningsvärda av Giereks bedrifter under den första halvan av 70-talet var hans omfattande reorganisering av partiet och statsapparaten och hans samtidiga införande av sitt eget odiskutabla herravälde över partiapparaten. Med en rad djärva slag krossade han Gomulkaperiodens gamla fraktionsgrupperingar, eliminerade möjliga rivaler och krossade lokala motståndsnästen mot de centrala myndigheterna, motståndsnästen som han själv med stor framgång hade utnyttjat under 60-talet.

I december 1970 hade Moczaranhängarnas stöd jämnat vägen för Gierek till toppen; i västpappen spekulerades det t o m om att pampen från Schlesien bara var en utfyllnadsfigur, som inom en nära framtid skulle ersättas av Moczar själv. Istället besegrade Gierek definitivt Moczar vid CK-mötet i april 1971, sedan den senare uppenbarligen hade gjort ett misslyckat försök att nå den högsta makten.³⁷ Vid den sjätte partikongressen i december 1971 befäste

³⁵ *Rouge* från I juni 1973 innehåller en fullständig redogörelse för denna kris.

³⁶ I själva verket skulle prisstoppet komma att kvarstå fram till dags dato. I januari 1974 höjdes officiellt priserna på bensin, taxiresor och sprit ganska kraftigt. Samtidigt höjde regimen lönerna och behöll prisstoppet på mat. Givetvis steg priserna på den fria marknaden kraftigt, och regimen försökte på olika omvägar höja priserna genom att ge den gamla produkten ett nytt namn och sedan ta ut ett högre pris, etc. Men det officiella prisstoppet förblev en verklig förmån för befolkningen.

³⁷ Moczarfraktionen, kallad så efter sin ledare, den tidigare chefen för säkerhetspolisen general Moczar, uppstod i början av 60-talet när det stod klart att Gomulkas kampanj mot demokratiseringsströmmarna från 1956 inte skulle utsträckas till massföljelse av "liberaler" inom byråkratin själv. Fraktionen, som ofta kallades "partisanerna" eftersom den kontrollerade förbundet för krigsveteraner, hade en stark bas inom säkerhetspolisen och fick ett allt starkare stöd bland lägre partifunktionärer och funktionärer på mellannivå. Den utnyttjade anti-intellektuella och anti-semitiska teman i sin kampanj mot "liberalerna", varav många var judar. Men fraktionen stödde sig också på en stark nationalistisk propaganda som, även om den otvivelaktigt tilltalade delar av apparaten, fick Moskva på sin vakt. För en intressant bedömning av Moczars roll i Östersjökrisen se J. Steven, "The Hundred Days of Gierek", i *International Marxist Review*, nr 1, juni 1971.

Gierek sin position som generalsekreterare och belönade den man som hade hjälpt honom att besegra Moczar, Franciszek Szlachcic, genom att befördra honom från inrikesministeriet till andraplatsen i partihierarkin. I början av 1974, när Sovjets påtryckningar resulterade i en rad åtgärder för att skärpa regimens ideologiska grepp, degraderades plötsligt Szlachcic, och vid den sjunde partikongressen 1975 framtogs han sina sista maktbefogenheter.³⁸ Szlachcic hade uppenbarligen agiterat för en mer självständig hållning gentemot sovjetledningen; i och med hans avlägsnande hade det sista allvarliga hotet mot Gierek avskaffats. I början av 1976 hade Gierek föga att frukta från sin egen politbyrå och sitt eget sekretariat.³⁹

Under Gomulka måste partiledningen räkna med sjutton regionala partisekreterares makt, sekreterare vars lokala stöd kunde underlätta för dem att koncentrera avsevärda resurser för att göra motstånd mot eller förvränga centrala direktiv. Under sina femton år som partisekreterare i Schilesien hade Gierek lyckats skaffa sig en sådan regional makt att hans område fick smeknamnet polska Katanga. Sedan Gierek hade befäst sin ställning i partiledningen gjorde han sig redo för att krossa dessa lokala maktcentra. En hjärntrust med namnet Kommittén för Ekonomisk och Statlig Ledning, som bildats i februari 1971, hade förberett en plan för att omorganisera den statliga administrationen. Denna var ämnad att publiceras och diskuteras vid den sjunde partikongressen i december 1975. Istället beslutade Gierek att ta de regionala apparaterna med storm, och han avslöjade planen vid CK-mötet den 12 maj 1975, med instruktioner om att det nya systemet skulle tas i bruk den 1 juni, bara tre veckor senare! I ett slag skulle de sjutton regionerna ("voivodskapen") ersättas av fyrtionio mycket mindre voivodskapenheter. Denna "balkanisering" av stats- och partiapparaten på landsbygden kombinerades med ett avskaffande av alla distriktsenheter, som dithills hade varit en mellanhand mellan voivodskapen och kommunerna. Genom att eliminera distrikten uppnådde partiledningen både en förkortning av beslutskedjan och ett avskaffande av det viktiga stöd som voivodskapsekreterarna tidigare hade haft. Inom en vecka efter CK-mötet i maj hade *Trybuna Ludu* tillkännagivit att partiets första sekreterare i Gdansk, Lublin, Krakow, Byalystok och Rzeszow hade "återkallats och ställts till centralkommitténs förfogande". Otvivelaktigt fanns det en långsiktig politisk-ekonomisk förklaring till dessa förändringar, med tanke på Polens sociala och ekonomiska omvandling sedan 60-talet. Men den snabbhet och skoningslöshet med vilken de genomfördes visar att ledningens syfte i lika stor utsträckning var att krossa de lokala maktpositioner som kunde försvaga de centrala myndigheterna, speciellt i kristider.

Ytterligare en dimension av ledningens kampanj för att förnya partiapparaten efter 1971 har varit det omfattande utbytet av medlemmar i centralkommittén, och ett tydligt försök att stärka arbetardelen inom aktiven. (Aktiven är det medlemsskikt som partiapparaten lutar sig på för att genomföra partiets politik. Efter att tidigare ha varit frivilliga är aktivmedlemmarna idag i praktiken huvudsakligen statstjänstemän, företagsdirektörer och andra sorters samhällsledare.) Vid de sjätte och sjunde partikongresserna avsattes majoriteten av centralkommitténs gamla medlemmar till förmån för personer som hade Gierek och hans anhängare att tacka för sin karriär. I början av 1976 hade mer än 80% av centralkommitténs 251 medlemmar kommit

³⁸ Angående svängningen i början av 1974, se nedan.

³⁹ Szlachcics snabba karriär hade inletts i Schilesien som lokal polischef och Giereks skyddsling i början av sextiotalet. I februari 1971 blev han inrikesminister, och vid den sjätte partikongressen i december 1971 gjorde han det anmärkningsvärda hoppet att inte bara bli fullvärdig CK-medlem, utan också fullvärdig medlem i politbyrå och CK-sekretariatet. Från och med då fram till början av 1974 var han CK-sekreterare för den inre säkerheten och utrikespolitiken. Han blev så självsäker att han inför ett studentmöte vågade säga vad han tyckte om Polens relationer till Sovjet: som en god kopp te – stark, men inte för söt!

med i detta organ för första gången under Giereks regeringsperiod.

Information om arbetarmedlemmarnas roll inom aktiven är mindre lätt att beräkna. Den till antalet största gruppen av de fullvärdiga CK-medlemmar som valdes vid den sjunde partikongressen var de trettioen personer som benämndes industriarbetare; över 40% av kongressdelegaterna sades också vara industriarbetare.⁴⁰ Utöver dessa siffror, som ger ett mycket överdrivet intryck av arbetarmedlemmarnas betydelse inom aktiven, visar knytandet av partikommittéerna på de sextio största fabriker direkt till CK-sekretariatet, och Giereks upprepade sammanträffanden med industriaktiven på fabriker över hela landet, att Gierek verkligen ansträngde sig för att stärka sina band till denna speciella del av valmanskåren.

Vid den sjunde partikongressen prisade Brezjnev särskilt de polska ledarna för deras förnyelsearbete. Och han anmärkte att partiet nu var ”enat och säkert på sin styrka”. Det föreföll som om Gierek hade hittat en ny politisk kombination för att stabilisera det byråkratiska styret i Östeuropa efter 1968. Istället för att försöka experimentera med radikala reformer av planeringsmekanismerna, så hade han letat efter en öppning till det kapitalistiska väst. Och istället för att riskera partimonopolet genom att avskaffa den politiska kontrollen, så hade han kombinerat en ansträngning att ytterligare *koncentrera* makten i partiledningens händer med en större beredvillighet att tillåta diskussioner av missnöjet bland de breda befolkningsmassorna.

Nya motsättningar

Den sjunde partikongressen i december 1975 organiserades som en triumferande hyllning till de fem första åren av Giereks ledarskap: den ekonomiska tillväxten, den exempellösa ökningen av levnadsstandarden, partiets enhet – alla dessa bedrifter presenterades för östeuropeiska toppmilitärer och det polska folket. Men välinformerade observatörer kunde redan då se att den strategi för återuppbygget som skisserats 1971 höll på att undergrävas av nya ekonomiska och politiska motsättningar.

Ökade skulder till den kapitalistiska världen.

Regeringen hade hela tiden räknat med att Polens handel med de kapitalistiska länderna till en början skulle gå med förlust. Men de hade väntat sig att trenden skulle vända i mitten av 70-talet. Som tabell 7 visar skedde inte detta. Av det stora underskottet mellan januari och september 1975 var 20 000 miljoner zloty resultatet av handel med utvecklade kapitalistiska länder.

Tabell 7.

Polens betalningsbalans, underskott i miljoner zloty

1971	662
1972	1.479
1973	4.748
1974	7.198
1975 (jan. till sept.)	9.935
Sammanlagt	24.022

Källa: *Polityka*, 20 september 1975.

Utöver detta handelsunderskott hade Polen i slutet av 1975 uppskattningsvis 7 000 miljoner dollar i skulder på långfristiga lån från den kapitalistiska världen, och många av dessa lån höll

⁴⁰ Den nya centralkommittén analyseras av Zygmunt Szeliga i *Polityka*, 20 december 1975.

på att förfalla till betalning.⁴¹ Under 1974 hade således 13 % av exporten till den kapitalistiska världsmarknaden i själva verket inte balanserat det årets importräkning: de hade betalat lånen från väst. 1975 användes inte mindre än 25 % av Polens export till att betala tillbaka skulder. Än värre var att inflationen i den kapitalistiska världen innebar att Polens ständigt växande hårdvalutaräkning på importen från väst inte alls innebar en motsvarande ökning av den fysiska volymen på de investeringsvaror som köptes i väst. I sitt tal till den sjunde partikongressen i december 1975 hade premiärministern följande att säga om betydelsen av inflationen i väst sedan början av 1973:

”Våra utgifter på de kapitalistiska marknaderna under denna period ökade jämfört med 1972 års prisnivåer med nära 2 000 miljoner dollar”.⁴²

Det är samma sak som att säga att på tre år hade Polens krediter från väst minskat med 2 000 miljoner dollar – ett våldsamt slag.

Men det var inte bara inflationen i väst som kvaddade Giereks spel. På samma gång tog den kapitalistiska nedgången sin tribut, både direkt och via de restriktiva åtgärder som de enskilda kapitalistiska länderna vidtog. Det är svårt att beräkna hur betydelsefull denna aspekt av den världskapitalistiska krisen var på den polska betalningsbalansen. Men handeln med Italien illustrerar detta inflytande klart nog. Under fler år var en av de få polska framgångarna i handeln med EG-länderna dess affärer med Italien. Men 1974 förbjöd den italienska regeringen import av polska livsmedel, och den skärpte bestämmelserna vad gäller andra polska varor. Som ett resultat av dessa restriktioner blev det ett underskott i Polens handel.⁴³

Tabell 8.

Polens handelsbalans med Italien i miljoner zloty

1960	208,3	35,3
1965	421,3	27,7
1970	746,2	160,2
1971	914,4	260,2
1972	1152,4	210,6
1973	1532,3	169,5
1974	2159,8	-122,8
1975	2389,7	-396,3

Källa: *Biuletyn Statystyczny*, januari 1976.

En ytterligare, om än indirekt, effekt av den kapitalistiska krisen var den plötsliga prisstegringen i början av 1975 på den olja Sovjet sålde till Polen. Sovjetledningen framtvängde ett brott med Comecons tidigare prispolitik och införde årliga justeringar av Comcons priser, istället för prisgranskningar vart femte år som hade varit fallet sedan 1958. Detta gjorde det möjligt för Sovjet att i januari 1975 höja oljepriserna till Polen med 130 % i ett slag och med ytterligare 8 % i början av 1976. Detta var ett hårt slag mot den polska ekonomin, som fick huvuddelen av sin olja från Sovjet. Slaget var hårdare som det var helt oförutsett. Allt detta innebar att i mitten av 1975 började Giereks användande av krediter från och handel med den kapitalistiska världen som drivkraft för en långvarig ekonomisk tillväxt bli mycket osäker. Den polska ekonomin hade blivit hårt knuten till det kapitalistiska väst och den fick det

⁴¹ Se beräkningarna i *Journal of Commerce*, den 13 april 1976 förlaget i slutet av 1975.

⁴² *Trybuna Ludu*, 10 december 1975.

⁴³ 1975 minskade procentandelen livsmedel i Polens export till Italien från mer än 50 % till 13,6 %.

svårare och svårare att klara av sina åtaganden.

Misslyckandet för produktivitetskampanjen

Den polska ledningen hade tagit sina förhoppningar på kapitalismen i väst på allvar: den hade inte tillräckligt noggrant övervägt riskerna för en allvarlig kapitalistisk kris, som kombinerade en hög inflation med en kraftig industriell nedgång. Men det är inte bara den kapitalistiska krisen som kan hållas ansvarig för den kraftiga ökningen av Polens skulder. Trots allt hade den åtminstone en förmildrande effekt: inflationen i väst borde ha gjort Polens exportvaror mer konkurrenskraftiga. Men trots det ökande penningvärdet på Polens export till de utvecklade kapitalistiska länderna, så ägde inget genombrott för exporten rum. Orsaken var att moderniseringen av Polens industri sedan 1971 fortfarande inte hade undanröjt de långsiktiga strukturella problemen. I synnerhet hade inte den förändring av den polska exporten till väst som man hade hoppats på ägt rum. Det skedde ingen större förändring av de huvudbranscher som var inblandade under de första fem åren av sjuttioalet – jordbruksprodukter, kol och skeppsbygge var fortfarande de viktigaste posterna, tillsammans med andra råvaror. Det genombrott för maskinindustrin som man hade hoppats skulle ske på grundval av de förbättrade importerade fabrikerna ägde inte rum.

En ledtråd till orsakerna till detta finns i tabell 9, vars siffror blir än mer betydelsefulla när vi får veta att utöver byggnadsmaterialindustrin är det i huvudsak två sektorer som är ansvariga för ökningen av *defekta varor*: maskinindustrin och den tunga mekaniska industrin – två nyckelindustrier när det gäller att ge landet en stark exportprofil för att tackla marknaderna i väst. I själva verket låg 1975 procentandelen maskiner av Polens export till väst på den mycket låga nivån av 13 %. Det finns vissa tecken på att inköpen av teknologi från väst har ökat Polens försäljning av maskiner till andra Comeconländer, men det löser inte det centrala problemet.

Tabell 9

Totala antalet defekta varor inom industrin i miljoner zloty.

1970	7.003
1971	7.755
1972	8.595
1973	9.433
1974	11.221
1975 (första 6 månaderna)	6.120

Källa: *Zycie Gospodarcze*, 12 oktober 1975.

Om man undersöker problemen för Polens kolindustri kommer man också att se vissa av de centrala hinder som finns för att bygga upp en verkligt konkurrenskraftig industri. Den polska gruvindustrins expansion har år efter år stått inför ett alltmer akut underskott på arbetare. Detta är ett problem som nu ansätter hela den polska industrin, och det blir varje år alltmer akut. Detta problem kan antingen tacklas genom att produktiviteten hos den nuvarande arbetsstyrkan i gruvorna ökas, eller genom att nya arbetare lockas till industrin. Låt oss undersöka vart och ett av dessa alternativ. Arbetsproduktiviteten kan antingen ökas genom att införa ny teknologi, genom att öka takten, eller genom att förlänga arbetsdagen. Införandet av ny teknologi ställer problemet med import från väst istället för att lösa det. En förlängning av arbetsdagen hade av politiska skäl varit fullständigt omöjligt: under de senaste fem åren hade det tvärtom varit politiskt nödvändigt för regimen att *förkorta* arbetsdagen (genom att inför ett antal lediga lördagar). Återstod bara taktökningar.

I hela den polska industrin hade regimen gjort stora ansträngningar för att öka den relativa merprodukten genom att öka takten, framförallt genom att använda nya lönesystem: produktivitetsavtal som införde bonussystem och ackordsarbete. Det är mycket svårt att bedöma de övergripande effekterna av denna kampanj, som inleddes på allvar efter den sjunde fackföreningskongressen. På Östersjövarven möttes de första produktivitetssystemen av kraftfulla strejker och de måste ändras. Det har funnits fler rapporter om strejker mot nya bonussystem. Men den fullständiga balansräkningen över denna kampanj är nästan omöjlig att göra i avsaknad av omfattande information. Två saker står emellertid klara. För det första var ett avsevärt antal s k produktivitetsavtal nästan helt och hållet en bluff: det som såg ut som produktivitetsökningar var i själva verket exportföretag som utnyttjade inflationen i väst för att höja sina egna exportpriser, och därmed sin avkastning och lönefond, utan någon verklig produktivitetsökning – dvs ökning av den relativa merprodukten. Det var först mot slutet av 1974 som regeringen började inse vad som försiggick och vidtog åtgärder för att täppa igen kryphålet. För det andra, där produktivitetsavtal infördes motverkades de till stor del av en försämrad arbetsdisciplin. Planeringsmyndigheterna räknade 1975 med att inte mindre än 10 % av den total arbetstiden förlösades p g a problem med frånvaro. Och denna enorma siffra för oss tillbaka till politiken.

En direkt orsak till denna frånvaro var en eftergift som regimen gick med på under Östersjöuppsvinget: arbetarna fick sjukpenning på upp till 100 % av lönen. Det borde inte vara överraskande att arbetarna använde denna eftergift för att lindra sin arbetsbörda. Och varför inte? Byråkratins privilegier var lika uppenbara som före 1971, medan byråkraterna var lika improduktiva som någonsin. Fackföreningarna återgick till sin gamla roll som agenter för att pressa ur arbetarna större produktivitet, så kontrollen över företagets skötsel låg i händerna på de privilegierade och improduktiva tjänstemannabataljonerna. Det fanns ingen arbetarkontroll över produktionen och ingen proletär demokrati. Varför slita ut sig för privilegiet att, som regimen påstod, få överlägga med den parasitära byråkratin? Den polska arbetarklassen försäkrade sig om att den skulle få åtminstone en del av det pris som skulle betalas för den privilegierade byråkratiska kastens fortsatta existens. Det kunde under dessa samhällspolitiska förhållanden inte ske något mirakulöst uppsving av den genomsnittliga arbetsproduktiviteten.

Inom gruvindustrin och andra utvecklingsbara exportsektorer inom den polska ekonomin var därför det viktigaste sättet att öka produktionen att locka nya arbetare genom att betala högre löner än genomsnittet. I Schlesien t ex fick gruvarbetarna 1974 två större löneförhöjningar inom loppet av nio månader. Den första tillkännagavs offentligt och uppgick till 12 %. Den andra, som kom på hösten, var på 30 010 och tillkännagavs inte offentligt av regimen, av rädsla för att andra arbetare skulle kräva lika stora höjningar.⁴⁴ Samma sak gällde varvsindustrin, där arbetarnas löner gick upp till nivåer betydligt över genomsnittet, delvis av politiska orsaker och delvis p g a varvsindustins potentiella vikt som införskaffare av hårdvaluta.

Misslyckandet med att skaffa fram konsumtionsvaror

Det viktigaste politiska målet med den polska regeringens importstyrda boom hade varit att skaffa sig folkligt stöd genom att tillfredsställa de polska massornas sedan länge undertryckta konsumtionsbehov. Men Polens skuld till den kapitalistiska världen hotade åtminstone från början av 1975 att vända upp och ner på dessa prioriteringar. Frågan gällde om man skulle riskera en kraftmätning med de polska massorna genom att angripa deras levnadsstandard för att

⁴⁴ Den 12 %-iga ökningen nämndes i *Polityka*, 23 februari 1974. Ökningen med 30 % ägde rum i oktober 1974, men först ett år senare hänvisade Gierek till den vid ett gruvarbetarmöte.

betala tillbaka skulderna till bankirerna i väst.

Men detta var bara ena sidan av regimen dilemma 1975. Den hotfulla politisk-ekonomiska ekvationens andra sida var uppkomsten av en skarp obalans mellan den inhemska ekonomins köpkraft och tillgången på konsumtionsvaror, i synnerhet mat. Partiledningen hade bett de polska arbetarna att bedöma deras meritlista framförallt utifrån deras oförmåga att höja levnadsstandarden. Förvisso hade lönerna på det hela taget gått upp. I själva verket låg löneökningarna i slutet av 1977 två gånger så högt som man hade planerat vid den sjätte partikongressen i december 1971 – de hade ökat med 40 % istället för de planerade 18 %. Vi har nämnt en del av orsakerna till detta: löneökningar inom de exportföretag som utnyttjade de högre priserna på den kapitalistiska marknaden; stora ökningar inom nyckelsektorer som gruvor för att locka dit extra arbetskraft; och, vilket är mycket viktigt, även arbetarklassens kampförmåga, som uttrycktes i ett stort antal strejker för högre löner och förbättrade bonussystem. Man bör nämna två andra processer. För det första ökade arbetsstyrkan inom industrisektorn mycket mer än planerat, vilket gjorde att lönekakan inom den statliga sektorn svällde ut. För det andra verkar det uppenbart att det ofta skedde löneförhöjningar som ett resultat av moderniseringar och därav följande ökning av arbetsproduktiviteten, även om författaren inte har tillgång till statistiska bevis för detta. Slutligen skede en avsevärd ökning av de privata böndernas inkomster genom en rad höjningar av statens inköpspriser, och genom regeringens utvidgande av de sociala förmånerna till bönderna. Det sammanlagda resultatet av dessa processer var en kraftig ökning av efterfrågan på konsumtionsvaror.

Byråkratin invecklades i en alltmer desperat kamp att tillfredsställa denna nya köpkraft genom att snabbt skaffa fram konsumtionsvaror. I början av 1975 hade man helt klart förlorat denna kamp. Det uppstod en kraftig obalans på konsumtionsvarumarknaden. Partiets veckotidning *Polityka* rapporterade att följande produktionsunderskott hade uppkommit i slutet av 1974: 30 000 TV-apparater, 35 000 radioapparater, 50 000 kylskåp, plus ett antal stort men inte specificerat underskott av tvätt- och symaskiner, textilier och byggnadsmaterial.⁴⁵ Men detta var långt ifrån det allvarligaste i frågan. Den verkligt katastrofala krisen höll på att utvecklas på livsmedelsfronten. Det livsmedelsunderskott som bredde ut sig i början av 1975 var inte resultatet av dåliga resultat inom jordbruket i början av sjuttioalet. Mellan 1971 och slutet av 1973 hade i själva verket jordbruksproduktionen ökat snabbare än planerat, och produktionen 1974 översteg fortfarande siffrorna från föregående år, även om den låg strax under planens mål. T o m 1975, när det var ett dåligt år för det polska jordbruket, fortsatte köttproduktionen att stiga över 1974 års siffror med inte mindre än 10,1 %.⁴⁶ Den 25 %-iga ökningen av Polens jordbruksproduktion på fem år var en anmärkningsvärd bedrift med östeuropeiska, för att inte tala om sovjetiska mått. Men det var helt otillräckligt för att tillfredsställa efterfrågan från konsumenterna.

Kanske p g a att de hade tittat på statistiken när de satt i fåtöljerna i sina egna rymliga och välförsedda lägenheter, så hade regimen gjort ytterligare en felräkning här. Den hade antagit att en ökning av arbetarnas löner skulle medföra en betydande förändring i sammansättningen av en arbetarfamiljs budget. I början av sjuttioalet lade ett genomsnittligt polskt hushåll ut inte mindre än 50 % av sin inkomst på mat. Planerarna antog att löneökningarna skulle ha en tendens att konsumeras på andra varor än mat, och att matkonsumtionen snart skulle plana ut. Men detta har inte skett: konsumtionen av livsmedel, i synnerhet kött, har ökat åtminstone lika snabbt som lönerna. Gierek förklarade dessa fakta i detalj för CK-mötet i september 1975:

⁴⁵ *Polityka*, 6 mars 1975.

⁴⁶ *Trybuna Ludu*, 21 januari 1976.

”Under den nuvarande femårsplanen kommer per capitakonsumtionen av kött att ha ökat med mer än 17 kg, eller dubbelt så mycket som den sjätte kongressen tänkt sig.”⁴⁷

Dessutom fanns det ytterligare en orsak till den växande köttkrisen i början av 1975, en orsak som partiledningen gjorde sitt bästa för att dölja för de polska massorna. Det gällde manövrar på jordbruksområdet.

Dilemmat inom jordbruket

Jordbruket hade klarat sig förhållandevis bra. Men med tanke på nivån på efterfrågan inte tillräckligt bra. Det relativa underskottet i spannmålsproduktionen innebar att man fem år efter det datum som Gomulka på sextiotalet hade satt upp som mål för när Polen skulle bli självförsörjande vad gället spannmål, fortfarande ökade importen, vilket tabell 10 visar. Under de senaste två åren har man dessutom tvingats betala en allt större del av denna importräkning med hårdvaluta till den nordamerikanska spannmålsmarknaden. Ty 1975 fullgjorde inte Sovjetunionen sina förpliktelser att förse Polen med spannmål, vilket tvingade regeringen att vända sig till USA för att få sändningar av säd. Under två månader lade USA-administrationen ett embargo på export av spannmål till Polen, och de nödvändiga sändningarna levererades först sedan Polen hade gått med på att köpa stora mängder amerikanskt spannmål mot hårdvaluta på regelbunden basis under den följande femårsperioden.⁴⁸ Men andra ord kom handelsunderskottet med den kapitalistiska världen att återspeglas mer än importen av industriutrustning från väst: det användes för att hjälpa till i kampen på konsumtionsfronten. Dessutom skulle varje större ökning av köttproduktionen kräva en ökning av fodertillgången till bönderna och sådant foder måste också importeras.

Tabell 10.

Polens import av spannmål (ton).

1971	2.793.000
1972	2.943.000
1973	3.084.000
1974	3.658.000

För att införskaffa den ökade produktionen som hade uppnåtts betalade regeringen ett allt högre pris. De inköpspriser staten fick betala för jordbruksprodukter hade höjts 1971 och vid flera tillfällen därefter. Partiledningen insåg att en orsakerna till den dåliga tillgången efter 1974 års skörd hade varit regeringens misslyckande att ytterligare höja inköspriserna. Men medan regeringen tvingades betala allt större summor till bönderna för livsmedlen, så var den tvungen att fortsätta försäljningen av dess livsmedel till de priser som fastställt 1966. En allt större del av statsinkomsterna måste tas från investeringsfonderna för att fylla igen detta finansiella gap. 1976 hade statens prissubventioner nått den oerhörda siffran av 12 % av Polens bruttonationalprodukt.⁴⁹ Detta var en outhärdlig börda för statsinkomsterna. men försök att tackla problemet på inkösprisernas bekostnad skulle vara fullkomligt självförgörande: bönderna skulle helt enkelt börja strejka. En försmak av denna möjlighet hade man fått när privatbönderna, som var missnöjda med 1974 års inköspriser på grisar, 1975 minskade

⁴⁷ Citerat av Radio Free Europe i en avskrift av en utsändning från Radio Warszawa den 5 september 1976.

⁴⁸ Det är sant att det fanns rapporter om att Sovjet gav understöd i hårdvaluta till den första sändningen av spannmål från USA, men detta understöd förefaller inte ha täckt hela femårskontraktet i sin helhet. Kontraktet innebar att Polen skulle köpa 2,5 miljoner ton spannmål från USA årligen. Med nuvarande priser skulle totalkostnaden för detta bli 300 miljoner dollar på fem år.

⁴⁹ *Economist*, 11 december 1976.

antalet grisar som skulle uppfödats med en miljon, och tvingade regeringen att på hösten detta år höja inköspriserna på grisar med 11 % för att rätta till situationen.⁵⁰

Lösningen på lång sikt av dess problem skulle givetvis vara att på ett eller annat sätt befria det polska jordbruket från de små privata jordlotterna, och slå ihop dem till stora mekaniserade statliga eller privata jordbruk. Men som tabell 11 visar var framgångarna med politiken efter 1971, att använda ekonomiska morötter för att köpa ut småägarna, alltför små för att under de följande fem åren medföra någon grundläggande förändring av jordägandet. Dessutom hade t o m den ringa minskning av det privata ägandet som hade ägt rum väckt kyrkans vrede.

Tabell 11.

Förhållandet mellan jord som ägs av staten, kooperativ och privata jordbrukare (%).

	Statliga jordbruk	Kooperativ	Privata
1970	16,6	1,3	83,4
1975	21,0	1,7	79,0

Källa: *Maly Rocznik Statystyczny*, 1976 s. 138.

Men jordbruksaspekten på saxkrisen mellan bankirer i väst och konsumenter i Polen drabbade partiledningen på ytterligare ett sätt. Den hade hoppats att exporten av industrivaror skulle ersätta Polens traditionella export av råvaror till de utvecklade kapitalistiska länderna i början av sjuttioalet. I och med att detta inte hände lade Polens skulder ytterligare en börda på de traditionella sektorerna. Ingen sektor var mer traditionell än polskt kött – på sextioalet hade den utgjort nästan en tredjedel av Polens export till sin största handelspartner i Västeuropa på den tiden (Storbritannien). 1974 och i början av 1975 vidtog partiledningen i det tysta åtgärder för att dramatiskt skära ned importen av kött och överföra kött som var ämnat för den pressade hemmamarknaden till exportmarknaden.

Saxskänklarna sluts.

På våren 1975 sammanföll alla dess olika aspekter hos de växande motsättningarna mellan partiledningens behov av att fullfölja sina förpliktelser till de kapitalistiska staterna och bankerna i väst, och dess behov av att fullfölja sina löften till de polska konsumenterna, och det uppstod en svår kris. I mars 1975 började köttet försvinna från de polska affärerna. Partiledningen blev medveten om den växande ilskan bland massorna. Som vanligt satte Gierek sin premiärminister i TV-rutan för att förklara och vädja om tålmod. Jaroszewics skrev också under en artikel i *Polityka* för att styrka sina argument. Följande vecka var partitidningen tvungen att publicera detta syrliga svar från en husmor:

”Även om vi har vant oss vid de dåliga informationerna i pressen under de senaste trettio åren, så går det ni (premiärministern) har skrivit utöver allt annat. Tror ni att era läsare är en samling småbarn, om inte idioter?”⁵¹

Partiledningen försökte utnyttja de kunskaper de hade erövat om varvsarbetarna 1970-71 och släppte ut arméns reserver, inte av män utan av kött, på marknaden i Östersjöhamnarna och gruvområdena i Schlesien. Den enda effekten blev att de fruktade textilarbeterskorna i Lodz gick ut i strejk och demonstrerade mot bristen på kött. I Warszawa krossades butiksfönster och Gierekfientliga affischer uppträdde. Och i en annan stad söder om huvudstaden utvecklades en viktig kamp. De kvinnliga arbetarna på en av stadens största fabriker, skofabriken

⁵⁰ Denna åtgärd tillfredställde emellertid inte bönderna, som stod inför ökade priser på kreatursfoder. Resultatet har blivit att det än idag är kris inom grisuppfödningsektorn.

⁵¹ *Polityka*, 5 april 1975.

Radoskor, följde Lodzarbetarskornas exempel och strejkade mot livsmedelsbristen. De lokala partipamparna försökte slå tillbaka genom att arrestera 150 av de strejkande kvinnorna. Men partipamparna hade bedragit sig själv och de tvingades snart slå till en snabb reträtt: ty ammunitionsarbetarna på stadens största fabrik, Walters Metallverkstad, röstade för att strejka om inte samtliga kvinnor omedelbart släpptes fria. Det räckte: kvinnorna släpptes omedelbart fria.⁵² Denna händelse fick inte mycket uppmärksamhet vid denna tidpunkt och stadens namn föll snart i glömska. Men idag är det välkänt: Radom.⁵³

Köttkrisen passerade. Men den hade varit en viktig erfarenhet för regimen. Som vanligen är fallet i de icke-kapitalistiska samhällena i Östeuropa höll massorna regeringen ansvarig för varje ekonomisk svängning – ingen kan tvivla om vem som har den ekonomiska kontrollen. För det andra hyllades som vi har sett inte Giereks makttillträde med någon entusiasm från massornas sida: han accepterade på sina ofta upprepade löften om att stadigt höja levnadsstandarderna. Ta konsumtionsvaror istället för proletär demokrati – sådant var Giereks erbjudande. Och när han misslyckades med att leverera varorna, t o m bara under en vecka eller två, var massornas svar omedelbart och skarpt. Än mer, de tidigare förbättringarna av levnadsstandarderna mildrade inte folkets ilska över misslyckandena; tvärtom gjorde de dem ännu mer beslutsamma att göra motstånd mot varje återvändande till de tidigare mödorna. Under sådana förhållanden är en köttbrist en outhärdlig förolämpning och förödmjukelse.

Köttkrisen i mars 1975 upphörde, men de många motsättningarna som hade givit upphov till den fortsatte att förvärras, och fick en alltmer okontrollerbar och självständig dynamik, som gjorde att problemen blev allt mer skrämmande att lösa. Men innan juni 1976 innebar de åtgärder regimen försökte vidta bara föga mer än knep.⁵⁴ Gierek kunde inte hur länge som helst upprätthålla en samtidig och alltmer hektisk romans med finanskapitalet i väst och husmödrarna i Polen. Till slut måste man välja vem som skulle bli besviken. Och det var inte sannolikt att det skulle bli bankirerna.

⁵² *Der Spiegel*, 31 mars 1975.

⁵³ En aspekt på köttkrisen är fortfarande ett mysterium. Jaroszewics hävdade att regeringen för att få slut på köttkrisen var tvungen att minska köttexporten. Men den officiella statistiken från december 1975 över handeln pekar på det motsatta mot Jaroszewics anmärkningar. Om vi kommer ihåg att Polens köttexport i december 1974 var 12 000 ton, och om vi antar att siffran i december 1975 var densamma, så upptäcker vi att det inte är någon speciell skillnad mellan siffrorna över köttexporten under 1974 och 1975. Och om vi tittar på siffrorna över importen av kött, så upptäcker vi att det skedde en dramatisk minskning av den mängd kött som kom in i landet 1974. Detta måste ha tömt landets köttreserver och således ha bidragit direkt till köttkrisen på våren 1975. Dessutom skulle man förväntat sig en avsevärd minskning av exportsiffrorna för 1975 som ett resultat av det italienska förbudet mot polskt kött. Allt detta pekar på att Jaroszewics försökte dölja det faktum att regeringen hade tagit kött från de polska arbetarna för att genomföra ett snabbt och desperat nödvändigt byte på den kapitalistiska marknaden.

Polens utrikeshandel i kött och köttprodukter (ton).

År	Import	Export
1971	149.940	45.306
1972	54.592	45.578
1973	51.883	65.376
1974	5.803	99.376
1975 (till november)		82.530

⁵⁴ Dessa omfattade de nya produktnamn och prishöjningar som nämnt ovan, och även åtgärder för att öka konsumenternas sparande som t ex att lägga en silverpeng i varje lönekuvert i förhoppning om att mottagarna skulle lägga souveniren under madrassen istället för att spendera den.

Mot juniexplosionen

Under månaderna som föregick tillkännagivandet av prishöjningarna den 24 juni 1976 handlade PFAP:s ledare som om de var i trance. Det var omöjligt att ignorera de många varnings-tecknen, men den politiska inriktningen som Gierek och hans gäng hade antagit sedan december 1971 gjorde att de inte kunde tänka igenom problemen till slutet och dra beslut-samma *politiska* slutsatser för hur man skulle handla. Redan i slutet av 1975 hade man be-slutat att nästa år höja priserna avsevärt – så mycket antydde Gierek i sitt tal till den sjunde partikongressen, En plötslig minskning av importen från väst skulle ha inneburit fruktans-värda störningar inom hela den polska ekonomin, medan en genomgripande räddnings-operation från den kapitalistiska världen, om den ens var politiskt möjlig, skulle haft allvarliga återverkningar på förhållandena mellan Polen och Sovjet. Det enda alternativet var hårda inhemska åtstrammingsåtgärder. Man måste minska konsumenternas efterfrågan, man måste få slut på prisunderstödens stora åderlåtning av finanserna och man måste vidta åtgärder för att genomföra en kraftig strukturomvandling av det polska jordbruket. Dessa tankegångar fanns med i de prislestslag som skisserades av premiärminister Jaroszewics i ett tal i Sejmen den 24 juni. Livsmedelspriserna skulle höjas med i genomsnitt 60 % för att få konsumenternas efter-frågan i linje med utbudet från jordbruket. Samtidigt skulle man länka samman de ökade inköpspriserna med kraftiga ökningar av priserna på statens leveranser av råvaror till bönderna; detta skulle få till effekt att man ekonomiskt decimerade småbönderna, som inte skulle vara förmögna att klara av de nya råvarukostnaderna. På detta sätt skulle man kunna rationalisera jordägandet genom en tillväxt av de stora statliga eller privata jordbruken, medan en ökande reserv av arbetare utan klassmedvetande skulle bli tillgängliga för industrin. Så mycket hade den polska ledningen räknat ut.

Men de var helt oförmögna att översätta dessa tankar i en realistisk politisk taktik. De beslutade att genomföra prisökningarna i ett slag, istället för att som den ungerska ledningen gjorde 1975-76 införa dem stegvis. De varnade befolkningen i förväg att prisökningar var på väg, men utan att antyda deras storlek och utan att skapa en lämplig atmosfär av en nationell kris-situation. Och de utlovade överläggningar men genomförd dem inte.

Samtidigt genomdrev ledningen en rad Sovjetinspirerade institutionella förändringar. Trots protester slogs ungdomsorganisationerna på våren 1976 ihop till en enda Komsomol-liknande organisation.⁵⁵ Ledarna för Znakgruppen, som suttit Sejmen sedan femtioalet, strök från valsedlarna till vårens val.⁵⁶ När kyrkan krävde att ickepartimedlemmar skulle få en större roll, så ersatte man just innan valen helt enkelt den respekterade oberoende kandidat som var ordförande för Nationella Enhetsfronten med en partiledare, och den anti-religiösa propagan-dan utökades.⁵⁷ Men i avsaknad av ett hårt förtryck mot intelligentsian blev alla dessa åtgärder politiskt obegripliga: de retade bara upp de intellektuella och kyrkan, utan att på minsta sätt försvaga någon av dem. Ledarskapet gjorde meningslösa gester för att blidka sovjetledningen. Därmed beredde de vägen för sämsta möjliga styrkeförhållande för sig själva i juni. För första gången sedan han kom till makten blev Gierek nervös.

Den mest explosiva av alla dessa sovjetiska idéer för att institutionellt integrera Polen i den

⁵⁵ Sammanslagningen tillkännagavs i ungdomsförbundets dagstidning, *Sztandar Mlodych*, 29 april 1976.

⁵⁶ *Le Monde*, 23 februari 1976.

⁵⁷ Icke-partimedlemmen professor Janusz Groszkowski, ordförande för Vetenskapsakademien, hade i juni 1971 valts till ledare för NEF, som en försonlig gest av det nya Gierekledarskapet. Han ersattes i februari 1976 av statschefen Henryk Jablonski. NEF är en front som omfattar PFAP, PEP och det Demokratiska Partiet, och vars syfte är att lägga fram en gemensam lista i valen.

östeuropeiska standardmodellen var förändringar av den polska konstitutionen. Man ansåg det nödvändigt att införa paragrafer som förband den polska staten till evig vänskap med Sovjetunionen, och som legaliserade kommunistpartiets politiska monopolställning. Sådana paragrafer hade redan i början av 70-talet införts i Bulgarien, Ungern och Östeuropa, med Rumänien och Tjeckoslovakien hade haft dem sedan länge. Partiets vägledande dokument till den sjunde partikongressen antydde att tiden var inne för Polen att följa efter. Detta skapade en anmärkningsvärd protestvåg över hela landet. Intelligentsian prövade sitt nya förtroende genom att ställa sig i ledningen; biskoparna stödde, delvis av allmänna ideologiska orsaker och delvis av taktiska skäl som var knutna till deras behov av att stärka sin förhandlingsposition i andra frågor, kraftiga protester; och tiotusentals polacker i alla samhällsställningar utnyttjade rätten till överläggningar genom att översvämma Sejmen och pressen med petitioner, öppna brev och vädjanden. Allt som allt beräknas 40 000 personer ha deltagit i protestkampanjen. Således sammanföll samtliga politiska motsättningar i slutet av 1975 i kampen kring ändringar av konstitutionen. Grundlagsfrågan var den politiska motsvarigheten till den marknadskris som hade utbrutit på våren.

Juni 1976 och dess efterverkningar

Partiledningens taktiska plan för att införa prishöjningarna omfattade ett kvarhållande av de mest uttjatade överläggningsformerna: de hoppades både kunna undvika en verklig diskussion och hävda att Giereks löften om överläggningar hade fullföljts. För detta ändamål försökte regimen välja tidpunkten för tillkännagivandet på ett sådant sätt att man överraskade massorna så mycket som möjligt. Studenterna hade sommarlov, många andra var på semester, och man hade inte antytt i förväg att frågan om prishöjningar skulle upp i Sejmen på torsdagen den 24 juni. Efter premiärministerns tillkännagivande av planen på torsdag eftermiddag skulle man avsätta en halvtimme för ”överläggningar” i fabrikena på fredag morgon. Prisökningarna skulle sedan träda i kraft följande måndag morgon. Uppenbarligen hoppades ledarskapet på att de lokala partiapparaterna var tillräckligt politiskt skickliga för att kunna manipulera ett halvtimmes möte med arbetarna direkt på morgonen. Men det visade sig att de hade fel.

Det är fortfarande inte möjligt att sammanställa en fullständig bild av de händelser som ägde rum över hela landet på fredagen den 25 juni, tre dagar innan tjugoförstaårsjubileet av upproret i Poznan 1956.⁵⁸ Men proteströrelsens viktigaste konturer står klara.

1. *Överläggningar á la Radom*. Här inleddes händelserna med att arbetarna vid Walters Metallverkstad på fredagsmorgonen strömmade ut ur fabrikena för att mobilisera arbetarna i andra fabriker till en demonstration. De fick med sig kvinnorna vid Radoskors Skofabrik, Radoms Telefonfabrik, tobaksfabriken, köttfabriken och andra fabriker. Här är en ögonvittnesrapport av vad som hände, beskrivet av en Radoskorarbetare.⁵⁹

”Omkring klockan tio på morgonen gick vi till köttfabriken. Ett demonstrationståg bildades på Zeromskiegogatan. Man körde ut kärror av kött utanför fabriken för att visa hur mycket som fanns där. Ingen stal något av det. Kärrorna återvände in i fabriken lika fulla som de hade kommit ut. Omkring klockan elva gick demonstrationståget nerför Zeromskiegogatan medan man sjöng Internationalsen och nationalsången. Det ropades: 'Nej till prishöjningar'. De flesta demonstranterna var unga. Demonstrationen var mycket lugn och ordnad. Alla visslade när man passerade Voivod-

⁵⁸ Den mest omfattande upptäckningen av arbetarnas proteströrelse finns i *Rouge, Ligue Communiste Revolutionnaires* dagstidning i Paris. Se numren från juli till september. Dessutom grundas följande redogörelse på dokument från Arbetarnas Försvarskommitté i Warszawa, som gjorts tillgänglig av exilpolacker i London.

⁵⁹ Denna redogörelse publicerades i *Information Bulletin* nr 1, september 1976, som producerats i Warszawa av KOR-anhängare.

skapskontoret, men ingen krossade några fönster. Sedan kom vi fram till Polska Förenade Arbetarpartiets Voivodskapskommitté. Byggnaden togs över av arbetarna. Tre personer, bland dem en flicka, halade ner den röda flaggan och torkade sina skor med den. Istället hissade man en rödvit flagga (den polska flaggan). Vid denna tidpunkt började folk sjunga nationalsången... Förhandlingar pågick: kraven var att komma i kontakt med centralkommittén och få prisökningarna tillbakadragna. Vi förväntade oss ett svar inom två timmar. Omkring klockan 14 anslöt sig det andra skiftet till demonstranterna. Folk fick lift i bilar och traktorer. Mellan klockan 14 och 15 hindrade arbetarna all biltrafik utanför Voivodskapskommitténs byggnad, och ställde bilar och bussar tvärs över gatan. När efter två timmar ingen kom ut för att tala med demonstranterna började de förstöra byggnaden. Fönster slogs sönder, bord, mattor och TV-apparater kastades ut. Folk ropade: 'Se hur de svinen lever!' Det var då folk började plundra affärerna i närheten. De satte också eld på kommittébyggnaden. Omkring klockan 17 kom polisen, beväpnade med vattenkanoner och tårgas. De gick i samlad tropp från Slowackiegogatan i riktning mot Voivodskapskommittén. Demonstranterna satte eld på de bilar som bidade barrikad, spred sig åt sidorna och började angripa polisen bakifrån. Sedan demonstrationen utanför Voivodskapskommittén hade skingrats började folk samlas utanför Voivodskapskontoret. Omkring klockan 17 kördes två döda människor täckta av blod omkring på elektriska kärror på Zeromskiego- och Strugagatan. Folket knöt sina nävar och stod kvar.”

Enligt en rapport dödades under de efterföljande striderna sjutton arbetare, och demonstranterna tog varor till ett värde av 30 miljoner zloty från butikerna.⁶⁰ Gatustriderna fortsatte i tre timmar efter det att premiärministern på TV hade tillkännagivit att prisökningarna drogs tillbaka, och regeringen blev så bekymrad att sex flygplanslaster med trupper skickades till staden under natten. Under de efterföljande förföljelserna arresterades 2 000 personer.⁶¹ Vissa sattes i ett provisoriskt taggtrådsläger i utkanten av staden medan andra sattes i ett snabbt upprättat fängelse i Bialystok, 50 mil öster om Radom, nära gränsen till Sovjet. Det återupprättades en sorts lugn.

2. *Överläggningar à la Ursus.* Denna stad, som ligger några kilometer utanför Warszawa, är uppbyggd kring en stor traktorfabrik som sysselsätter 15 000 arbetare. På fredagsmorgonen beslutade dessa arbetare att välja en femtonmannakommitté som skulle diskutera prishöjningarna med företagsledningen. Det verkar i själva verket som om arbetarnas svar var att genomdriva tillräckligt stora löneförhöjningar för att fullständigt uppväga prisökningarna.⁶² Men fabriksledningen svarade med att vägra att samtala och avskedade istället de femton kommittémedlemmarna på fläcken. Då körde arbetarna sina traktorer till den närliggande järnvägslinjen mellan Warszawa och Paris och blockerade den. När milisen började knuffa undan traktorerna från spåren svarade arbetarna med att riva upp järnvägsspåren, bygga försvarsbarriärer och stänga av strömmen, och höll på detta sätt det internationella expresståget till Paris som gisslan. De vägrade släppa tåget innan prisökningarna upphävts. I detta skede höll sig polisen i bakgrunden. Efter premiärministerns tillkännagivande i TV att prishöjningarna var upphävda gick vissa arbetare hem i triumf, medan andra firade med brasor runt fabriken och längs järnvägen. Då angrep polisen med tårgas och t o m granater och miss-handlade alla som fanns där och arresterade hundratals. Följande morgon hade 600 arbetare arresterats, och fabriksledningen avstängde inte mindre än 1 000 arbetare från arbetet i tre månader.

3. *Överläggningar à la Plock.* Vid detta stora raffinadericentrum strax norr om Warszawa

⁶⁰ Siffran på sjutton döda gavs av *Die Welt*; andra rapporter nämner siffran tolv. Myndigheterna hävdar att bägge siffrorna är felaktiga, men regeringskällor har fullständigt misskrediterats av avslöjandena om att de försökte dölja polisens brutalitet under händelserna.

⁶¹ *Communiqué No. 1*, Arbetarnas Försvarskommitté, 29 september 1976.

⁶² *Economist*, 10 juli 1976.

började arbetarna vid raffinaderiet diskutera prishöjningarna tidigt på morgonen. Sedan de hade skrivit ner en rad krav presenterade de dem för direktören som diskussionsunderlag. Svaret var att uppmana dem att gå tillbaka till arbetet, så arbetarna lämnade fabriken och 1 500 av dem marscherade sjungande Internationalen och med provisoriska röda flaggor mot partihögkvarteret. Samtidigt marscherade arbetare från stadens jordbruksmaskinfabrik, som var ovetande om vad som hände vid raffinaderiet, till de lokala arméförläggningarna. De sjöng också Internationalen och ropade ”Armén med nationen”, ”Armé med folket”. När de hörde om den andra demonstrationen slog de sig samman med den utanför partihögkvarteret. De krav som tidigare hade avfattats på raffinaderiet lades fram inför sekreteraren i den lokala partikommittén, som då lovade att skicka dem vidare till Warszawa. När nyheterna om premiärministerns tal på TV nådde dem gick arbetarna hem. Detta var strax efter åtta på kvällen. Vid 10-tiden på kvällen hände en märklig sak. Omkring 200 ungdomar drog genom staden och krossade fönster och plundrade en del butiker. Polisen hindrade dem inte och arresterade ingen. Vilka var de? Varifrån kom de? Det cirkulerade rykten om polisprovokationer. Dagen efter arresterades omkring 100 arbetare; ytterligare 150 raffinaderiarbetare avskedades, tillsammans med trettio från jordbruksmaskinfabriken.

4. Informationen från andra områden är spridd, men strejker ägde rum över hela landet. Varvsarbetarna lade ner arbetet hela dagen, men det finns inga rapporter om demonstrationer. Detta mönster upprepades vid den kända Zeranbilfabriken på Vistuals östra strand vid Warszawa. På denna fabrik, som producerade Polski Fiat, vägrade de 15 000 arbetarna under två dagar att arbeta, och de stannade på fabriken och höll diskussioner. Slutligen kallades femtiosex arbetare en och en till företagsledningen för överläggningar av okänd art, bara för att finna att de var arresterade och på väg till fängelset. Den stora knivfabriken Karol Swiercewski med 5 000 arbetare strejkade, liksom transistorfabriken Tewa. Transformatoranläggningen ELTA i Lodz utarbetade en kravlista och lämnade den till direktören. De tvingade honom att omedelbart resa till Warszawa med den genom att hota att genast strejka. Det enda viktigare området i landet där det inte finns några rapporter om arbetsnedläggelser var Schlesien, där de välbetalda gruvarbetarna verkar ha fortsatt att arbeta.

Partiledningens ansvar

Det finns inget tvivel om att strejkrörelsen skakade partiledningen in i mörket. Händelserna i Radom och Ursus var bara de mest explosiva delarna av en utomordentligt bred rörelse över hela landet, och regimen måste ha varit väl medveten om att en fortsatt oförsonlighet i prisfrågan skulle ha skapat samma starka organisering av arbetarnas strejkkamp som var ett sådant dödligt hot 1970-71. Giereks svar blev därför att göra tvärtemot vad Gomulka försökt. Istället för att först använda förtryck och sedan tvingas till eftergifter, så gick ledningen omedelbart med på arbetarnas viktigaste krav – för en fortsättning på prisstoppet. Den försökte sedan slå tillbaka genom att våldsamt undertrycka arbetarklassens mest kampvilliga delar, samtidigt som man försökte mobilisera ett stöd för sig själv genom att organisera massmöten i alla större städer.

Massmötena omfattade inte mycket mer än partifunktionärer och medlemmar. *Die Zeit* rapporterade exempelvis att mötet i Warszawa bara var en tredjedel så stort som partiledningen hävdade, och alla närvarande var noggrant utvalda: de måste bära speciella identifikationsbrickor som var lätta att känna igen med TV-kameror. Den 30 juni rapporterade man att ett möte med ”mer än 800 arbetare, partimedlemmar och icke-partifolk” hade hållits i Ursus. Detta är en betydelsefull siffra, med tanke på att av fabriken arbetsstyrka på 15 000 är omkring 2 500 partimedlemmar. Med andra ord var de lokala partipamparna inte ens förmögna

att mobilisera hälften av medlemmarna på fabriken. Innehållet i resolutionerna från dessa möten var inte entydigt. Vissa krav var av klassisk Jezjovstil, och krävde ”exemplariska straff för de som var skyldiga till händelserna” som *Tribuna Ludu* rapporterade den 28 juni. Men en resolution från Biala Podlaska inskränktes till en ganska nedlåtande komplimang till partiledningen, och sa att dess beslut att dra tillbaka prishöjningarna var ”uppskattat” och betraktades med ”vederbörlig respekt, som ett uttryck för god politisk omdömesförmåga”.

Förtrycket tog formen av omfattande, politiskt motiverade avsked av de som var mest indragna i militant verksamhet på fabriken både före och under junistrejkerne;⁶³ dessutom skedde hundratals arresteringar med stor brutalitet från polisens och fängelsemyndigheternas sida. Slutligen hölls en rad rättegångar, vissa offentliga och andra inte, som resulterade i hårda fängelsestraff för demonstranterna i Ursus och Radom.⁶⁴ Partiledningen hoppades att man på detta sätt skulle återupprätta sin auktoritet och tvinga arbetarklassen på defensiven, utan att framprovocera en konfrontation i stor skala. Detta motangrepp fortsatte under juli, augusti och september. Men i oktober var den på väg att mattas av inför den växande våg av politisk opposition som förde upp den politiska krisen på ett högre plan.

Arbetarklassen var inte isolerad från den oliktankande kulturintelligentsian och studenterna, som den hade varit 1970-71. Efter tre dagars strejker började öppna brev och vädjanden om ett slut på förtrycket skrivas av olika framstående intellektuella. I juni sammansmälte de krafter som hade uppstått under köttkrisen på våren 1975 med ledarna för den protestvåg mot de Sovjetinspirerade ändringarna av konstitutionen som uppkom i början av 1976 i en enad front mot partiledningen. Efter en rad olika intellektuella protester bildades i september Arbetarnas Försvarskommitté (KOR) i Warszawa för att organisera stödet till offren för förtrycket efter juni, för att avslöja förtryckets natur, och kräva frisläppande av alla som satt i fängelse eller som avskedats från sina jobb. Hundratals studenter och andra aktivister drogs in i kommitténs arbete, spred dess kommunikéer som en alternativ informationskälla till den censurerade pressen och samlade in och distribuerade pengar till de förföljda arbetarna. Samtidigt krävde kyrkan att de fängslade arbetarna skulle befrias och den gav ett tyst stöd till kommitténs verksamhet.

Inför denna rörelse tvingades myndigheterna på reträtt. Man släppte många av de fängslade arbetarna från Radom och Ursus (om än inte alla), erbjöd kyrkan institutionella eftergifter, och hävdade att historierna om polisbrutalitet var antikommunistiska påfund. Polisens alla fantasiresurser sattes in på att lösa problemet hur man skulle skrämja och plåga kommitténs medlemmar: vissa misshandlades, andra utsattes för dödshot och en ström av anonyma smädelser. Men under november och december övergick initiativet från regimen till KOR,

⁶³ Det är ännu omöjligt att exakt avgöra hur många som avskedades av politiska orsaker. KOR har bekräftat cirka 2 000, men andra beräkningar talar om sammanlagt tiotusentals. Ett tecken på hur omfattande förföljelserna var är det faktum att Industriministeriet skickade ett cirkulär till företagsledningarna om hur man skulle gå vidare med avskedandena, i ett memorandum daterat 17 juli 1976. I detta antydde man ett antal nya kriterier för avsked: ”Avsiktlig arbetsnedläggelse utan giltig orsak, försök att dra sig undan sina plikter, och störande av ordningen är grund till att utan dröjsmål säga upp kontrakten, dvs avsked med omedelbar verkan.”

Detta cirkulär finns i *Information Bulletin* nr 1, som citeras ovan. I Polen är strejker varken förbjudna eller tillåtna enligt lag. Men medverkan i handlingar som stör landets ekonomi är ett lagbrott och denna paragraf har utnyttjats för att förfölja arbetare.

⁶⁴ Straffen för de som ställdes inför rätta för deltagande i oroligheterna sträckte sig från tre upp till tio år. Den polska polisen utnyttjade uppenbarligen samma metoder mot de arresterade som fängelsemyndigheterna i Storbritannien använder mot fängslade irländska Republikaner: de tvingade dem att springa mellan rader av poliser som slog med batonger, en metod som i Polen är känd under namnet ”hälsostig”. En fånges redogörelse för sin behandling i Radom publicerades i *Information Bulletin* nr 1.

som drev en kampanj för en fullständig Sejmutredning av polisens brutalitet under- och efter junihändelserna. Ett ökande antal offentliga personer, varav många inte hade några som helst tidigare erfarenheter av protester av något slag, skrev under krav på en officiell undersökning av polisbrutaliteten. I december spred sig dess protester till Vetenskapsakademien och partiledningen slog till reträtt: dess försök att återupprätta sin auktoritet med hjälp av förtryck blev en ny källa till osäkerhet. Tom i Radom, där förtrycket hade varit hårdast, har många av de arbetare som hade torterats av polisen varit modiga nog att organisera protester mot deras brutala behandling.⁶⁵

Den växande politiska kampen.

Vid jultid hade den polska ekonomiska krisen fördjupats med ny livsmedelsbrist, ökade skulder, ökande kapitalistiskt tryck för återbetalningar och införandet av socker- och kolransoner. Sommarens försök att tackla den ekonomiska krisen hade bara skapat en total politisk kris och ett högtidligt löfte från myndigheterna att inte genomföra prisökningarna inom över-skådlig framtid. I regeringen höjdes röster för ett återvändande till ekonomiskt oberoende, och det trots den allmänna ekonomiska oreda som ett plötsligt slut på importen från den kapitalistiska världen skulle innebära.⁶⁶ Ett sovjetiskt lån i december kunde bara ge ett mycket kortvarigt andrum. På den politiska nivån hade junihändelserna skapat en bitter fiendlighet mot regimen inom arbetarklassen, utan att på något sätt ha försvagat massornas förmåga att inveckla sig i politiska strider för sina rättigheter. För närvarande (1977) håller en växande politisk oppositionsrörelse med sitt organisatoriska centrum i Arbetarnas Försvarskommitté på att bildas. I ledningen för denna rörelse står ett antal politiska motståndare med stor erfarenhet och en politisk trovärdighet som sträcker sig tillbaka till 1968 och t o m 1956.⁶⁷

Under Östersjökrisen fem år tidigare hade arbetarklassen kämpat ensamma mot en partiledning som kunde räkna med studenternas och de intellektuellas passivitet, kyrkans stöd, böndernas neutralitet och Moskvas energiska solidaritet. Nu är det regimen som är isolerad, och som bara kan räkna med en sovjetledning som måste vara allt mer skeptisk till Giereks värde som deras lakej i Polen. Det finns tecken på hårda spänningar inom partiapparaten, och pressrapporter i väst pekar på en begynnande politiskt splittring inom partiledningen. Hittills har Giereks hårda arbete under fem år för att bli byråkratins herre gjort det möjligt för honom att hålla ihop apparaten. Men den öppna politiska krisen i Polen befinner sig fortfarande i ett tidigt utvecklingsskede.

Så här på avstånd är det omöjligt att i detalj avgöra hur styrkeförhållandena har förändrats. Men vi kan dra vissa allmänna politiska slutsatser ur den analys vi gjort i denna artikel. För det första, utan en massiv räddningsoperation från sovjetledningen eller de kapitalistiska

⁶⁵ Sextiofem arbetare från Radom som hade arresterats efter demonstrationen gick samman för att protestera mot polisbrutaliteten och kräva en fullständig undersökning. Angående uppbygget av denna kampanj i november och december se den detaljerade redogörelsen av Helen Jamieson i *Red Weekly*, 20 januari 1977. E. Smolar från den polska tidningen *Aneks* har varit vänlig nog att förse mig med en del material från oppositionen i Polen som har använts i denna artikel. Ett antal uttalanden och vädjanden från polska oppositionella finns publicerade i det första numret av *Labour Focus on Eastern Europe*, London, mars-april 1977.

⁶⁶ Se decembernumret 1976 av *Politykas* bilaga "Export-Import", som innehåller en polemik mot ospecificerade kretsar som kräver en återgång till ekonomiskt oberoende.

⁶⁷ Medlemmarna i kommittén kommer huvudsakligen från två delar av de oliktankande inom intelligentsian, där ingendera nödvändigtvis är politiskt homogen. För det första rör det sig om f.d medlemmar i det Polska Socialistpartiet (PSP) som Edward Lipinski, Ludwig Cohn, Antoni Pajdak och Aniela Steinbergowa. För det andra ledande personer från 60-talets studentrörelse, som Jacek Kuron, Antoni Macierewicz, Piotr Naimski och Wojciech Ziembinski. Dessutom är en del ledande personer inom Polens kulturella liv med i kommittén.

staterna i väst kommer den polska ekonomiska krisen att fördjupas och tvinga regimen att angripa arbetarklassens levnadsstandard. Men socialister kan aldrig rättfärdiga ett sådant angrepp, eftersom det bara kommer att ha till uppgift att vidmakthålla den grundläggande orsaken till den nuvarande ekonomiska återvändsgränd: det struptag på den ekonomiska utvecklingen som orsakas av att parti- och statsbyråkratin har samlat all politisk makt i sina händer. I en ekonomi, vars grundläggande styrkemekanism omfattar politiskt köpsläende om produktionens samtliga aspekter, innebär uteslutandet av de direkta producenterna ur den politiska processen att det uppstår ekonomisk stagnation och slöseri. Den enda realistiska vägen till ekonomisk stabilisering måste därför vara att den polska arbetarklassen erövrar den politiska makten och upprättar en fulländad socialistiska demokrati.

Ett sådant perspektiv innebär en utdragen politisk kamp från arbetarklassens sida, en kamp som går helt emot både den polska och sovjetiska stats- och partibyråkratin grundläggande intressen. De historiska erfarenheterna i Östeuropa har gång på gång visat att t o m liberaliseringssträvanden som ligger långt från en verklig demokratisering framkallar hårt motstånd från sovjetledningen, av den enkla orsaken att deras sociala ställning hänger, i motsats till de kapitalistiska klasserna i väst, helt och hållet på att de lyckas monopolisera det politiska livets alla aspekter. Vidare har de strategier som gått ut på att använda de etablerade politiska maktorganen för att uppnå en demokratisering visat sig bankrutta, ty de möjliggör för de lokala ledarskapen eller sovjetledningen, som har kvar förtryckapparaten och partiets politiska apparat, att politiskt slå tillbaka och därmed återta det politiska initiativet och isolera oppositionen.

Samtidigt har varje självständig massmobilisering av arbetarklassen en katastrofal effekt på dessa regimers auktoritet, vilket tvingar dem att gå på reträtt och skapar hårda motsättningar inom byråkratin. Detta var resultatet av strejkrörelsen i Polen i juni 1976. Sedan dess har rörelsen kring Arbetarnas Försvarskommitté varit ett effektivt medel för att knyta samman den intellektuella oppositionen med arbetarklassen, skapa möjligheter att utveckla en allians mellan dessa två samhällsgrupper och ge en första öppen plattform för att samla styrkor kring politiska krav på partiledningen. Kommittén i Warszawa har tagit upp och försökt utnyttja motsättningarna i Giereks överläggningspolitik. Den har prövat löftena om att låta meningskiljaktigheter med regeringspolitiken komma till uttryck och krävt undersökningar av de av regimen handlingar som motsäger dess noggrant uppbyggda bild av harmoniska relationer till arbetarklassen. Denna politik av självständiga massmobiliseringar för politiska krav som träffar regimen svagaste punkt skapar de sämsta möjliga styrkeförhållandena för partiledningen: ett hårt förtryck av KOR kan framkalla en explosiv reaktion från arbetarklassen, medan ett accepterande av kommitténs krav på en fullständig officiell undersökning av polisens brutalitet kan desorganisera de repressiva styrkorna och uppmuntra till ytterligare demokratiska krav. Av dessa orsaker försöker regimen för närvarande driva in en kil mellan arbetarklassen och den intellektuella oppositionen för att bereda vägen för att i ett senare skede undertrycka KOR och ta itu med arbetarklassen.

Såttillvida som den växande massrörelsen lyckas framtvinga eftergifter från partiledningen, kommer det att uppstå en växande spricka inom den polska byråkratin och mellan den och sovjetledningen. All kamp för socialistisk demokrati i Östeuropa står inför problemet med en väpnad sovjetisk intervention för att krossa den lokala arbetarrörelsen. De historiska erfarenheterna visar på vissa av de avgörande faktorer som bestämmer sovjetledningens förmåga att intervensera. Under de senaste 30 åren har sovjetledningen vid två tillfällen avskräckts från militära angrepp, och två gånger har de känt sig starka nog att genomdriva sin vilja gentemot

ett upproriskt nationellt motstånd.⁶⁸ Både i fallet Jugoslavien 1948-49 och Polen 1956 tvingades SUKP-ledarna tack vare existensen av nationella ledarskap med ett starkt folkligt stöd och en förmåga och beredskap att organisera ett omfattande nationellt motstånd att undvika militära angrepp. I fallet Jugoslavien var de internationella styrkeförhållandena speciellt gynnsamma för en militär intervention; men Titos ledarskap, som hade uppstått ur en folklig revolution vars viktigaste form hade varit en unikt framgångsrik partisan kamp mot en invasionsarmé, var berett och villigt att låta en ny inkräktare betala ett oerhört högt pris. I fallet Polen gjorde den samtidigt pågående revolutionära processen i Ungern och Gomulkas tveklösa beslutsamhet och auktoritet bland folket att Kreml i sista minuten tvekade och gick med på en tillfällig kompromiss. I Ungern å andra sidan kunde inte den svaga och splittrade Nagyregeringen dölja att det fanns ett verkligt politiskt vakuum, samtidigt som kompromissen med Gomulka och överenskommelsen med Tito hade givit sovjetledningen fria händer att krossa en isolerad ungersk arbetarklass. I Tjeckoslovakien 1968 räknade Moskva helt riktigt med att Dubceks ledarskap inte var tillräckligt politiskt självständigt för att öppet mobilisera befolkningen mot invasionen – händelserna under månaderna före augusti hade klart visat denna politiska svaghet hos den tjeckoslovakiska partiledningen. Men t o m trots dessa fördelar och den relativt stabila byråkratiska kontrollen i de omgivande länderna fick sovjetledningen stora svårigheter att omvandla en militär seger till en politisk stabilisering.

I dagens Polen är möjligheten av en sovjetisk militär intervention ämne för allvarliga diskussioner. Att underkuva Polen är en mycket större uppgift än att undertrycka relativt små länder som Ungern eller Tjeckoslovakien. Dessutom har den polska arbetarklassen en meritlista utan motstycke av självständiga politiska mobiliseringar mot politiskt förtryck under de senaste tjugofem åren. Det finns också tecken på ökande politisk instabilitet i grannländerna Östtyskland och Tjeckoslovakien, och samtidigt skulle ett angrepp fullständigt krossa sovjetbyråkratins traditionella stödjepunkter inom den västeuropeiska arbetarrörelsen. Den obeslutsamheten inom det sovjetiska ledarskapet som beledsagade både invasionen i Ungern och Tjeckoslovakien skulle utan tvivel uppstå igen, och det under förhållanden där Moskas nuvarande ledarteam ingalunda kan förväntas behålla sina poster så mycket längre.

I denna situation är det enda sättet att säkra demokratiseringsrörelsens utveckling i Polen på medellång sikt att stärka de faktorer som kan öka de oerhört stora politiska pris som Sovjet måste betala vid en eventuell intervention. Detta omfattar bland annat att stärka de polska arbetarnas självständiga mobilisering och organisering, utveckla band till de anti-byråkratiska rörelserna i de omgivande östeuropeiska staterna och utveckla en stark solidaritetsrörelse inom den västeuropeiska arbetarrörelsen och dra in kommunistpartierna i detta materiella och politiska stöd till oppositionen i Polen.

För första gången på årtionden kan man idag bara förstå arbetarrörelsens utveckling i de två delarna av Europa inom ramen för ett enda internationellt perspektiv. Utvecklingen av de polska arbetarnas kamp under de närmaste åren kommer troligen att bli en lika viktig politisk faktor för klasskampen i Storbritannien (eller Sverige ö.a.) som resultatet av de politiska kriserna i Spanien eller Portugal. Men det finns fortfarande en oerhörd klyfta mellan denna objektivt alltmer enhetliga historiska process och de subjektiva politiska banden mellan arbetaravantgardet i de två delarna av Europa. Det är brådskande nödvändigt för socialister i Storbritannien att göra de polska arbetarnas problem till sina.

Översättning Göran Källqvist (Ur *New Left Review* nr. 101-102, april 1977)

⁶⁸ Upproret i Berlin 1953 är ett specialfall, eftersom Ulbrichtledningen själv aktivt sökte Sovjets militära hjälp.

Ur *Fjärde Internationalen* nr 3-4/1981

Jacqueline Allio

Den stora ekonomiska ordningen i Polen

Det råder inget tvivel om allvaret i den kris som hemsöker Polen. Följande siffror vittnar om det, även om de är ofullständiga och bör behandlas med försiktighet, med tanke på kända brister i de östeuropeiska ländernas statistik i allmänhet och den polska statistikens opålitlighet i synnerhet:

- En sänkning av den nominella inkomsten per invånare med 2,6% 1979, (den 18%-iga förbättring som kan utläsas ur statistiken för det därpå följande året förnekas av arbetarna);
- En minskning av den nationella nettoproduktionen med 2% 1979 (planen förutsåg en ökning med 2,8%) och en mycket svag ökning av industriproduktionen (2,8% mot förutsedda 5,1%). 1980 års gruvproduktion underskred det föregående årets med 15%.
- En minskning av jordbruksproduktionen med 1,4% 1979 (- 3,8% för odlade produkter) medan planerna förutsåg en ökning; först med 4,8%, och efter en korrigering med 3,9%. Skörden av säd och sockerbetar 1980 var

mindre än en tredjedel av 1979 års skörd. För potatisen var skillnaden ännu större. En minskning av boskapsstocken — som legat fast sedan 1974 — förutses för år 1981.

- En snabb ökning av skulden till Västeuropa, (mer än 20 miljarder dollar i slutet av 1979 jämfört med 1 miljard 1971 och 23,5 miljarder i slutet av 1980). Denna skuld motsvarar ungefär inkomsterna från exporten, av vilka år 1979 inte mindre än 92% användes till räntor och amorteringar på skulden till Västerlandet. Denna utgör mer än en tredjedel av Östeuropas totala skuld till de västerländska regeringarna.

- Ett brutalt stopp på investeringarna i den tunga industrin. Hundratals pågående arbeten, framför allt inom stålsektorn, men också inom gruvindustrin, har tvärstoppats som ett resultat av de katastrofala ekonomiska resultaten för året 1980.

Om man ser denna statistik mot bakgrunden av den nya strategi som lades fram i början på 70-talet i syfte att förändra det läge man ärvt av Gomulkaperioden (1956-70), då förstår man bättre de objektiva förutsättningarna för den fantastiska arbetarmobilisering som sedan mer än 6 månader är under utveckling i Polen. Gierekregimens sönderfall (1970-80) visar sig i hela sin räckvidd.

Gierekregimen förutsåg en snabb tillväxt av ekonomin, framför allt vilande på en fortsatt ökning av produktiviteten, modernisering av befintlig produktionskapacitet, höjning av levnadsstandarden genom löneförhöjningar, förbättrad tillgång av konsumtionsvaror och utveckling av utrikeshandeln.

Den polska ekonomin upplevde faktiskt ett starkt framåtskridande under första hälften av decenniet och tog ett språng uppåt mellan 1971 och -75. Men konsekvenserna av denna viljebetonade politik har blivit en enorm klyfta mellan å ena sidan de växande investeringarna och importen och å andra sidan den mycket långsammare ökningen av produktionskapaciteten och exporten. Därav den aktuella skulden.

Missförhållandena inom den industriella sektorn

Den investeringspolitik som kan uttolkas genom de årliga höjningarna på i genomsnitt 18,4%

per år mellan 1971 och -75 hade nästan karaktären av en forcerad industrialisering vad gäller investeringarna i produktionsmedel (mer än 24,8% om året). Speciellt gynnade var stål- och elektromekaniska sektorerna. Gierek hävdade, inte utan skäl, att förverkligandet av dessa planer skulle skapa en ”andra polsk industri”.

Men samtidigt förbisågs totalt energisektorn. Produktionen av kol — den i Polen viktigaste energikällan — ökade med endast 4,5% om året (-71 till -75), medan den årliga tillväxten låg på 9,9% för metallindustrin (Stålindustrin inräknad) och 14,4% för elektromekanisk industri. Efter korrigeringar i planen 1976 till -80 beträffande de produktiva investeringarna, förblev icke desto mindre den årliga tillväxten inom den elektromekaniska sektorn dubbelt hastigare än energisektorn under åren 1976 till -78.

Den ojämna fördelningen av investeringarna och bristen på åtgärder för att snabbt förbättra energiproduktionen är orsaker till den aktuella situationen. Strömavbrotten — som inträffar 300 dagar av 365 i de flesta företag — är en av huvudorsakerna till upplösningen av produktionen och för med sig betydande inskränkningar av industriproduktiviteten.

Till detta måste läggas den ålderdomliga maskinparken på åtskilliga industrier, vilket ytterligare ökar energislöseriet. Enligt polska specialister skulle koefficienten för energiförbrukningen inom industrin vara tjugofyra gånger större än i de västeuropeiska industriländerna! Förutom problemen med energikonsumtionen kan man även konstatera en överdriven förbrukning av råvaror i den polska industrin.

Värdet på de metaller som åtgår för att skapa 1 000 dollar i nationalinkomst är faktiskt nästan två gånger högre i Polen (56 dollar) än i Italien (31 dollar) och tre gånger högre än i Frankrike (19 dollar). Detta beror säkert på den industriella strukturen och den teknologiska efterblivenheten i en rad sektorer och företag, men även på det slöseri som följer på bristerna i planeringssystemet och den frånvarande motivationen hos arbetarna som kompenserar sig på annat sätt för att kompensera sina magra löner.

I sin helhet förbrukar den polska industrin två eller tre gånger mer råvaror, material och energi per producerad enhet, än Frankrike, Storbritannien eller Italien. Det är dessa olika faktorer — även om det finns andra — som förklarar varför den industriella produktiviteten inte har uppfyllt de förväntningar som ställdes av upphovsmännen till femårsplanen -71 till -75; den plan, som man har tvingats revidera i grunden på nästan alla punkter sedan utgången av perioden. Här ligger också till viss del förklaringen till utrikeshandelns stagnation liksom polackernas svårigheter att erövra nya marknader då exportprodukterna håller dålig kvalitet och inte heller motsvarar de västeuropeiska ländernas behov. Därför stannade Polens exportandel av världshandeln 1978 vid omkring 1% medan värdet av industriproduktionen i sin helhet uppnådde 2,5% av världsproduktionen.

Nedgången i det polska jordbruket

Trots subventioner till jordbruket på 180 miljarder zloty 1978 och 250 miljarder under 1979 (ung. en fjärdedel av statsbudgeten) kunde man under detta år konstatera en minskning av jordbruksproduktionen. Spannmålsproduktionen för perioden 1974-79 visade sig understiga den för året -74. Klimatet spelade självfallet en roll, men framför allt avslöjade detta en mycket låg avkastning per hektar.

Nedgången i det polska jordbruket är ett resultat både av den agrara strukturen och av byråkratins politik. Flera faktorer spelar roll i den aktuella krisen. Till att börja med de statliga jordbrukens löjligt låga avkastning. De statliga jordbruken — med en yta som i medeltal

överstiger 4 000 ha —representerar, tillsammans med kooperativen — på i medeltal 330 ha — inte mer än något över 20% av den brukade arealen. Deras andel av världens jordbruksproduktion är av samma storleksordning, men de får sig tilldelat lejonparten av subventionerna; 6.6% av det anslagna beloppet. Ändå är deras avkastning knappast bättre än de privata gårdarnas.

Den officiella statistiken visade förvisso att boskapsuppfödningen och spannmålsproduktionen per hektar var ung. 25% högre i de statliga jordbruken, och att tätheten av heltidsanställda arbetare per ytenhet var hälften så stor som inom det privata jordbruket.

Detta är normalt med tanke på de erhållna subventioner och den typ av odling som dominerar de statliga jordbruken — spannmålsodling på stora ytor — vilket innebär en mycket längre driven mekanisering. Men, då man jämför den egentliga produktionskostnaden för ett kilo kött eller en liter mjölk kan man konstatera, att den, enligt senaste uppgifter, är nästan dubbelt högre vad gäller kött och nästan fyra gånger högre för mjölk på ett statligt jordbruk. Förklaringen ligger delvis i de senaste årens investeringar i nybyggnation av mönsterjordbruk med avancerad teknologi. Men denna skillnad i kostnader härrör också från det obegränsade slöseri som råder inom den statliga sektorn. Man kan se industriellt drivna svinhus och ladugårdar byggda mot allt förnuft (ett TV-reportage nyligen visade att de anställda i ett ”mönstersvinhus”, med uppgift att utfodra 8 000 grisar, på arkitekturen saknade möjligheter att använda fordon till detta, utan fick bära mathinkarna för hand. Boskapens foderkostnader är också mycket högre i de statliga jordbruken, beroende på att det inte fästs någon större vikt vid värdet hos den använda sådden och fodret (lantarbetarna som arbetar där säger sig ofta ta vara på äpplen och andra grönsaker ur mathoarna för eget bruk, som de inte kan finna på marknaden). Denna skillnad i produktionskostnader för matvaror som kött och mjölkprodukter får — med tanke på de självägande bönderna — denna diskrimineringspolitik att te sig ännu mer absurd. Ävenså bristen på klarhet över det nödvändiga i att ha en väl definierad arbetsfördelning mellan det tusental statliga jordbruk, som vart och ett förfogar över flera tusen hektar, och de tre miljoner självägande jordbruken av vilka 1978 85% var på mindre än 10 ha.

Strypningen av de privata jordbruken

Vilken bedömning man än må ha av det berättigade i att bibehålla en så betydelsefull privat sektor (nära 80% av jorden) i en arbetarstat, så måste man konstatera att situationen är ohållbar för de självägande bönderna. Varken Gomulka eller Gierek, som båda utgivit sig som anhängare av en jordbruksreform som syftar till ett bevarande och en utveckling av de mindre jordbruksenheterna, har lyckats utpeka en lösning på den kris som fortlevt inom denna sektor sedan ett trettiotal år.

Den extrema uppstyckningen av jorden har förvärrats under denna period. Såpass mycket att de privatägda jordbruken på mindre än 2 ha idag utgör en tredjedel av den privata sektorn. Flertalet av dem producerar för husbehov och avkastar nästan inget för marknaden. Ytterligare en tredjedel utgörs av jordbruk på 2-5 ha. En fjärdedel av privatjordbruken är på 5-10 ha och mindre än 15% av de självägande bönderna disponerar över 10 ha eller mer. Det betyder att en sådan uppstyckning får den tekniska moderniseringen av jordbruket som den senaste femårsplanen talar om att framstå som fullständigt illusorisk. Inga åtgärder har vidtagits för att göra produktionen inom denna sektor mer lönsam. Tvärtom, all de maktavande byråkraternas politik, har inte gjort något annat än att ytterligare förlänga åren av olönsamhet och atomisering inom det privata jordbruket. I själva verket ligger de diskriminatoriska åtgärderna, och de låga subventioner som tillfallit de privata jordbrukarna till grund för de ökande svårigheter

de har att bruka sin jord. Inte bara den brist på gödningsmedel, maskiner och byggnads-material som är en ständig realitet för hela det polska jordbruket, utan också planens prioriteringar av det statliga jordbruket, ställer de självägande bönderna inför omöjligheten av att vidta nödvändiga åtgärder för att rationalisera arbetet. I princip har bönderna frihet att sälja sina produkter till vilka organ eller personer de vill, men i realiteten tvingas de, för att kunna få banklån till förmånliga räntor, eller för att få de nödvändiga tillstånden till att skaffa gödningsmedel, att leverera en bestämd andel av sin produktion — upp till 70% — till extremt låga priser. Så låga priser, att det ibland lönar sig att återköpa produkterna ifråga till det officiella försäljningspriset — vilket ofta är lägre än produktionskostnaden — för att sedan åter sälja dem till et, högre pris på den fria marknaden...

Med stöd av en lag från 1978 angående återköp av jord från pensionerade producenter, kan myndigheterna när som helst gripa in och föranstalta ”kollektivisering” av det ena eller andra jordbruket. Varför skulle man då förvånas över det stora antal bönder som istället för att investera i sitt lantbruk föredrar att bygga sig ett hus på egendomen som en garanti för äganderätten?

Bland de yngsta fortsätter antalet ”bonde-arbetare” att öka; de tar ett fabriksarbete samtidigt som de fortsätter att arbeta kvar på gården som då också sköts av deras hustrur och familjer. Deras arbetsinsats — såväl i fabriken som på fälten — sjunker automatiskt, men det är ofta den enda möjligheten att kunna behålla familjegården. Alla dessa motsägelser och svårigheter ger inget annat till resultat än att driva de unga till städerna och detta i en sådan utsträckning att medelåldern bland de självägande bönderna ligger mellan 55 och 60 år.

Från denna synvinkel förstår man bättre de privata jordbrukens dåliga lönsamhet. Om man till detta lägger ”skojerierna” inom den statliga sektorn så inser man djupet av den aktuella jordbrukskrisen.

Det absurda i det nuvarande plansystemet

Enligt officiella uppgifter hade 1979 procentandelen företag som inte utnyttjat sin produktionskapacitet under förutsedda ”överskottstid”, höjts till 58%, från att föregående år aldrig överskridit 35%. Vi håller en slant på att denna andel torde ha varit ännu större under 1980. Det säger något om det skenbara i den centrala planens karaktär under den förflutna perioden.

Även om de skiljer sig radikalt åt vad gäller de politiska målen, så kan man konstatera att de flesta experter — såväl ”Solidaritets” som regeringens — i den pågående debatten om ekonomiska reformer, verkar vara överens om det nödvändiga i att decentralisera systemen för ledning och att avveckla merparten av de nuvarande målsättningarna för att ersätta dem med andra; bättre anpassade till verkligheten.

Målet för den totala nettoproduktionen bör ersätta det mål för den totala bruttoproduktionen som hittills gällt och som lämnat fritt spelrum åt direktörerna i företagen att förfalska resultaten för att bevisa att de uppfyllt ”planen”. Samtidigt bör man eliminera premierna för uppfyllande av ”planen” — utan hänsyn till kvalitet eller produktionskostnader — och ersätta dem med premier för de ekonomiska resultaten. Debatten om detta har just börjat. För att åskådliggöra det bedrägeri som f n råder på planeringsområdet, räcker det att ta fördelning av investeringar som exempel. Trots upprepade korrigeringar i 5-årsplanen under 1971 till -75 och -76 till -80, i syfte att öka konsumtionen, har investeringarna i produktionsmedel fortsatt att öka snabbare än sektorn för konsumtionsvaror. Viktiga framsteg har förvisso gjorts inom textil- och livsmedelsindustrin, med byggandet av fabriker för förädling av kött, mjölk, grönsaker mm som tillsammans med ökad import av konsumtionsvaror och stigande produktion av

hushållsmaskiner möjliggjort en betydande höjning av levnadsstandarden under 70-talets början. Emellertid har räntabiliteten, framför allt inom energisektorn, märkbart försämrats under de senaste åren pga bristen på samordning mellan de olika industrisektorerna.

Det är helt klart att konsekvenserna av detta sakernas tillstånd först uppenbarades inom konsumtionsvarusfären med ett utbud som hela tiden släpade efter efterfrågan, även då det ekonomiska uppsvinget var som störst.

Byråkraternas viljepräglade politik har systematiskt prioriterat produktiva investeringar, vilket för aldrig dementerats, inte ens efter ett beslut 1979 att överge ”de största projekten” inför den ekonomiska stagnation som uppstått.

Det är på det viset man uppfört järn-industrikomplexet ”Huta Katowice” vars kapacitet skulle vara 9 miljoner ton och vars första del sattes i drift 1979 med en kapacitet på 4,5 miljoner ton.

Det behövdes arbetarnas ilska förra sommaren för att sätta stopp för det här gigantiska projektet. Den andra delen kommer utan tvivel i brist på kapital (det skulle behövas 1 200 miljarder för att fullfölja projektet) aldrig att se dagens ljus. Miljarderna zlotys som investerats i det stoppade företaget är ett typiskt uttryck för likgiltigheten hos byråkraterna som — i kollektivets namn — tagit sig rätten att engagera sig i ett för landets ekonomi så katastrofalt företag. Följderna av denna irrationella politik visar sig inte enbart i den teknologiska efterblivenheten i företagen inom en rad sekundära sektorer utan även i de förfärliga arbetsförhållanden som lever kvar i nyckelindustrierna som t ex gjuteriet ”Huta Warszawa”, där arbetet framför utgårnarna utförs utan skydd i en otroligt bullrig och smutsig miljö. De visar sig också i löneskillnaderna som förekommer mellan olika områden av produktionen eller ekonomin och mellan olika arbetarkategorier. På ett och samma företag kan de manuella arbetarnas löner variera från 1 till 10, och från 1 till 20 för de anställda på kontoret och för vissa mycket kvalificerade tekniker.

Det är förstas kvinnorna som man finner längst ner på stegen, med löner som ofta ligger på omkring 2 till 3 000 zlotys (medellönen var omkring 5 000 zlotys efter de första höjningarna hösten 1980).

Försämringen av den sociala servicen

Om det är någon sektor som drabbats särskilt hårt av den kurs som Giereks lag givit sig in på de senaste åren så är det den sociala sektorn. Regeringen har alltid negligerat de nödvändiga investeringarna i den icke-produktiva sektorn (bostäder, sjukhus, daghem, etc)..., vilket innebär en svår situation för de flesta familjerna inte enbart vad gäller bostäder, ett löjligt antal lediga platser på daghemmen, brist på sjukhussängar, utan även en minskning av gratis läkemedel till förmån för privata läkemedel. De otillräckliga budgetanslagen inom undervisningen medför stängningen av skolor i de små byarna och en försämring av undervisningen för de fattigaste skikten av befolkningen. För att ersätta bristen på plats och lärare, praktiserar man nu i flera skolor ”gruppundervisning” — en morgongrupp, en eftermiddagsgrupp och till och med en kvällsgrupp. I klartext betyder det att ”kvällsbarnen” börjar sin skoldag vid 4 eller 5-tiden på eftermiddagen. Fram till dess ”placerar” man dem var man kan i skolan under uppsyn. Man förstår bättre arbetarnas förbittring när man får reda på att man 1979, genom att tillämpa en resolution från Warszawapakten, på högsta nivå beslutade att höja anslagen ”för landets säkerhet och försvarskapacitet” mer än väntat. På det viset minskade budgetanslaget för förbättringen av befolkningens levnadsstandard. Makthavande byråkrater fattar sina avgörande beslut under sådan hemlighet att de går helt ostraffade oavsett motsättningarna mellan dessa beslut och målsättningarna i planen.

Man bör tillägga att myndigheterna inte vid något tillfälle det senaste årtiondet har verkat för en verklig nyorientering inom planeringen, trots att de begångna misstagen är så uppenbara. De har nöjt sig med att vidta pragmatiska åtgärder och företa en grundläggande granskning, när klyftan mellan beräkningarna och verkligheten blivit alltför uppenbar och skapat risk för sociala spänningar som hotar makten. När det i slutet av 1975 framgick att skulden till Väst-europa fått en alarmerande omfattning ledde de åtgärder man vidtog för att försöka ändra utvecklingen — minskning av importen och delvis stopp för investeringar — främst till en försämring av tillgången på livsmedel. När regeringen i juni 1976 beslöt höja priserna berodde arbetarnas raseri huvudsakligen på att man efter en period av tillväxt försökte påtvinga dem denna höjning samtidigt som livsmedlen blev alltmer sällsynta på marknaden.

Prispolitiken

Den brist på samordning som råder inom prissystemet står i centrum för den aktuella diskussionen om den ekonomiska reformen. Inget tekniskt beslut skulle kunna klara upp situationen, om det inte följs av en snabb förbättring av produktionskapaciteten, i synnerhet inom livsmedelssektorn. För att bättre förstå vidden av det ekonomiska bedrägeriet kan det vara lämpligt att undersöka mekanismerna i prispolitiken litet närmare. Ett av de mest slående exemplen är köttet.

Liksom för andra basprodukter är styckpriset för kött lägre än produktionskostnaderna (transport, administrativa mellanhänder och omvandlingsprocessen inberäknad). Det är fullständigt normalt att en arbetarstat beslutar att subventionera vissa produkter som säljs för lägre pris än omkostnaderna. Man bör även veta vilka följderna av ett sådant beslut blir för ekonomin i allmänhet och för massan av konsumenter i synnerhet. I föreliggande fall kan man konstatera att de statliga subventionerna för 1979 steg till 91,4 miljarder zlotys, vilket betyder en subventionering med 34 zlotys per kilo.

Men konsumenten betalar mellan 100 och 150 zlotys kilot, beroende på kategorin kött, medan producenten inte får mer än 40 zlotys per kilo. Den största delen av skillnaden mellan dessa två priser — till vilken man bör lägga 34 zlotys i subventioner — upptas av administrativa omkostnader, transportkostnader och kostnader för industrin som bearbetar köttet som själv köper köttet för 24 zlotys per kilo. Men inget har gjorts för att försöka minska mellanhandskostnaderna eller ifrågasätta de höjda priserna för bearbetningsföretagen. Regeringens åtgärder för att utveckla sektorn för boskapsuppfödning i de statliga jordbruken, har fått som följd en ökning av kilopriset i produktionen, som Henryk Szlajfer visar (se följande artikel), och en okontrollerad ökning av import av foder och säd för att utfordra djuren. Det utgör en av de viktigaste posterna i den ökande utlandsskulden, som i gengäld har nödvändiggjort en ökning av de årliga subventionerna för livsmedelsprodukter, som uppgår till 170 miljarder zlotys per år. 1979 utgjorde det lite mer än 11070 av lönesumman.

Man kan likställa kött med andra nödvändiga produkter (bröd, mjölk, socker, etc.). Statistiken visar faktiskt att i Polen konsumerar de högavlönade klart mer kött än de lågavlönade arbetarna. I den mån den ökande subventioneringen tas från det sociala överskottet är det de fattigaste som betalar för de rikaste.

Den prispolitik som hittills tillämpats när det gäller köttet, är m a o ett exempel på uppenbar social orättvisa. Den planerade ransoneringen borde i princip kunna leda till en korrigerande situationen i framtiden; även om det i den aktuella situationen mer gäller en fördelning av knappheten än något annat. Men man får inte ha illusioner: om inte en sådan åtgärd följs av en kartläggning av existerande reserver och en möjlighet för arbetarna att kontrollera fördel-

ningen av köttet, kommer det att förbli ett i hög grad formellt beslut. Det viktigaste just nu är att uppnå en förbättring av livsmedelsförsörjningen. Det är följaktligen uppenbart att det rör sig om ett mycket mer allmänt ifrågasättande av planerings- och prissystemet, som vill få ett slut på privilegierna, anarkin och slöseriet som härrör ur en överbyråkratiserad förvaltning.

Blott en enkät...

Man kan läsa en mycket lärorik artikel angående detta i "Solidaritets" bulletin i Katowice (nummer 24, 26 november 1980). Efter att ha organiserat en kontrollrundtur i livsmedelsaffärerna i Dabrowa Gornicza, den stad där järnindustrin Huta Katowice ligger, upptäckte medlemmarna i "Solidaritet" att man i en stor del av butikslagren gömde mer eller mindre stora kvantiteter varor som inte var till försäljning.

"Det har varit omöjligt för oss att få reda på hur länge dessa varor har funnits i affären. I detta fall (en speceriaffär), var inte kvantiteterna så stora, men man kunde fråga sig till vem de var ämnade, till bekanta, till personalen (två personer i detta fall)?"

På andra ställen rör det sig om mer betydande kvantiteter:

"280 kg margarin, 19 kg smör i skivor, 115 kg smör i klump, 72 kg vegetabiliskt smör, 80 kg mjöl, 10 kg spagetti, 300 kg ris. Dessa varor var inte till salu."

Dessutom kan de genom sin lilla enkät konstatera hur absurt arbetet är organiserat i ett slakteri:

"Klockan 16.50. Affären är öppen till klockan 19. Inga kunder. Skyltfönstren är tomma. Vi går och tittar i förrådet och... vi hittar 280 kg ostyckat kött. Förvaltaren förklarar för oss att det inte finns någon som kan göra arbetet (två expediter var sysslösa när vi var där på vår kontroll)."

Kontroller som utfördes av andra kommittéer i "Solidaritet", när ransoneringskortet för kött introducerades vid helgen, visade i sin tur den orättvisa fördelningen av varor, allt beroende på affärernas kategori.

I Radom var de mängder man fann i milisens och polisens affärer konsekvent större än de man fann i de vanliga affärerna.

På en annan nivå, om arbetarna vid URSUS har begärt direkta förhandlingar med jordbrukarna i "Bondesolidaritet" för att diskutera tillverkningen av traktorer, så det är därför att de känner till den byråkratiska karaktären på den kommission som har i uppdrag att centralisera beställningarna och dela ut maskinerna som tillverkas av företagen; dess oförmåga att uppmärksamma de verkliga behoven hos de berörda bönderna, och hindret som det innebär för att förbättra situationen. Dessa är alla exempel som visar hur omfattande de uppgifter som väntar de polska arbetarna är.

Ett återupprättande av ekonomin kan inte endast ske genom att slöseriet upphör, genom att de onödiga administrativa mellanhänder som höjer produktionskostnaderna avskaffas, utan förutsätter en genomgripande ändring av hela planerings- och förvaltningssystemet, så att producenter och konsumenter kan utöva en direkt och ständig kontroll över alla beslut rörande planen och fördelningen av de sociala tillgångarna. Upprättandet av ett samhälle som grundar sig på jämlikhet, ett samhälle som förmår tillgodose arbetarmassornas behov och strävanden betyder byråkratins död. I den meningen handlar det inte om ekonomisk reform utan om politisk revolution.

Förutsägelseerna för 1981 års plan

"Det är för stunden omöjligt att framlägga klara uppgifter om den polska ekonomin under

1981, dels på grund av den alltför stora osäkerhetsmarginalen och bristen på information, dels på grund av att man för första gången på ett annorlunda sätt utarbetat planen,” förklarar den officiella talesmannen för den polska byrån Interpress efter publicerandet av Plan-kommissionens uppgifter.

Klok anmärkning, att döma av de grundtankar som man finner i det tal som vice premiärminister Henryk Kisiel, ordförande i ovannämnda kommission, höll i Dite i slutet av december 1980. Många löften för att försöka lugna arbetarna. Total slapphet angående industri- och jordbruksproduktionen.

De förutsedda höjningarna

— en ökning på 18% av befolkningens totala inkomst (16% för lönerna; 30% för familjebostäder, stipendier, liksom för pensioner; 24% för böndernas inkomster);

— väsentliga höjningar på det sociala planet (27% för läkarvård; 12% för läkemedel; 15% för undervisning; 15% för kultur).

Kommentar från vice premiärministern: ”Detta överskrider våra aktuella möjligheter. Vi bör, under förverkligandet av planen, finna sätt att få det att gå ihop genom en ökning av den materiella produktionen och framför allt produktiviteten”...

Jordbruket

Man förutser en ökning av leverans av gödsel, kol (400 000 ton) och cement (1,8 miljoner ton) till de självägande bönderna, liksom investeringskrediterna (30%) så att småbrukarna på så sätt ska kunna öka sina investeringar med omkring 20% under 1981.

Livsmedel

Minskningen av kött- och sockerproduktionen (30% för skörden av sockerbetor 1980) skapar en brist på 30 miljarder zlotys på marknaden för 1981. Till en del kommer den att täckas genom en minskning av exporten, med hjälp av Sovjet och andra västeuropeiska länder, genom införandet av ransoneringskort för smör och kött och genom en minskning av sockerransonen.

Industri

Den planerade industriproduktionen kommer att vara nära 1981 års produktion, emellertid med en minskning inom livsmedelsindustrin, men med en ökning av träindustrin, den kemiska industrin, den lätta industrin och maskinindustrin.

I gruvorna räknar man med en omorganisering av arbetet ”för att jämställa gruvarbetarnas reducerade vecka med sexdagars arbetsvecka i alla gruvor” liksom man räknar med ”gruvarbetarnas aktiva medborgerliga attityd”... (i en annan rapport förutser man en produktionsminskning med 6-8% i koppar- och kolgruvorna.).

Investeringar

Förutsedd minskning med 15% — det som skulle motsvara 14% av nationalinkomsten, jämfört med 19% 1980; stopp på långtidsprojekten; ökning av investeringarna med 20% inom livsmedelsbranschen.

Utrikeshandeln

Man förutser en minskning av exporten från livsmedelsindustrin, med en allmän ökning på omkring 5% för de andra produkterna (12% till kapitalistländer).

När det gäller importen bör den minska med 3% (med 10% för import av utrustning), vilket skulle tillåta en förbättring av balansen i utrikeshandeln med omkring 1,5% miljard zlotys-deviser.

Man har förutsett att nettoproduktionen och nationalinkomsten som en följd av allt detta kommer att bli lägre än 1980.

Som synes seglar byråkraterna på känn... När det gäller frågan om ledningen förutser den nya planen en systematisk decentralisation av ekonomin. Centralkommissionen för planen bör inte längre ge mer än några direktiv, gällande i synnerhet produktionen av råvaror, livsmedel, vissa maskiner, liksom summan av investeringarna och exporten. För övrigt har man förtroende... för "företagens självstyre" som "från och med nu fritt kan disponera sina lönetillgångar och använda alla sparade belopp från indragning av tjänster till höjning av de andra arbetarnas löner". Med andra ord: Lycka till, var och en får klara sig själv. Nästa års resultat beror på er. Och om ni anser att avskedanden är en löning, tveka inte...

Solidaritet En intervju med Henryk Szlajfer

Borde utarbeta ett alternativt ekonomiskt program

Henryk Szlajfer har i Warszawa publicerat flera bidrag till den pågående ekonomiska debatten i Polen. *Inprecor* har redan presenterat två av hans artiklar publicerade av *Forum Augusti* -80 på initiativ av "Solidaritet"-cirklar på den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Warszawas universitet.

Följande intervju med Henryk Szlajfer behandlar de viktigaste ekonomiska problemen som diskuteras idag i den självständiga arbetarrörelsen. Vi är överens med honom om att den "förenklade" motsättningen mellan central planering och marknadskrafternas (begränsade) frihet är konstgjord och falsk. Vi är likaså överens om att det under nuvarande förhållanden i Polen är nödvändigt med en viss utveckling av marknadsmekanismerna för att så snabbt som möjligt få igång jordbruksproduktionen och garantera befolkningen tillgång på livsmedel. Dunkelheten i den ekonomiska situationen — som gör varje centralplan till en illusion är ett obestridligt faktum.

Men det är inte klart bevisat att marknadskrafterna är de som mest effektivt kan avslöja den "ekonomiska sanningen". När det gäller beräkningen av inköpspriset är annars arbetarkontrollen mer räntabel; för uppskattningen av befolkningens verkliga behov och dess prioriteringar är en enkät, dvs en folkomröstning mer avslöjande än en fri prismsmarknad.

Dessutom är det viktigt även om man är överens om nödvändigheten i att utöka den fria marknaden för livsmedel och tjänster, att hela tiden vara medveten om de faror som det för med sig, och fr o m nu propagera för de åtgärder som är nödvändiga för att neutralisera situationen även om bara delvis. Framväxten av ett samarbete mellan småbönderna utan något som helst yttre tvång, som för övrigt växer fram nästan spontant ur bildandet av "Bondesolidaritet" och den starka strömningen för självstyre på bynivå, är exempel på en sådan inriktning.

INPRECOR; — I diskussioner med medlemmarna, och till och med ekonomiska experterna i "Solidaritet", har jag slagits av den förvirring som råder om den ekonomiska reformdebatten i synnerhet vad beträffar Centralplanens roll och innebörden av återinförandet av de fria marknadskrafterna i ekonomin. Alla verkar mer eller mindre överens om vilka åtgärder man bör vidtaga i första hand inom jordbrukssektorn, men däremot verkar ingen ha en klar

uppfattning om processens omfattning, i synnerhet inte när det gäller de andra sektorerna i ekonomin. Och det var vilka konkreta åtgärder man skulle vidtaga för att förena dessa fria krafter med ett vidmakthållande av en central planering som jag anar minst klart i de förslag som leder fram.

Henryk Szlajfer: Det är sant att de flesta människor inte ser klart hur förbindelserna ska vara mellan marknadskrafterna och den centrala planeringen. Det kan man bland annat förklara med den nästan totala avsaknaden av en Centralplan sedan fem eller sex år tillbaka. Man konfronteras med en situation där de centrala besluten hårt drivs igenom på ett administrativt sätt, utan att tillåta företagen någon autonomi; samtidigt som planen överhuvud taget inte fungerar som ett medel att samordna hela ekonomin. Det räcker med att jämföra de beräkningar som gjorts i planen med deras konkreta tillämpning i varje företag för att bli övertygad. Man kan konstatera ett enormt avstånd mellan dessa beräkningar och de ekonomiska resultaten, i förhållande till vad som planerades för fem eller sex år sedan. Det visar att planen var fiktiv, och det förklarar varför inte folk drar slutsatser från praktiken, att de har en tendens att förenkla det hela genom att likställa centralplanen med företagens centrala ekonomiska administration.

För närvarande har regeringens ekonomer — liksom de som är involverade i ”Solidaritet” — en tendens att tänka i förenklade termer och ställa Centralplanen och marknadskrafterna mot varandra. När de debatterar ekonomiska reformer refererar de till situationen som rådde i slutet på 1950-talet och som satte igång en debatt i början på 1960-talet angående värdelagen, priserna, Centralplanen, etc. Dessutom refererar de till en typ av ”klassisk” ekonomisk reform, den ungerska reformen. Enligt min mening är dessa tre utgångspunkter felaktiga. Framst därför att de förhållanden under vilka den ungerska reformen genomfördes var helt annorlunda än de som råder idag i Polen.

De viktigaste skilljaktigheterna är, för det första, att när reformen startade 1968 i Ungern, befann sig inte ekonomin i kris, medan det råder en strukturell ekonomisk kris idag i Polen. För det andra hade ungrarna inga problem med betalningsbalansen 1968, medan detta däremot är fallet i dagens Polen. Och för det tredje — vilket antagligen är den viktigaste faktorn — hade ungrarna investerat väldigt mycket kapital i jordbruket under hela decenniet innan reformen startade. Det vill säga de startade reformen 1968 utan några problem beträffande åtstramning av livsmedelsförsörjningen. Det begränsade dock inte de ekonomiska lagarnas spelrum.

I dagens Polen är livsmedelskrisen ett av de största problemen och så länge som reserverna förblir otillräckliga och livsmedelsbehoven inte är tillfredsställda kommer alla försök att förändra distributionsstrukturen vara dömda att misslyckas. Detta är de tre viktigaste skillnaderna mellan den polska och den ungerska situationen. Läger man dessa tre element till det faktum att förvaltningssystemet och de mekanismer som möjliggör kontrollen över ekonomin nästan helt och hållet dött bort i Polen, förstår man varför regeringen är oförmögen att utöva kontroll över de viktigaste beståndsdelarna i den ekonomiska balansen vare sig det gäller råvaror, energikällor, de viktigaste halvfabrikaten, etc. Allt detta innebär att det är omöjligt, åtminstone under de två närmaste åren, att inleda en reform av klassisk typ i det här landet. Alla deklARATIONER och åsikter med anknytning till den här typen av reform är kanske värdefulla för framtiden, räknat två, tre eller fyra år framåt i tiden, men det viktigaste problemet just nu är helt enkelt att återställa ordning i ekonomin. Att veta vad man exakt disponerar över och vilka flaskhalsarna är inom produktionen, framför allt på det tekniska planet. Uppfattningen att det är nödvändigt att upprätta ordning i ekonomin innan man startar

en ekonomisk reform, har framhållits med eftertryck av bland andra Czeslaw Bobrowski som, för mig, förblir den bäste polske specialisten i planering(2). Han har klart hävdad att man inte kan vänta sig stora reformer och inte heller stora förändringar nu genast; att man i bästa fall kan vänta sig några små förändringar i ekonomins funktion de närmaste två, tre åren.

När det gäller ”Solidaritet” så är de olika synpunkterna som hittills uttryckts i debatten ännu inte så klara. De som förespråkar att ”Solidaritet” borde agera inom ramarna för en traditionell fackförening söker totalt ignorera frågan. De framhåller att dessa problem inte är ”Solidaritets” sak, men däremot en sak för regeringen, och att det enda ”Solidaritet” kan göra är att godkänna eller avvisa den ekonomiska reformplanen när den presenteras. Det har hittills varit den huvudlinje som presenterats i fackföreningsbulletinerna.

Den andra strömningen, som ännu är svag men som vinner anhängare i takt med tillströmningen av nya medlemmar i ”Solidaritet”, försvarar idén att förberedelserna för den ekonomiska reformen bör vara ett av huvudämnena i fackföreningens debatt, eftersom den antagna reformen kommer att avgöra ”Solidaritets” plats i kontrollen av landets ekonomi. I själva verket kommer varje beslut från riksdagen angående lagarna för företagen eller den ekonomiska reformen att begränsa, eller tvärtom utvidga ”Solidaritets” aktionsfält på det ekonomiska området. För min del anser jag att den andra strömningen har rätt, och att det är nödvändigt att snabbt släppa lös diskussionen om den ekonomiska reformen i ”Solidaritet”, samtidigt med debatten om den legala ramen för de oberoende fackföreningarnas verksamhet.

För att återgå till frågan om Centralplanen, anser jag att för ögonblick man inte blandar ihop planering och central administration —vilket man ofta gör — är det fullt möjligt att ge en stor marginal av självstyre till företagen, utan att för den skull överge idén om en Centralplan. Det väsentligaste är att begränsa och klart definiera plankommissionens verksamhetsfält, att avgöra vad som är under dess kontroll och vad som inte är det. Det är t ex uppenbart att de viktigaste kriterierna bör bestämmas av den här kommissionen, och den bör likaså spela en avgörande roll — även ur den administrativa ledningens synvinkel — i kontrollen av råvaruproduktionen eller basinvesteringarna i den tunga och den lätta industrin. Men det övriga borde vara decentraliserat; att besluten tas direkt genom en samordning mellan företagen, utan centralkommissionens administrativa inblandning.

Men den andra huvudfrågan berör utarbetandet av Centralplanen, på vilket sätt man ska få med arbetarna vid företagen. För att uppnå det målet borde planeringsprocessen utgå från företaget. Det är speciellt viktigt när det gäller råvarorna. Man behöver bara se vad plankommissionen för närvarande väntar sig för produktionsresultat från t ex gruvsektorn, och hur mycket gruvarbetarna är beredda att satsa. Skillnaden mellan de två uppfattningarna ligger på omkring 20 miljoner ton kol om året... Detta visar att man kan utarbeta en realistisk plan om man utgår från basen som idag är fallet i gruvorna, där arbetarna har lagt fram sina synpunkter till regeringen. Frågan om det är realistiskt eller inte är helt enkelt avgörande för planens existens. Hittills däremot har tillvägagångssättet för utarbetandet av planen varit helt annorlunda. Kriterierna fastställdes uppifrån, i hjärtat av planens centralkommission. Det förklarar den senaste planens verklighetsfrämmande mål, vilka resultaten inte motsvarar.

— Vilka prioriteringar bör göras, enligt dig, för att bota den aktuella ekonomiska krisen?

— I fråga om prioriteringar är det mycket enkelt. Nu genast, i alla fall, räcker det att utgå från behoven. All diskussion bör bestämmas av de huvudproblem som majoriteten av folket träffar på i sitt dagliga liv. Man kan genast urskilja fyra olika prioriteringar.

För det första är det lämpligt att väsentligt öka kapitalet inom jordbruket, med målet att så

snabbt som möjligt eliminera livsmedelsbristen. Den andra prioriteringen när det gäller investeringar berör boendet och det nödvändiga i att investera i byggandet av lägenheter, vars antal är fullständigt otillräckligt framför allt i städerna. Den tredje punkten gäller investeringarna i den sociala infrastrukturen — skolor, sjukhus, daghem — för att inte nämna de ökade anslagen för utbildning och kultur i allmänhet. För det fjärde, slutligen, bör man överväga hela problemet med hushållsutrustning. Framför allt för ungdomen som vill skaffa eget är situationen fullständigt katastrofal. Det gäller såväl möbler som kylskåp eller tv-apparater. Det gäller alla nödvändiga ting som inte har något med lyx att göra, men som är extremt svårt att skaffa.

Om man antog ett program med dessa fyra punkter, skulle det bestämma konsumtionen hos majoriteten av befolkningen de närmaste fem, eller t o m tio åren. Om ett sådant program genomfördes skulle det automatiskt innebära att endast en marginell del av investeringarna skulle anslås till andra sektorer, då framförallt till produktion av lyxvaror.

— Vilka lösningar kan tillämpas för att förbättra jordbrukets situation?

— Man måste först betona regeringens totala oförmåga att korrekt leda och förvalta jordbrukssektorn. De hittills vidtagna åtgärderna var ett slöseri med både mänskliga och ekonomiska resurser, inte bara i de självägande småjordbrukarnas privata sektor, utan även i den statliga sektorn. Produktionssiffrorna för de statliga jordbruken är så katastrofala att vissa föreslår att man delar ut den här jorden bland de självägande bönderna. Men det vore ett misstag, dels därför att de statliga jordbruken har en egen roll att spela, dels därför att de självägande bönderna skulle vara oförmögna att i nuläget ta över och på ett effektivt sätt leda och förvalta en så betydelsefull jordareal.

Det viktigaste i nuläget är att råda bot på den orättvisa fördelningen av investeringar mellan den privata och den statliga sektorn. Två tredjedelar av subventionerna och investeringarna går nämligen till den statliga sektorn, som emellertid bara producerar en tredjedel av jordbruksproduktionen. Den privata sektorn däremot, som svarar för 70% av jordbruksproduktionen, får bara 33% av investeringarna. Detta är orsaken till de självägande böndernas svårigheter att anskaffa maskiner, tillräckligt med foder och de nödvändiga krediterna för att göra sitt arbete lönsamt. Även om deras arbete är långt överlägset den statliga sektorn, så förblir den privata sektorns produktionsresultat mycket svagt i jämförelse med andra industriländers. Det beror i synnerhet på att nästan hälften av de privata jordbruken, som ibland är på mindre än en hektar, är jordbruk som nästan enbart producerar för det egna hushållet och mycket lite för marknaden. Det är dock nödvändigt att snabbt vidta åtgärder för att ändra på den här situationen. Inom den statliga sektorn är det för övrigt nödvändigt att ompröva en rad beslut tagna för 5 eller 6 år sedan. Denna sektor kan inte garantera en tillräckligt stor produktion av säd och foder för jordbrukets boskapsuppfödning i sin helhet. Den naturliga arbetsfördelningen skulle vara att den statliga sektorn — undantaget arbetet i experimentgårdarna — framför allt garanterar produktionen av foder till boskapen, genom att kräva en mycket hög mekanisering av jordbruket. De självägande bönderna skulle garantera uppfödningen och odlingen med hjälp av mer arbetskraft. Men det visar sig tvärtemot vad som tidigare har varit fallet att regeringen beslutade för några år sedan att de statliga jordbruken även borde sköta boskapsuppfödning. Detta fick som följd att man måste importera stora mängder foder eftersom de statliga jordbruken redan tidigare hade haft svårigheter att producera tillräckligt för den privata sektorn, dessutom ökade de egna behoven. Dessutom kan man snabbt konstatera det oerhörda slöseriet inom den statliga sektorn. Man behövde mycket mer foder för att producera ett kilo griskött än den privata sektorn (7 kg mot 4 kg...).

Importen har på detta vis ökat från 2,5 milj. ton boskapsfoder till nuvarande 10 milj. ton. Den utgör en av de viktigaste faktorerna till ökningen av den polska utlandsskulden. Okunnigheten i detta beslut visar sig i det faktum att jordbruksproduktionen i sin helhet inte har upphört att minska sedan 1978 och att i synnerhet grisköttsproduktionen har sjunkit med 30% mellan 1979 och 1980. Det här är några av grundorsakerna till krisen inom jordbruket.

Krisen är kännbar inte bara för producenterna utan även för konsumenterna, som upplever den allvarligaste livsmedelsbristen någonsin. En debatt om lösningarna för att råda bot på situationen bör föras i arbetarrörelsen i dess helhet. En ganska utbredd ide går ut på att man ska höja produktionspriset för att bönderna på så sätt ska komma ur krisen (utan att nämna vilka åtgärder man bör vidtaga för att komma till rätta med den byråkratiska och övercentraliserade administrationen). Men hur skulle priserna för konsumenterna bli? Skulle man som följd behöva höja lönerna? Skulle det inte vara bättre att höja subventionerna? Debatten har just bara börjat och bör vara en del av den allmänna debatten om de ekonomiska reformåtgärderna.

— Hur ska arbetarna göra sig hörda i alla debatter? Vilka former behövs, enligt dig, för att arbetarnas synpunkter ska komma fram?

— Om man utgår från principen — som ”Solidaritets” ledning har gjort hittills — att fackföreningens första uppgift är att försvara arbetarnas omedelbara intressen, drar man den slutsatsen att alla frågor som berör den ekonomiska planeringen bör behandlas inom formerna för företagets självstyre. Men jag anser att det bara delvis är svaret på den ställda frågan, att det är en formell lösning. Ty i ett givet företag med verkligt fungerande självstyre kan man mycket snabbt konstatera att det framförallt är medlemmar av ”Solidaritet” som deltar i sådana aktiviteter. Även om ”Solidaritets” roll som fackförening är klart begränsad så kommer dess medlemmar att ha en dubbel funktion: att vara militanta i fackföreningarna och inom självstyrets former. Det är därför som frågan om relationerna mellan dessa två funktioner ännu inte är klart definierad och behöver diskuteras mer utförligt.

Men det återstår en mer allmän fråga. Är det riktigt att delta i diskussionen om ekonomin, eller vore det bättre att ställa sig utanför som observatör. Jag anser, för min del, att det är ”Solidaritets” plikt att utarbeta ett program, såväl angående den ekonomiska reformen som allt som rör det ekonomiska och sociala livet. Det är enda sättet att kunna presentera ett alternativ till regeringens program. Det innebär att man accepterar att delta i företagets ledning, men på villkor bestämda av ”Solidaritet” och inte av regeringen. Om fackföreningarna inte har något annat att sätta emot regeringen än ett rent och klart förnekande av den föreslagna planen, finns det risk för att de blir anklagade för anarkism eller oansvarighet, för att sabotera hela ekonomin när regeringen presenterar en plan för ekonomisk reform eller brådskande ekonomiska åtgärder. I praktiken är det möjligt att man på vissa företag ser ”Solidaritets”-kommittéerna agera som om de var självstyrande. Genom att delta i aktiviteter som t ex uppskattning av förråd, undersökning av maskinparken, information om ledningens slöseri eller dåliga administration som arbetarna har gjort den senaste tiden på URSUS, på Huta Katowice eller på skeppsvarven, för att inte nämna deras krav på en mera övergripande kontroll av tillgången på livsmedel t ex kontroll av kötttransoneringen, överskrider ”Solidaritet” verkligen en traditionell fackförenings defensiva roll. Men om ”Solidaritet” inte har ett klart alternativt program angående den ekonomiska reformen och processen för självstyre, är risken uppenbar att isolerade grupper i fackföreningen låter sig helt enkelt korrumpas eller integreras i det gamla styrelsesättet. Detta gäller framförallt i små företag med ringa ekonomisk betydelse, och i dåligt industrialiserade delar av landet där arbetarna inte kan räkna

med stöd från andra fabriker.

Jag har en känsla av att de flesta arbetare är redo att acceptera ett system med medbestämmande, där de kan ingripa på ett stridbart sätt i de ekonomiska besluten på företagsnivå. Det tillkommer dock ”Solidaritet” i sin helhet att utarbeta en allmän ram som möjliggör för dessa isolerade arbetare att delta i processen för självstyre.

— Apropå det blev jag förvånad, att i diskussioner med arbetare från flera järnverk, bilfabriker, skeppsvarv etc. kunna konstatera att när det gällde att reorganisera produktionen och förbättra produktiviteten, tvekade de inte att tala om avskedanden (utan att samtidigt föreslå åtgärder för att återintegrera de arbetare som på det sättet skulle bli arbetslösa). Mer allmänt verkade de emellertid inte särskilt medvetna om de möjliga konsekvenserna av ett återinförande av konkurrensen mellan företag.

— Det förklarar man genom det faktum att de flesta arbetare i detta land, vare sig det gäller kvalificerade arbetare eller inte, tjänstemän, tekniker etc, aldrig har konfronterats med hotet om arbetslöshet. Till och med idag, kan man inte säga att så kommer att bli fallet (åtminstone när det gäller arbetare i produktionen, tekniker eller ingenjörer). För dem är följaktligen arbetslöshet ett abstrakt begrepp. De associerar snarare ordet arbetslöshet till den situation då arbetare får betalt utan att göra något, eller på sin höjd, tänker de att det kommer att gälla för andra skikt men inte för dem. Men jag tror att de när de har fått erfarenhet av arbetslöshet, kommer att framstå som dess största fiender. Jag tror inte det existerar en verklig risk för att arbetarkommittéerna kommer att stödja en politik som leder till arbetslöshet. Det skulle sätta ”Solidaritet” i en ohållbar situation. Det skulle bli det första landet i världen där en fackförening skulle visa sig beredd att stödja en sådan politik, inte enbart i praktiken, utan även på ett ideologiskt plan.

Om jag refererar till de diskussioner som jag har haft med arbetare på Huta Katowice till exempel, kan jag för övrigt konstatera att de visar sig vara mycket mer likgiltiga än sådär. Det förekommer ett överskott på arbetskraft i den administrativa sektorn på detta gjuteri, liksom på andra håll, och det är sant att arbetarna var ointresserade av vilken kategori av anställda man övervägde att avskeda. Men när diskussionen berörde frågan om bönder-arbetare (dvs bönder som arbetar både på fabriken och på sina gårdar, och som till största delen utgör okvalificerad arbetskraft, med ojämn arbetseffektivitet), tog de avstånd från tanken om avskedanden bland dessa arbetare, med argumentet att de bidrog till uppbyggnaden av hela landet, och i synnerhet staden Katowice, genom att sälja grönsaker, frukt, ägg, etc. ”Om de inte har kvar sitt avlönade arbete, kan de inte behålla sin gård och fortsätta att producera det de producerar idag, och vi kommer att dö av hunger”, hävdade arbetarna.

Jag tror inte att ”Solidaritets” medlemmar kommer att acceptera att ta ansvar för en arbetslöshetspolitik, ty de skulle framstå som förrädare i de drabbade arbetarnas ögon. Det skulle helt enkelt betyda självmord för rörelsen, och det skulle gå rakt emot all samlad erfarenhet av oberoende fria fackföreningar.

Warsawa, slutet på december 1980.

Samtal nedskrivet av Jacqueline Allio.

Översättning från franska *Inprecor* av Lena Jansson

Ur *Fjärde Internationalen 3-1986*

Zbigniew M Kowalewski

Tankar om den polska revolutionen

Zbigniew Kowalewski valdes i juni 1981 till presidiet för Solidarnosc's regionala styrelse i Lodz. Kowalewski representerade även sin region som delegat vid Solidarnosc's nationella kongress. Han var en av de mest aktiva deltagarna i Lublin-gruppen, ett av de två nationella centra för den självstyrande rörelsen som växte fram inom Solidarnosc. När Jaruzelski proklamerade undantagstillstånd i december 1981, befann sig Kowalewski utomlands, och har sedan dess levt i exil i Frankrike. ”Tankar om den polska revolutionen” är ett kapitel ur hans bok ”Rendez-Vous nos usines!” (Ge oss tillbaka våra fabriker!) som kom ut 1985 i Paris (*La Breche*).

Den polska revolutionen, som varade mellan augusti 1980 och december 1981, var en av de mest omfattande arbetarrevolutionerna i historien, mätt i den tid som det revolutionära uppsvinget och dubbelmakten varade och omfattningen av massornas självaktivitet. Men det är just för att det var en av de mest direkta och renodlade arbetarklassrevolutionerna, som den har en särskild historisk betydelse. I sina huvuddrag kommer framtida revolutioner som är avgörande för arbetarklassens befrielse i världsmåttstock att ligga närmare den polska erfarenheten än många av de som tidigare ägt rum.

Revolutionens arbetarklasskaraktär

Varför säger vi att den polska revolutionen har en sådan otvetydig och renodlad arbetarklasskaraktär? För det första utgjorde inte arbetarklassen enbart den huvudsakliga drivkraften och ledningen i politisk måttstock, utan också den polska revolutionens samhälleliga förtrupp och slagkraft. De som deltog var arbetare från den storskaliga industrin och andra branscher, koncentrerade i landets största arbetsplatser. Under de viktigaste massaktionerna (de nationella varningsstrejkerna eller förberedelserna för generalstrejken, främst i mars 1981) anslöt sig också den överväldigande majoriteten, om inte samtliga, av de producerande arbetarna i den statliga ekonomiska sektorn – vilken är den viktigaste och den som ger Polen dess postkapitalistiska karaktär. Revolutionen föddes i dessa stora fabriker och i den offentliga transportsektorn. Från uppsvingets inledning till dess slut, utgjorde dessa arbetsplatser revolutionens starkaste fästen och ledning. Inget samhällsskikt utanför arbetarklassen spelade någon som helst ”utlösande” roll som kunde få revolutionen att explodera. Tvärtom följde både ungdomarna på universiteten och bönderna arbetarklassen, och såg sig om efter stöd från den när de satte sig i rörelse.

För det andra var en kampform som är specifik för arbetarklassen – masstrejken – den polska revolutionens mest kraftfulla vapen, den huvudsakliga hävarmen för att sätta massorna i rörelse och det viktigaste kännetecknet på rörelsens uppgång. Vidare måste vi understryka att den mest utvecklade strejkformen – den politiska masstrejken med fabriksockupationer – togs i bruk under den polska revolutionen. Inget av de samhällsskikt som deltog i revolutionen, och som stod utanför arbetarklassen, försökte införa några egna kampformer i massrörelsen som arbetarklassen kunde ha uppfattat som ”onaturliga”. I själva verket efterföljde de andra samhällsskikten arbetarnas modell för kampen så långt det var möjligt. Studentungdomarnas viktigaste strider tog formen av masstrejker med universitetsockupationer. Bönderna centraliserade sin kamp genom att delegationer från deras fackföreningar ockuperade offentliga byggnader.

För det tredje uttrycktes revolutionens arbetarklasskaraktär genom de organisationsformer som massrörelsen antog. Fackföreningen, den naturliga formen för arbetarklassens organisering, var det grundläggande medlet för självorganisering som arbetarna – inklusive grupper som inte tillhörde arbetarklassen – använde sig av. Solidarnosc, lönearbetarnas fackförening, blev förebilden för bönderna som organiserade sina egna fackföreningar och för studenterna som grundade sina egna oberoende organisationer. Hantverkare och fristående taxichaufförer gjorde det samma. Vidare var Solidarnosc den mest avancerade formen för fackliga organisationer som någonsin funnits i världen. Den bröt radikalt med traditionerna från industri- eller yrkesbaserade fackföreningar, och sammanslöt arbetarna på geografisk basis. Solidarnosc byggdes upp utifrån arbetsplatsorganisationer, vilka valde lokala ledningar, vilka i sin tur var samordnade, eller om man föredrar uttrycket centraliserade, i nationell skala. Fackföreningsavdelningar som omfattade yrkesgrupper eller hela industrier kunde startas lokalt eller nationellt, men Solidarnosc's stadgar erkände dem bara som rådgivande och inte beslutande. Varje försök att gynna någon arbetargrups eller fackförenings särskilda intressen, sågs som en attack mot enigheten inom klassen och avvisades bestämt.

Även om Solidarnosc främst såg sig som en fackförening, motsvarade inte den nya och överlägsna typ av massorganisation den representerade den sedvanliga fackliga traditionen, utan överensstämde med erfarenheterna från arbetarförbunden, som i embryonala former växte upp i vissa utvecklade kapitalistiska länder efter Första världskriget och den ryska revolutionen. Dessa erfarenheter gjordes då till en teori av de tyska och holländska ultravänsteristiska rådsströmningarna.

”För att kunna bli ett arbetarförbund måste arbetarna organisera sig på arbetsplatserna, sedan i ekonomiska regioner (och inte branschvis)”¹ ett allmänt arbetarförbund ”sträcker sig bortom yrkets, arbetsplatsens eller branschens intressen, det är i själva verket en strategisk, geografisk sammanslutning med perspektiv på revolution och förändring av arbetarnas villkor”.²

För att kunna förstå den avgörande betydelsen med en sådan organisationsform måste man komma ihåg att till och med under den stora strejken i Italien i september 1920, då 400.000 metallarbetare aktivt deltog, leddes och organiserades strejken utifrån de olika industrierna och branscherna – vilket motsvarade arbetarklassens skiktning. Detta innefattade även Turin som låg i fabriksrådsrörelsens centrum.

”Den hittills rådande kapitalistiska strukturen upprätthölls nu under arbetarnas kontroll. Där fanns ingenting likt den drastiska omorganisering och rationalisering under arbetarkontroll som CNT-UGT-kommittéerna vidtog i Barcelona under den spanska revolutionen 1936.”³

I Polen tenderade rörelsen för arbetarnas självstyre starkt att bryta ned byråkratiska ledningsstrukturer baserade på industribranscher. Detta följde naturligt ur det sätt på vilket Solidarnosc var organiserat och som startat denna rörelse.

Det är inte en slump att det första ”arbetarförbundet” värt namnet – Solidarnosc – som samlade nästan alla lönearbetare, handens och hjärnans arbetare, grundades i ett postkapitalistiskt samhälle. I ett sådant samhälle behöver arbetarklassen inte bara en fullständigt oberoende fackförening, den lever också under sådana villkor som tillåter den att gå vidare

¹ Se H. Gorter, *Lettre Ouverte au camarade Lénine* (Paris: Spartacus 1979), s 54-64. [marxistarkivet: [Öppet brev till kamrat Lenin](#)]

² D. Authier och J. Barrot, *La gauche communiste en Allemagne 1918-1921* (Paris: Payot 1976), s 117-118.

³ Gwyn A Williams, *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Italian Communism 1911-1921* (London, Pluto Press, 1975), s 246.

och att integrera traditionella fackliga frågor inom en mer utvecklad organisationsform. Samtidigt är övergången från fackliga förbund till allmänna förbund förmodligen – vi kan till och med säga säkerligen – ett oundgängligt villkor för att arbetarklassen ska kunna utöva och behålla makten. Kan arbetarklassen bli samhällets och statens verkliga ledare om den inte är kapabel, i dess mest naturliga organisation, att basera sig själv på sin enighet och inte på de splittringar som oundvikligen uppstår i varje traditionell fackförening?

I sin beskrivning av den strukturella skillnaden mellan fackföreningar och arbetarråd slog Antonio Gramsci fast följande:

”Fabriksrådet är en organism av 'offentlig' karaktär under det att partiet och fackföreningarna är föreningar av 'privat' karaktär. I fabriksråden inträder arbetaren som producent, som en effekt av sin universella karaktär, som en effekt av sin plats och funktion i samhället, på samma sätt som medborgaren är en del av den parlamentariskt-demokratiska staten. I partiet och fackföreningen inträder arbetaren 'frivilligt', genom att underteckna ett kontrakt som han i varje ögonblick kan återkalla: Partiet och fackföreningen får, på grund av sin 'frivilliga', 'avtalsmässiga' karaktär, på intet sätt sammanblandas med råden, som är en representativ institution vilken inte utvecklas aritmetiskt utan morfologiskt, och som i sina högsta former tenderar att ge en proletär karaktär åt den produktions- och bytesapparat, som av kapitalismen skapats för profitändamål.”⁴

En sådan ordning kan bara garanteras genom en omfattande omorganisering av styret av fabriken, vilken gör det möjligt för fabriksrådet att grunda sin makt på ett system av självstyrande grupper.

Solidarnosc hade som fackförening, likt varje förening, nödvändigtvis en frivillig och kontraktbunden sida, och likt varje fackförening var den ett icke-organiskt uttryck för arbetarklassen. Men i detta avseende var det bara formellt eftersom Solidarnosc i praktiken vida överskred dessa ramar genom att etablera ett organiskt förhållande till arbetarklassen. Detta skedde i så stor omfattning att Solidarnosc organiserade den överväldigande majoriteten av den arbetande befolkningen, organiserade dem direkt på deras arbetsplatser och företrädde arbetarnas allmänna intressen. I klassiska termer är detta organiska uttryck för arbetarklassens allmänna intressen ett kännetecken för arbetarråd och inte en fackförening. Det är detta som gör Solidarnosc så unikt. Genom sin likhet med ett ”arbetarförbund” kombinerade den fackföreningens kännetecken med arbetarrådets.

För det fjärde hade den demokrati som den polska revolutionen upprättade tydlig arbetarklasskaraktär. Solidarnosc's interna funktionssätt baserades på en rådsliknande demokrati, genom en kombination av representativ och direkt massdemokrati. Vidare tjänade denna typ av demolerad, vilken infördes i de organ som kontrollerade produktionen och kämpade för arbetarnas styre över fabriken, som modell för de planer som utarbetades för ett regionalt styre. Bland de viktigaste principbeslut som antogs, genomfördes och försvarades fanns: massmöten och kongresser valde styrelserna; rätt att avsätta valda ledare; dessa var ansvariga inför de som valt dem; dessa styrelsestrukturer var arbetande organ genom att de både kunde fatta beslut och genomföra dem. Det program som Solidarnosc antog på sin nationella kongress i oktober 1981 slog fast att

”En mångfald av samhälleliga, politiska och kulturella uppfattningar måste utgöra demokratins grundval i den självstyrande republiken. Det offentliga livet i Polen fordrar djupgående reformer vilka måste leda till det slutgiltiga upprättandet av självstyre, demokrati och pluralism. Av dessa

⁴ A Gramsci, *The Modern Prince and other writings*, 'The programme of Ordine Nuovo' (New York, International Publishers 1970), s 25. För ett utdrag, se E. Mandel, [Arbetarkontroll, arbetarråd, arbetarstyre](#), (Halmstad, René Coeckelberghs Partisanförlag, 1971, s 230.

skäl kommer vi att slåss för en förändring av statens uppbyggnad och för utvecklandet av oberoende, självstyrande institutioner inom alla områden av samhällslivet... Vi vidhåller att principen om pluralism måste tillämpas på det politiska livet. Vår fackförening kommer att stötta och skydda enskilda initiativ som strävar efter att framlägga olika sociopolitiska och ekonomiska program för samhället... Reformen måste socialisera planeringen, så att den centrala planen återspeglar samhällets strävanden och av fri vilja accepteras av det. Offentliga debatter är därför oundgängliga. Det skall vara möjligt att lägga fram olika sorters förslag, inklusive de som antagits av samhälls- eller enskilda organisationer.”⁵

Oberoende av den betydelse som massornas strävanden efter att återupprätta en verklig parlamentarisk demokrati på statsnivå må ha haft under den polska revolutionen, byggde massorna i praktiken upp en rådsdemokrati genom att skapa en demokratisk motmakt i samhället. Medan så kan ha varit fallet – att döma av de tendenser som existerar i massrörelsen – att den självstyrande republik som förutsågs i Solidarnosc's program troligen skulle kombinera den parlamentariska demokratins former med rådets allomfattande demokrati, hade denna kombination inget gemensamt med den gamla ”Austro-marxistiska” uppfattningen. Jacek Kuron skrev i sina *Ideologiska principer 1976-77* (då Arbetarnas Försvarskommitté, KOR, grundades), även om han redan då övergivit den revolutionära marxismen, följande:

”Parlamentarisk demokrati tillåter individerna att uppfylla sina strävanden under deras fritid, men den låter dem inte göra det under arbetstiden. Jag är övertygad om att detta är en avgörande fråga som mänskligheten ställs inför. Min ståndpunkt är att jag i en parlamentarisk demokrati kommer att delta i rörelsen för direkt demolerad, men utan parlamentarisk (representativ) demokrati, är den direkta demokratin maktlös gentemot statens makt.”⁶

Kuron avvisade möjligheten att i ett land som Polen, där privategendomen avskaffats, ”det parlamentariska demokratiska systemet på något sätt skulle avgöra formerna för ägandet av produktionsmedlen”, eftersom ”även om det i Polen finns människor som skulle vilja bli ägare av stålverken eller gruvorna, så kommer de inte att finna något samhälleligt stöd för deras strävanden.”

Frågan är viktig. En sak är att avskaffa den parlamentariska demokratin i en situation då råds- eller sovjetdemokratin ännu inte är helt stabiliserad. Detta kan leda till avskaffandet av all demokrati – en fara som Rosa Luxemburg varnade bolsjevikerna för. En annan sak är att ersätta den parlamentariska demokratin med rådsdemokrati när den senare är fullt utvecklad och stabil, vilket inte var fallet under den ryska revolutionen.

Så vi kan säga att Kuron anade vad den polska sociala rörelsen instinktivt senare erfor. Men hans fel låg i att han var för en kamp i ”stadier” för rådsdemokrati, vilket varken var teoretiskt försvarbart eller politiskt relevant, och som inte sammanföll med den polska revolutionens dynamik.

Revolutionens sociala innebörd.

I sista hand bestämdes den polska revolutionens arbetarklasskaraktär av dess sociala innehåll, eller vilket är samma sak, av karaktären av dess objektiva uppgifter. Där fanns en spontan tendens i riktning mot en socialisering (det samhälleliga tillägnandet) av produktionsmedlen.

Kampen om vem som skulle kontrollera produktionsmedlen rasade allt våldsammare mellan den byråkratiska regimen och arbetarklassen. Kampen kom från första början (med den nationella strejken 1980) mer och mer att bli det direkta uttrycket för den grundläggande

⁵ *Labour Focus on Eastern Europe*, vol 5 nr 1-2 (London: 1982), s 5, 9. 24

⁶ J Kuron, *Zasady ideowe* (Paris: Instytut Literacki 1978), s 20.

motsättning som drev den polska revolutionen framåt. Det är detta som gav revolutionen dess självstyrelsekaraktär. Styrkan i denna tendens till samhälleligt tillägnande inom arbetarklassen kom till uttryck och förverkligades i strejken 1980: de allmänna ockupationerna av arbetsplatserna. En ockupation är någonting mer än en taktik för kampen. Överallt där de polska arbetarna spontant gick i strejk, ockuperade de fabriker därför att de hade en tillräckligt objektiv mogenhet (de ville ha en samhällelig tillägnelse) oberoende av huruvida de var subjektivt medvetna om detta vid den tid då revolutionen bröt ut.

Fabriksockupationer är i sig själva en betydelsefull mätare på att arbetarna håller på att bli politiskt medvetna om denna mognad. Vi kan dra oss till minnes de briljanta iakttagelser som gjordes med anledning av strejkvågen och ockupationerna i Väst under 1930-talet:

”Varje ockupationsstrejk ställer i praktiken frågan om vem som är herre över fabriker: kapitalisten eller arbetarna”, (Leo Trotskij)⁷

”Genom fabrikssockupationen föds den ännu vaga känslan av att de (arbetarna) måste bli produktionens fullvärdiga herrar, att de måste fördriva inkräktarna, kapitalisterna”, (Anton Pannekoek).⁸

I vårt fall, trots det faktum att byråkraterna är parasiter, är de icke desto mindre hundra gånger mer inkräktare än kapitalisterna.

Kanske bättre än av någon ideologisk åsikt, stärktes en del aktivister inom Solidarnosc i övertygelsen om att arbetarnas självstyre stod på den polska revolutionens dagordning, genom de faktiska fabrikssockupationerna som ägde rum under masstrejken. En av de första att inse detta var Fader Jozef Tischner, talesman för ”Solidaritets etik”, en strömning inom den polska katolska kyrkan. Flera månader före oss, fastslog han följande om de polska strejkernas särdrag:

”Under strejken, och i viss utsträckning tack vare strejken, skapades ett nytt sorts förhållande mellan folket och deras arbetsplatser. Arbetarna själva började förvalta sina egna arbetsplatser. De var hemma. De kände sig som hemma... Givetvis är meningen med en strejk först och främst att åter ge arbetet ett innehåll. Men utöver denna första effekt, avslöjar en strejk en del grundläggande sanningar om män och kvinnor, och om arbetaren i synnerhet... Strejkens verkliga styrka, vilken återförde det naturliga ägandet av deras arbetsplatser tillbaka till arbetarna, ligger inte i det faktum att strejken organiserades mot någon. Den ligger snarare i det faktum att det verkar vara en handling med denna viktiga innebörd som utförts i en värld som präglas av uppgivenhet.”⁹

Den totalitära regimen beslutade sig definitivt för att krossa vår fackförening under militär-diktaturens stövel, när Solidarnosc beslutsamt förde fram parollen om arbetarnas självstyre och började bygga upp självstyrande organ; när arbetarråden tog alltmer makt inne i fabriker och började samordna sig regionalt och nationellt; när Solidarnosc på sin kongress förklarade att man var redo att bryta med den restriktiva lagstiftning som utfärdats mot arbetarråden; och när allt större delar av arbetarklassen började förbereda sig för att ta över den ekonomiska makten i landet genom den aktiva strejkens revolutionära medel.

En del marxistiska observatörer i väst har en benägenhet att tro att arbetarklassens klass-medvetande under den polska revolutionen förblev vid en ”tradeunionistisk” eller syndikalistisk nivå. En yttlig metod, teoretiskt inspirerad av den leninistiska klassificeringen av arbetarklassens former för socialt medvetande, skulle faktiskt kunna komma till sådana

⁷ L Trotskij, [Övergångsprogrammet](#), Stockholm, Röda Rummet, 1977, s 32.

⁸ A Pannekoek, *Les Conseils Ouvriers*, vol 1 (Paris: Spartacus 1982), 123.

⁹ J Tischner, *Etyka solidarnosci* (Krakow: Znak 1981), s 90-91.

slutsatser. Om de polska arbetarna organiserade sig själva för revolutionen inom en fackförening, och om ingen del av arbetarklassen bildade ett politiskt parti, vad kunde deras medvetande vara annat än inskränkt syndikalistiskt?

Men mot detta måste det framhållas att när en fackförening konfronterar en enda ”chef” och då denne ”chef” är staten, och när denna fackförening bara kan existera om den vidmakthåller sig som en motmakt (något vi återkommer till), är det omöjligt att godta att bara ett syndikalistiskt medvetande utvecklas. Dessutom är påståendet om att det ”tradeunionistiska” medvetandet bara kommer till uttryck i fackföreningen, och att det ”politiska” medvetandet bara kommer till uttryck i partiet, otidsenligt. Det blev förlegat bara tre år efter att Lenin knäste det i Vad bör göras? Redan Arbetardelegaternas råd i Petersburg 1905 pekade mot utvecklingen av en annan form av medvetande hos arbetarna – ett medvetande om självstyrelse, vilket är arbetarklassens politiska självmedvetande. Det är i allmänhet svårt att förstå fenomenet med arbetarråd i olika revolutioner, om inte detta ses som förverkligandet av en specifik form av medvetande, vida överlägset det syndikalistiska medvetandet. Om vi tar de ovan analyserade särdragen hos Solidarnosc med i beräkningen, kan vi tydligt se att det förutom ett syndikalistiskt medvetande fanns just ett självstyrelsemedvetande, vilket utvecklades genom dess handlingar. Detta är sant även om vi bortser från de organ för arbetarklassens självstyre eller embryon till ett regionalt självstyre som fanns under den polska revolutionen. önskan om att bygga ett självstyrande samhälle, en strävan som delades av breda lager inom arbetarklassens samhälleliga förtrupp, visar också detta.

Dubbelmaktens särdrag.

Solidarnosc har, inte utan skäl, kritiserats för att man samtidigt som arbetarna spontant avancerade fram mot ett övertagande av makten över arbetsplatserna och hela den statliga nationella ekonomiska sektorn, förbisåg nödvändigheten av att störta den totalitära byråkratin centrala politiska makt. Detta är en korrekt kritik, men frågan är samtidigt mer komplex än den verkar vara. Det är troligt att den polska revolutionen även i framtiden kommer att få se arbetarna ta makten genom att ta kontrollen över produktion och distribution – med andra ord genom att utveckla arbetarrådets makt och samordning på arbetsplatserna. Detta kommer att vara den väg som revolutionen allmänt kommer att följa i de länder som har en mer eller mindre avancerad industriell utvecklingsnivå. Arbetarklassen förstår instinktivt att utan demokrati under arbetstiden, kommer ingen demokrati inom staten (oavsett dess form – parlamentarisk eller uppbyggd kring rådsorgan) att ha ett innehåll eller fullständigt försvinna.

Låt oss granska den leninistiska strategin i denna fråga. För att kunna utöka fritiden, och därigenom göra det möjligt för arbetarna att delta i styret av staten, förespråkade Lenin att demokratin skulle försvinna under arbetstiden genom att införa taylorism som form för arbetets organisering – ett arv från kapitalismen. Som en följd av detta återinfördes despotin i fabrikerna. Redan 1918 fastslog Lenin att för att kunna tillförsäkra en ”en absolut och strikt viljeenhet, som leder det gemensamma arbetet av hundratals, tusentals och tiotusentals människor... som organiseras enligt den maskinella storindustrins typ... måste [vi nu] gå in för en skoningslöst fast makt, för enskilda personers diktatur *rörande bestämda arbetsprocesser*, i bestämda moment av de *rent verkställande* funktionerna”.¹⁰

Den tjeckiske revolutionäre socialisten Petr Uhl ställer frågan på sin spets då han fastslår:

”Om revolutionärer fortfarande accepterar Engels' paroll – 'när man går in i fabriken tvingas man

¹⁰ V I Lenin, *Valda verk i 10 band*, bd 8, [Sovjetmaktens närmaste uppgifter](#), s xxx.

ge upp varje föreställning om självständighet' – som de ryska bolsjevikerna i praktiken accepterade, kommer det mänskliga samhället aldrig att befrias från sina bojar.”¹¹

I framtida revolutioner kommer arbetarklassen att gå precis tvärtom tillväga. Innan arbetarklassen upprättar arbetarnas och medborgarnas demokrati i staten, kommer den att lägga en stabil grund för arbetardemokrati på arbetet; den kommer att bana väg för arbetarnas styre över produktionsenheterna, vilken kommer att grunda sig på arbetarnas självorganisering av arbetsprocessen och arbetsvillkoren. Samtidigt, eller senare, kommer arbetarna att bygga upp grunderna för ett lokalt eller regionalt självstyre, vilket baserar sig på en allt mer omfattande utvidgning av den kollektiva demokratiska kontrollen över samhällslivets alla områden, framförallt de som bestämmer villkoren för arbetskraftens reproduktion. Den moderna arbetarrevolutionen kommer aldrig att upprepa bolsjevikernas försök att upprätta en arbetarnas demokrati på statsnivå, till priset av införandet av en byråkratisk regim i produktionens centrum, i själva arbetsprocessen. Om detta görs kommer revolutionen oundvikligen att duka under för den byråkratiska kontrarevolutionens attacker.

Den polska revolutionen led av många begränsningar – det behöver knappast sägas. Men innan vi kritiserar dess begränsningar skall vi se vad den bidragit med. Det första vi lärt oss är att om arbetarklassens centrala maktövertagande ska bli varaktigt och stabilt, måste det finnas materiella stöttepelare, framförallt genom att fabrikena tas över. (Detta är i synnerhet relevant för revolutionerna i Tyskland 1918-23 och för Katalonien 1936). Den polska revolutionen lärde oss inte hur man tar över den centrala statsmakten, men den lärde oss hur man bygger upp grunderna för maktövertagandet. Medan den ryska revolutionen koncentrerade sina aktiva styrkor i sovjeterna, vände sig den polska, mer arbetarklasspräglade revolutionen, snarare till fabriksarbetarråden, vilka i Ryssland motsvarades, inte av sovjeterna, utan av fabrikskommittéerna. Den polska revolutionen illustrerar tydligt denna oväntade vändning som Trotskij så ihärdigt försökte komma underfund med i sina skrifter om Tyskland 1931.¹² Det är speciellt av detta skäl som man kan dra slutsatsen att i mer direkta och rena arbetarklassrevolutioner kommer längden på perioden av dubbelmakt att vara mycket längre än i Ryssland 1917. I Polen var denna period redan dubbelt så lång som i Ryssland. Denna förlängning utsätter dubbelmakten och revolutionen för en större fara att bli krossad. Men myntets andra sida är att denna revolution är bättre rustad gentemot faran för urartning, vilket historien har visat, är en av de hemskaste faror som lurar på arbetarrörelsen. Arbetarklassen har betalat – och kommer under lång tid att fortsätta betala – ett fruktansvärt pris för den ryska revolutionens urartning.

Ett av de mest utmärkande kännetecknen på dubbelmaktssituationen i den polska revolutionen, var att motmakten helt och hållet låg i fackföreningens händer. (Även om så har varit fallet förut. Se till exempel den roll som COB spelade i den bolivianska revolutionen 1952). Solidarnosc var en fackförening på samma gång som den var ett 'arbetarförbund' med basen på arbetsplatserna och en regional och nationell uppbyggnad. Detta gav en mycket större slagkraft, sammanhållning och centralisering än i fallet med de klassiska motmaktsinstitutionerna, sovjeterna. Vi bör komma ihåg att varken sovjeterna, och ännu mindre fabrikskommittéerna i Ryssland 1917, utvecklade ett institutionellt system med en samordning jämförbar med Solidarnosc's, innan en utomstående centraliserande kraft – Bolsjevik-

¹¹ P Uhl, *Le Socialisme Emprisonné Paris*: Stock-La Breche 1980), s 83. För ett utdrag ur boken, se *Fjärde Internationalen*, nr 1-2/82.

¹² L Trotskij, *The Struggle against Fascism in Germany* (New York: Pathfinder Press 1977), s 77-87. Delar av boken finns översatt till svenska; se: Trotskij, *Kampen mot Hitler*, Stockholm, Röda Rummet 1983. [hela boken nu översatt på marxistarkiv.se: [Kampen mot nazismen i Tyskland](http://marxistarkiv.se/Kampen_mot_nazismen_i_Tyskland)]

partiet – vann ledningen för dessa organ. I en regim likt den polska är det inte förvånande att en fackförening blir den politiska motmakten. Den totalitära byråkratins makt kan inte samexistera med en oberoende massorganisation utan att ingå en ”samexistens” med en politisk motmakt.

Här kommer en annan faktor in – varje handling av en oberoende fackförening under denna regim är en politisk handling i så måtto att staten omedelbart berörs i egenskap av den ende ägaren av de grundläggande produktionsmedlen och därmed som arbetarnas ende ”chef”. Men samtidigt, och i motsats till sovjeterna, hjälpte Solidarnosc till med att grunda olika institutioner utanför sina egna strukturer, i första hand organ för arbetarnas självstyre vilka utgjorde institutioner för en framtida makt. Om den polska revolutionen hade lyckats segra, om ett nytt styre hade upprättats, hade detta inte förblivit i Solidarnosc's händer. För de ledande organen inom Solidarnosc hade ett maktövertagande bara varit acceptabelt som ett provisorium, för att försäkra sig om att arbetarna själva skulle ta makten. Då makten en gång erövrats, skulle den ha överlämnats till mer lämpliga institutioner som var mer oberoende av fackföreningen. De som, på samma sätt som vi, inom Solidarnosc förberedde sig för aktiva strejker mot slutet av 1981, förutsåg en övergångssituation av följande slag: i inledningsskedet skulle arbetarnas makt över ekonomin, vunnit genom aktiva strejker, upprättats genom ett system av strejkkommittéer, ledda av Solidarnosc; när väl detta system tvingats på byråkratin, skulle makten överföras till arbetarråden och dessas samordnande organ – institutioner som var fristående från Solidarnosc.

För arbetarna och befolkningen i stort hade Solidarnosc mer legitimitet än någon annan oberoende institution. Men massorna, som identifierade sig med och förde sin talan genom Solidarnosc, byggde upp, förstärkte och försvarade sin fackförening på ett mer omfattande sätt än de gjorde för att inrätta institutioner för sin framtida, beständiga makt. I viss utsträckning höll den motmakt som Solidarnosc byggt upp tillbaka bildandet av maktorgan i ordets strikta bemärkelse – organ för arbetarnas självstyre och framför allt regionala sådana (dessa började växa fram först efter en anmärkningsvärt stor försening). Faktum är att den kraft som är nödvändig för att massorna skall kunna bygga upp sådana institutioner främst slukades upp av fackföreningen. Det var först efter att denna våg hade nått en viss grad av mognad och samlat erfarenheter och kommit i konflikt med Solidarnosc's fackliga natur, som de började bygga institutioner utanför fackföreningen. De självstyrande organen kunde i Solidarnosc finna skydd, försvar och en enorm hjälp som gjorde det möjligt att en mäktig styrka av organiserade arbetare kunde sättas i rörelse. Förhållandet mellan Solidarnosc och rörelsen för självstyre påvisade detta fenomen på ett bra sätt. Så för att upprepa: Solidarnosc självt utgjorde inte den framtida makten, men denna makt utvecklades i dess eget hjärta.

Översättning: Lars Kaage.

Översatt ur *International Marxist Review*, vol 2 nr 1 (1986).

Ur *Fjärde Internationalen 2-1991*

Josef Pinior

Polen i brytningstid

I Väst talas det mycket om ”historiens slut”. I Östeuropa är det som om vi började om från början. Ingenting är ännu avgjort, och trots tröttheten och frustrationen genomsyras samhället av en djupgående strävan efter frigörelse, frihet och rättvisa.

I Öst finns det inga färdiga lösningar. Segrarna växlar hela tiden med nederlag och nya problem.

Runda bords-överenskommelsen 1989 mellan den demokratiska oppositionen kring Lech Walesa och den post-stalinistiska byråkratin kring general Jaruzelski, ledde till att enpartidiktaturen upplöstes. En omfattande politisk frihet infördes – fackföreningsrörelsen Solidarnosc legaliserades, det blev möjligt att organisera arbetare för att ta itu med problemen på arbetsplatserna.

Å andra sidan ledde överenskommelsen också till accepterandet av en marknadsreform, som innebar att ledningen för Solidarnosc övergav sitt program för arbetarnas självförvaltning från 1980-81 – den vision om demokrati och självförvaltning som försökte kombinera planering, arbetarnas självförvaltning och marknaden.

Detta var möjligt på grund av att arbetarrörelsen försvagats under diktaturens undantagstillstånd, förföljelse och förtryck. General Jaruzelski lyckades inte slå sönder Solidarnosc. Men han lyckades ändå bryta ner den polska arbetarklassens självorganisering genom att tvinga Solidarnosc att verka underjordiskt och konspiratoriskt.

Detta ledde till att kontakterna mellan Solidarnosc ledning och basen på arbetsplatserna skars av. Och ledningen utsattes för ett hårt tryck från marknadsideologin.

Balcerowicz-planen

Det nya ekonomiska program som antogs vid runda bords-samtalen tog form av Balcerowicz-planen. Denna är fullständigt underordnad Internationella valutafondens (IMF) och västvärldens regeringars – framför allt USAs – villkor.

Det polska folkets frigörelse ställdes inför nya hinder och utmaningar – just när kampen var som mest framgångsrik. Den politiska demokratin hade vunnits, men allt eftersom tiden gick blev det allt mer uppenbart att det var byråkratin, som fram till dess suttit vid makten, som stod bäst rustad att utnyttja marknadens villkor när nya former för exploatering och herravälde uppstod.

Skoningslös konfrontation

En skoningslös konfrontation mellan oppositionens drömmar om en ”kapitalism med mänskligt ansikte” och den bistra verkligheten i ett land som är utsatt för marknadens experiment uppstod.

Balcerowicz-planen skulle leda till att produktionen minskade med mellan 10 och 15 procent. Förra året minskade produktionen med 30%. Konsumtionspriserna var 150% högre i december 1990 jämfört med december ett år tidigare. Samtidigt minskade reallönerna med cirka 43%.

1990 gick nästan en miljon människor arbetslösa – hälften av dem var kvinnor. Samtidigt bör man komma ihåg att fabriker ännu inte lagts ner i stor skala och att inga massavskedanden ägt rum.

Den genomsnittliga månadsinkomsten i Polen var förra året omkring 900 000 zloty (cirka 600 kronor).

Jämfört med 1989 byggdes omkring 9% färre lägenheter. Bostadsbristen är skriande i Polen.

På järnvägen minskade varustransporterna med 25% och vägtransporterna med 59%.

Under årets första tre månader har lågkonjunkturen och fattigdomen brett ut sig alltmer. I januari var konjunktur nedgången 3,4% och inflationen var 28% mellan januari och mars.

Den reala genomsnittliga månadsinkomsten minskade under samma period med cirka 13%.

Den sociala servicen har skurits ned. Bara 40-50% av de polska förskolebarnen har dagisplats. Jämfört med 1990 har antalet dagisplatser minskat med 100 000.

Långsam privatisering

Utförsäljningen av de statligt ägda företagen fortgår, om än mycket långsamt. Förra året sålde den polska regeringen fem företag – d v s fem av 8 000!

Regeringen har främst ägnat sig åt att bygga upp en byråkratisk apparat som kan plocka ut framgångsrika statligt ägda företag, värdera dem, förbereda aktieförsäljning och sälja till investerare.

I Polen finns det egendomar värda cirka 500 miljarder kronor som det går att privatisera – men bara 60 miljarder i kapital; ett kapital som alltså kan köpa egendomen.

Omvandlingsprocessen av de statsägda arbetsplatserna är komplicerad och oklar, även om den post-stalinistiska byråkratin utnyttjar marknadsmekanismerna för egen vinning, för att behålla sitt eget herravälde.

Den polska ekonomin framstår som fullständigt försvarslös gentemot västkapitalet och dess finansinstitut.

Marknadsanpassningsprocessen leds direkt av regeringen och ett Ministerium för omvandling av ägandet har särskilt instiftats. Ministeriets planer innebar en fyraårig omställningsperiod till en kapitalistisk ekonomi av västerländsk modell.

ASEA Brown Boveri

En av de första koncernerna som etablerat sig i Polen är ASEA-Brown Boveri (ABB), som har som mål att ha 20 000 anställda i gemensamt ägda företag tillsammans med ett antal stora polska företag.

För närvarande är ABB indraget i ett gemensamt ägande av två fabriker, en i Elblag och den andra i Wroclaw. I Elblag har ABB aktiemajoriteten och fyra av sju bolagsstyrelsemedlemmar.

I Wroclaw, där ABB ingått delägarskap med det polska företaget Dolmel, kommer dess ägandeandel att öka undan för undan, för att efter tre år uppgå till 67% av företaget.

I Wroclaw har omkring 300 arbetare på företaget förlorat sina jobb efter ABBs privatisering. Det viktigaste för koncerner som ABB är att skapa splittring inom arbetarklassen.

Under den lågkonjunktur som härjar i landet minskar också möjligheterna för omfattande motstånd i samhället. Västs kapital kräver ytterligare förändringar i Polen för att investera, t ex rätten att föra alla vinster ut ur landet eller att köpa mark.

Oder – ny Rio Grande?

Polen är ett bra land att göra sig av med miljöfarligt avfall i för västerländska företag. Detta kommer försämra den redan katastrofala miljön ytterligare.

Från juli 1989, d v s då import av avfall förbjöds, har polska företag fått erbjudande om att ta hand om 18 miljoner ton avfall. Hittills är det belagt att 37 000 ton avfall har förts in i Polen.

Det största kontraktet för avfallsimport slöts med det tyska företaget HTA från Duisburg. Enligt avtalet skall det polska företaget ta emot och ta om hand om 385 000 ton ”zink-koncentrat”.

I verkligheten är detta ”koncentrat” en blandning av olika avfallsprodukter från tyska stålverk. Den första sändningen har stoppats vid gränsen och skall returneras.

Kommer gränsen mellan Polen och Västeuropa, vid floden Oder, att bli en ny Rio Grande, gränsfloden mellan Mexiko och USA? Kommer en ny mur att byggas upp vid Oder, en symbol för exploatering och herravälde som kommer att dela upp världen i slutet av 1900-talet?

Missnöjesvåg

Än lever hoppet i Polen och det återstår fortfarande många hårda strider. Den tid då den nya regeringen hade befolkningens stöd är över. Över landet sveper en missnöjesvåg över låga löner och de ekonomiska reformerna.

Fackföreningarna kräver diskussioner och förhandlingar med regeringen. Förra året ägde omkring 150 strejker rum. Strejker eller andra protestaktioner har ägt rum bland arbetare inom kollektivtrafiken, glasindustrin, hamnarna, gruvorna och t o m polisen.

Läget inom gruvindustrin är så desperat att ett beslut, som saknar tidigare motstycke, fattats om att inte längre subventionera arbetarnas matsalar. Stödet till arbetarskyddet har också dragits in – allt i hopp om att minska utgifterna...

Samtidigt står Solidarnosc svagare än någonsin och är alltmer diskrediterad av samarbetet med regeringen. 1980 hade Solidarnosc 10 miljoner medlemmar – i dag är medlemsantalet nere på 2 miljoner. Vid sidan av Solidarnosc finns några alternativa arbetarorganisationer.

Strejken på det berömda varvet i Gdansk för några veckor sedan leddes av en ny, liten fackförening som organiseras av den historiska ledaren från 1980, Anna Valentynowica.

Anna Valentynowica är legendarisk. Under avstaliniseringens protestvåg 1956 deltog hon i uppbygget av arbetarråd. 1970 deltog hon i strejkrörelsen i Gdansk. 1980 blev hon sparkad från varvet. Ett av de första kraven strejkrörelsen och den framväxande fackföreningsrörelsen Solidarnosc ställde var att Anna skulle få jobbet tillbaka...

I dag är Anna egentligen pensionerad. Men pengarna räcker inte, så hon är tvungen att arbeta på varvet igen. Hon är mycket kritisk mot Solidarnosc och Lech Walesa.

Det finns även en del kommittéer för samordning inom företagen bland en del av Solidarnoscs medlemmar.

OPZZ

OPZZ, den före detta stalinistiska fackföreningen som byggdes upp under undantagstillståndet, slåss nu mot regeringens åtstramningspolitik. OPZZ säger sig officiellt ha sju miljoner medlemmar – det stämmer inte. Det finns inga tillförlitliga uppgifter, men det rätta antalet ligger kring en miljon.

OPZZ förfogar fortfarande över en stark ekonomi, en apparat och tillgångar i form av t ex semesterbyar. På det nationella planet är OPZZ mycket byråkratiskt, men lokalt kan det fungera bra.

Ett annat problem är angreppen på kvinnornas rättigheter i företagen och i samhället. Angreppen kommer från marknadsmekanismerna eller från den fundamentalistiska katolska kyrkan.

I första rummet står den fria aborträtten. I det polska parlamentet (i en av de två kamrarna, Senaten) finns det planer på att förändra abortlagen och avskaffa den fria aborträtten.

Men kvinnorna organiserar sig i försvaret av sina rättigheter. I min hemstad Wroclaw organiserade kvinnliga arbetare förra månaden omröstningar i sex fabriker om senatens plan. Cirka 90 procent av de anställda i fabriker röstade för fria aborter.

Det stora problemet i Polen i dag är att den stridbara arbetarklassen hittills inte har lyckats skapa något seriöst politiskt alternativ till de framväxande marknadskrafternas herravälde.

Det råder stor frustration och förvirring. Stalinismen har lämnat efter sig ett fruktansvärt politiskt arv. Missuppfattningarna om vad som står på spel och vilka problemen är i världen i dag är oerhört utbredda.

Det mest slående uttrycket för demoraliseringen är en växande antisemitism och rasism. Detta banar också vägen för alla former av auktoritära lösningar.

Å andra sidan finns det i Östeuropa en djupt rotad önskan om frigörelse, en tro på det möjliga i att skapa en bättre värld.

Situationen är instabil. Den kännetecknas av stora spänningar och en rörlighet i samhället och en strävan att ta tillvara och utveckla den breda demokrati som just vunnits.

Utvecklingen av Solidarnosc

Kommer Lech Walesa att underordna Solidarnosc under sina egna behov och intressen, eller kommer fackföreningen tillkämpa sig en större självständighet? I Centraleuropa närmar vi oss den punkt då striden kommer att stå mellan kapitalism och demokrati.

Många, som Walesa, kommer försöka arbeta inom arbetarrörelsen och utnyttja Solidarnosc för att bygga upp ett auktoritärt system och införa nya former för utsugning och herravälde.

För oss är det viktigaste att försvara demokratin inom Solidarnosc och den polska arbetarrörelsen, att försvara kvinnans rättigheter och organisera arbetarrörelsen på basplanet kring ett alternativt ekonomiskt program.

Arbetarna står under Walesas och marknadskrafternas ideologiska inflytande. Men samma arbetare tvekar inte att ta till strejkvapnet mot den regering som en gång sprungit ur Solidarnosc.

Ett år var tillräckligt för den förre presidenten Tadeusz Mazowiecki och hans ministrar för att förlora sin omfattande prestige och popularitet.

Arbetarklassen påverkas också starkt av den fundamentalistiska katolska kyrkan. Samma arbetarklass är dock skeptisk mot att samarbeta med den nya politiska och ekonomiska eliten.

Vänstern måste finna sin egen väg genom alla dessa konflikter och motsättningar och visa på de möjligheter som uppstått.

Den måste förena sig med de förtryckta och försvara deras intressen. Den måste delta i kampen för att bestämma sin egen framtid, för frigörelsen från alla former av utsugning och herravälde.

I de förtrycktas vardag, i deras förhoppningar om och kamp för en bättre framtid, ligger hela mänsklighetens historia. Det är här vänstern måste resa frågor och kämpa för hela Östeuropas frigörelse. Den uppgiften ligger ännu framför oss.

April 1991

Översättning & redigering: Lars Gus Kaage